

**Lapsi-
asia**

LAPSIBAROMETRI 2016

LUOTTAMUS 6-VUOTIAIDEN LASTEN KOKEMANA

Terhi Tuukkanen (toim.)

*”Kun äiti leikkii
mun kanssa,
niin se tekee
mut iloiseksi”*

Sisällys

5	Esipuhe
7	1 JOHDANTO
11	2 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS
11	2.1 Luottamuksen käsite ja kysymyksenasettelu
14	2.2 Kohderyhmä ja otanta
14	2.3 Aineistonkeruu
15	2.4 Menetelmän arviointia
19	3 TAUSTAMUUTTUJAT
22	4 LUOTTAMUS 6-VUOTIAIDEN LASTEN ELÄMÄSSÄ
23	4.1 Ihmissuhteet
24	4.1.1 Kaverisuhteet
24	4.1.2 Avun pyytäminen
25	4.1.3 Myönteisen tunnistaminen
28	4.1.4 Yhteinen tekeminen perheen kanssa
31	4.1.5 Mielipiteen kuunteleminen
33	4.1.6 Kiusaaminen
36	4.2 Tunteet
40	4.3 Yhteiskunta
43	5 POHDINTA
43	5.1 Tutkimuksen johtopäätökset
46	5.2 Tutkimuseettinen pohdinta
50	6 LÄHTEET
53	NÄKÖKULMIA
53	Sami Myllyniemi: Luottamus ja luotettavuus: lapset haastattelujen kohteena
58	Elina Nivala: Lasten osallisuus, perhe ja vertaissuhteet
66	Mari Vuorisalo: Päiväkotien lasten elinympäristönä
70	Lotta Uusitalo-Malmivaara: Lasten ilon ja surun aiheet
74	LIITTEET
82	TIIVISTELMÄ
83	Sammandrag
84	Summary
85	KIRJOITTAJAT

ESIPUHE

Pienen lapsen ääni on yhteiskunnassa vielä hento. Se ei kuulu, koska aikuisten arvostukset, asenteet, harhat ja luulot kohisevat korvissamme. Yhteiskunnalla on velvollisuus kuulla ja kuunnella lasta, jokaista. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja ymmärretyksi. Kun tässä onnistumme, olemme askeleen lähempänä yhdenvertaista, kestävästä yhteiskuntaa.

Suomen ensimmäinen Lapsibarometri syntyi tarpeesta ja tahdosta. Tarve oli ymmärtää Suomen pieniä lapsia. Tarve oli antaa pienille lapsille ääni tutkimuskentällä. Tarve oli sitoutua pitkäjänteiseen seurantaan, jossa emme tee projektia, vaan aloitamme sarjan, jota jatketaan vuosikymmeniä. Tarve oli ja on ottaa lapset tosissaan.

Tahtoa tarvittiin tehdä tavoite todeksi. Tutkimus on aina astumista nöyrällä, mutta rohkealla, mielellä tuntemattomille vesille. Lapsibarometrin kohdalla tätä tarvittiin erityisesti. Hyvien yhteistyökumppanien kanssa ja toimistoni vahvalla työotteella tavoitteessa onnistuttiin. Avasimme löytöretken pienten lasten kokemuksiin. Opimme paljon metodiikasta, jolla lapsitutkimusta teemme.

Lapsibarometrin teemaksi valitsimme luottamuksen. Ilman luottamusta yhteiskunta ei toimi. Luottamus on ihmisten välistä, yhteiskunnan rakenteiden ja yksilön välistä, mutta se on myös ihmisen sisällä olevaa luottamusta itseän ja läheisiin. Tämän ymmärtämiselle Lapsibarometri antaa aineksia.

Lasten maailma on muuttuva ajassa ja paikassa. Meidän aikuisten kyky ymmärtää lasten kokemuksia usein aikuisten luomissa rakenteissa vaatii meiltä aikuisilta oppimista. Tämä oppiminen voi muuttaa maailmaa – sitä, joka on yhtä paljon lasten kuin meidän aikuisten.

Lapsibarometrissa on heti ensimmäisellä kerralla tärkeitä tuloksia. Näiden satojen 6-vuotiaiden haastattelut jopa kyseenalaistavat totuttuja ajatusmalleja. Lopullisia totuuksia ei meillä ole, mutta alkuja uusille löydöille monta. Ne ovat lasten ääntä.

Haluan kiittää toimistoni ylitarkastaja, YTT Terhi Tuukkasta vahvasta otteesta tutkimuksen suunnittelussa ja toteutuksessa. Lapsiasiavaltuutettuna olen ollut etuoikeutettu saada aloittaa tämä Lapsibarometri innostuksen, osaamisen ja uuden ajattelun ke-

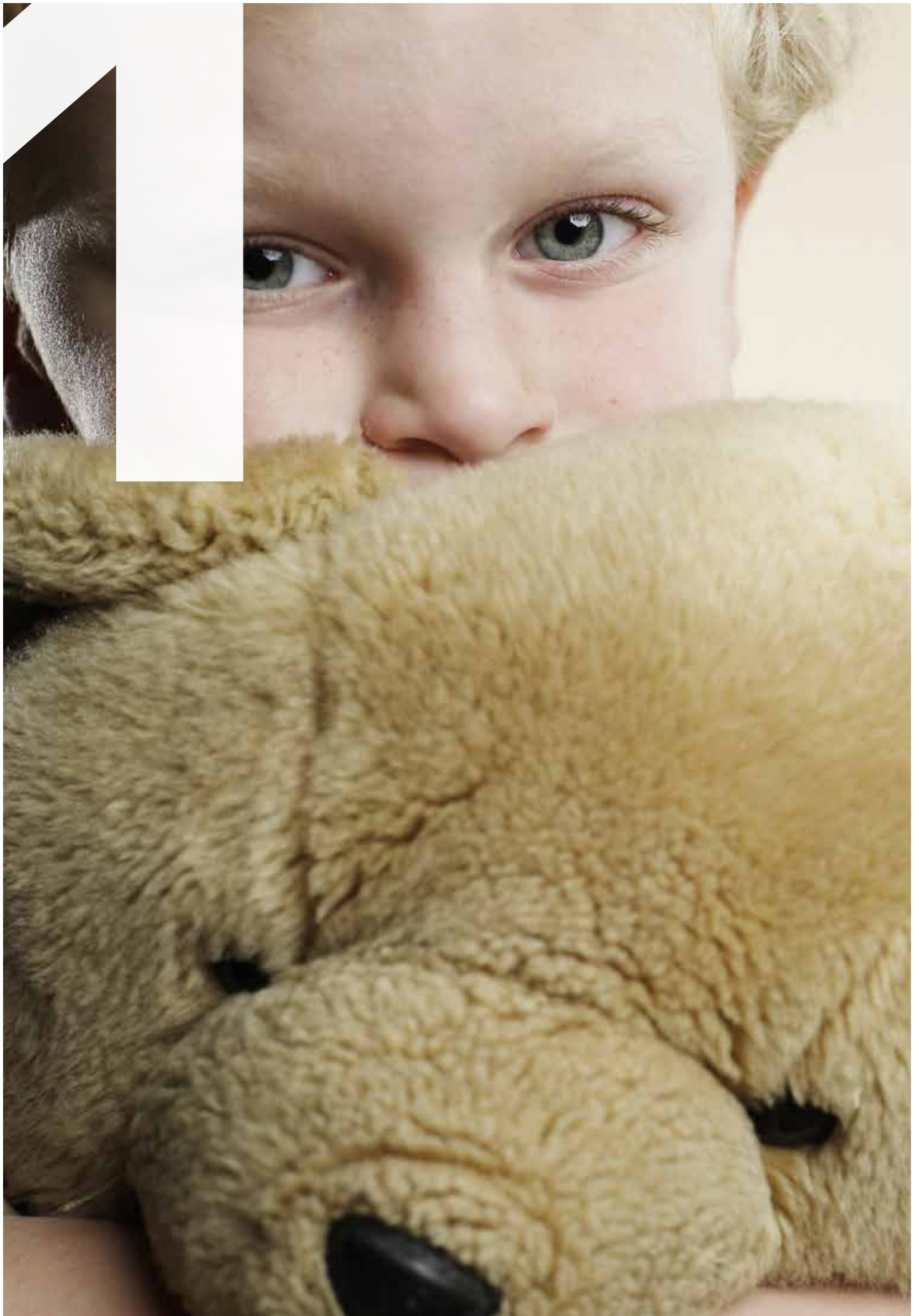
hässä. Haluan kiittää Taloustutkimusta ja erityisesti sen haastattelijoita, joiden kanssa käydyt keskustelut antoivat paljon eväitä lapsitutkimuksen metodiikan kehittämiseen. Haluan kiittää artikkelien kirjoittajia, jotka avaavat hienolla tavalla tutkimuksen tuloksia ja luovat edellytyksiä tuleville löytöretkille pienten lasten maailmaan. Haluan kiittää tutkimukseen haastateltuja lapsia ja heidän huoltajiaan.

Suomi on hyvä maa. Suomi on yksi ihmiskunnan parhaista. Mutta miten hyvän, vahvan ja kestävän siitä pystymmekään rakentamaan, kun ryhdymme kuulemaan ja kuuntelemaan lasten ääntä. Eikä tämä ääni ole yksi ääni. Se on moninainen, se on ääniä. Tälle löytöretkelle toivotan aikuiset ja päätöksentekijät yhdessä lasten kanssa.

Lapsista me näemme huomenna, mikä meille aikuisille on ollut tärkeää tänään.

Tuomas Kurtti

Lapsiasiavaltuutettu

1 JOHDANTO

Lapsia koskeva tiedonkeruu on viime vuosina ollut kasvavan kiinnostuksen kohteena. Suomessa lasten elämää koskevaan tiedonkeruuseen velvoittavat sekä kansallinen lainsäädäntö että YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59 ja 60/1991). Lainsäädäntö velvoittaa aikuisia esimerkiksi kunnissa, kouluissa ja sosiaali- ja terveystalouksissa selvittämään lasten omat näkemykset kuntalaisina, oppilaina ja asiakaina. YK:n lapsen oikeuksien sopimus takaa kaikille alle 18-vuotiaille oikeuden kertoa mielipiteensä ja tulla kuulluksi. Samalla sopimus velvoittaa aikuisia selvittämään lasten mielipiteet ennen kuin he tekevät lapsia koskevia päätöksiä. Lasten mielipiteiden ja ajatusten selvittäminen on osa lapsivaikutusten arviointia, johon kaiken lapsia koskevan päätöksen tulee perustua niin kunnissa kuin valtion toiminnassa.

Lapsia koskevalla tutkimuksella täytyy aina olla eettinen päämäärä. Kyse on lasten osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämisestä sekä eriarvoisuuden ehkäisemisestä. Jokaisella on oikeus tulla kuulluksi, myös pienillä lapsilla. Lapset itse pystyvät parhaiten kertomaan siitä, miten he asiat kokevat ja mitä he asioista ajattelevat. Yleissopimuksen täytäntöönpanoa valvova YK:n lapsen oikeuksien komitea on toistuvasti huomauttanut Suomea juuri pienten lasten puutteellisesta kuulemisesta. Tutkimuksessa lasten kokemustiedon hyödyntämisen haasteena on ollut erityisesti pienten lasten kohdalla saavutettavuus ja resurssit. Vaikka yhteiskunnallinen lapsuustutkimus on onnistunut tuomaan lapsuutta näkyväksi arvokkaana, aktiivisen toimijuuden ikävaiheena, pieniä lapsia koskevan tiedonkeruun lähteinä ovat edelleen usein aikuiset ja heidän ylläpitämät rekisterit.

Suomessa lapsia koskevaa tietoa keräävät säännöllisesti useat eri tahot. Esimerkiksi Kouluterveyskyselyssä¹ selvitetään yläkoululaisten elinoloja, koettua terveyttä ja terveystottumuksia. Nuorisobarometrissa² tarkastellaan vuosittain vaihtuvaa,

15–29-vuotiaiden nuorten elämää koskevaa teemaa ja WHO-koululaistutkimuksessa³ selvitetään 11-, 13- ja 15-vuotiaiden lasten koettua terveyttä ja hyvinvointia sekä terveystottumuksia. Näiden lisäksi on joukko muita säännöllisesti toteutettavia, lapsia ja nuoria koskevia tutkimuksia. Lapsia koskevassa tiedonkeruussa on kuitenkin selvä puute: valtakunnallista ja säännöllisesti toteutettavaa tiedonkeruuta pienten, alle kouluikäisten lasten koetusta hyvinvoinnista ei ole saatavissa. Tätä puuttuvaa tietoa lapsiasiavaltuutetun toimisto on lähtenyt keräämään tänä vuonna ensimmäistä kertaa toteutetulla Lapsibarometri-tutkimuksella.

Lapsibarometrin tavoitteena on tuottaa säännöllisesti tietoa suomalaisten 6-vuotiaiden lasten hyvinvoinnista. Tiedonkeruun säännöllisyys on tärkeää lasten hyvinvoinnin kehityksen seuraamiseksi. Pienten lasten hyvinvointia koskeva tutkimustieto palvelee paitsi lapsia ja lapsiperheitä, myös viranomaisia valtionhallinnossa ja kunnissa sekä järjestöjä ja tutkijoita. Nyt toteutettu Lapsibarometri on pilottitutkimus, jota kehitetään ja joka pyritään jatkossa toteuttamaan kahden vuoden välein. Kehitystyössä hyödynnetään kansainvälisiä kokemuksia lasten koetun eli subjektiivisen hyvinvoinnin tutkimuksesta. Alan tutkimus on lisääntynyt viime vuosina, mutta edelleen pienten lasten koetun hyvinvoinnin tutkimus on vähäistä myös kansainvälisesti.

Lasten subjektiivisen hyvinvoinnin tutkimuksella on verrattain lyhyt historia, sillä systemaattisempi lasten subjektiivisen hyvinvoinnin tutkimus aloitettiin vasta 1990-luvulla (esim. Huebner, 1991; Huebner, 1994; Cummins, 1997; Andelman ym., 1999). Tutkimukset voidaan karkeasti jakaa teoreettisiin, subjektiivisen hyvinvoinnin käsitettä lapsen näkökulmasta avaaviin tarkasteluihin sekä empiirisiin tutkimuksiin. Kansainvälisesti tunnettuja empiirisiä tutkimuksia ovat esimerkiksi usean eurooppalaisen yliopiston koordinoima 'Children's Worlds: International Survey of

¹ Terveiden ja hyvinvoinnin laitos toteuttaa Kouluterveyskyselyn joka toinen vuosi. Lisää tietoa saatavilla osoitteessa <https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijaty/vaestotutkimukset/kouluterveyskysely>. Viitattu 11.10.2016.

² Nuorisotutkimusverkosto ja Valtion nuorisiasiain neuvottelukunta toteuttavat Nuorisobarometrin vuosittain. Lisää tietoa saatavilla osoitteessa <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/tutkimus/nuorisobarometri>. Viitattu 11.10.2016.

³ WHO-Koululaistutkimus on Suomessa käytetty nimitys Maailman terveysjärjestön WHO:n kansainvälisestä Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) -tutkimuksesta. Suomessa tutkimusta toteuttaa Jyväskylän yliopiston Terveiden edistämisen tutkimuskeskus. Lisää tietoa saatavilla osoitteessa <https://www.jyu.fi/sport/laitokset/tutkimusyksikot/tetk/vahvuus/who>. Viitattu 11.10.2016.

Children's Well-Being' (ISCWeB) -tutkimus⁴ sekä Unicef Innocenti Report Card -sarja⁵, jossa tarkastellaan lasten hyvinvointia eri maissa. Tutkimuksissa lasten subjektiivista hyvinvointia on lähestytty lapsille arkisten teemojen, kuten perhe- ja kaverisuhteiden sekä koulukokemusten kautta. Näitä teemoja tarkastellaan myös tässä Lapsibarometrissa. Lähes kaikki aikaisemmat, lasten koettua hyvinvointia tarkastelevat tutkimukset ovat kohdistuneet yli 8-vuotiaisiin lapsiin.

Lapsibarometrissa 6-vuotiaiden lasten koettua hyvinvointia tarkastellaan luottamuksen näkökulmasta. Luottamus on olennainen osa ihmisen hyvinvointia, sillä onnistuneet ihmissuhteet perustuvat ihmisten väliseen luottamukseen (Raatikainen, 2011). Luottamusta on aiemmin tarkasteltu lasten näkökulmasta vain vähän, mutta aiempien, luottamusta koskevien tutkimusten pohjalta voidaan kehittää riittävän konkreettinen kysymyksenasettelu 6-vuotiaita lapsia ajatellen. Warmingin (2013) mukaan luottamus sopii näkökulmana ja teoreettisena käsitteenä myös lasten hyvinvoinnin tarkasteluun, sillä se on toimijuuden ja ihmisten välisen yhteistyön edellytys. Suomessa esimerkiksi Raatikainen (2011) ja Myllyniemi (2012) ovat aiemmin tarkastelleet luottamusta lasten ja nuorten näkökulmasta.

Tämänkertaisen Lapsibarometrin aineistonkeruun toteutti Taloustutkimus Oy puhelinhaastatteluina. Kyse on pienten lasten kohdalla uudesta aineistonkeruumenetelmästä. Sitä kokeiltiin, koska tutkimusten mukaan puhelin on nykyään tuttu väline suurimmalle osalle 6-vuotiaista (Suoninen, 2014). Myös taloudellisesti oli järkevää toteuttaa haastattelut puhelimitse kasvokkaisten haastattelujen sijaan. Haastatteluissa taustatiedot kysyttiin lapsen vanhemmalta, jonka jälkeen lapselle esitettiin yhteensä 13 kysymystä. Tutkimuksessa haastateltiin yhteensä 414 lasta.

Tämä julkaisu koostuu viidestä pääluvusta. Julkaisun toisessa luvussa kerrataan tutkimuksen toteutuksesta ja kolmannessa luvussa on esitelty tutkimuksen taustamuuttujat. Lapsibarometrin tulokset raportoidaan luvussa neljä. Viidennessä luvussa tehdään johtopäätökset ja pohditaan tutkimuseettisiä asioita. Varsinaisen raporttiosuuden jälkeen joukko lapsuus- ja nuorisotutkijoita arvioi ja pohtii näkökulma-artikkeleissaan Lapsibarometrin tuloksia oman tieteenalansa ja tutkimustaustansa näkökulmasta. Kukin kirjoittaja on saanut vapaasti valita oman näkökulmansa ja kirjoittamisen tapansa. Artikkelit ovat käyneet läpi asiantuntijoiden arvion, mutta ne eivät ole tieteellisesti vertaisarvioituja.

⁴ Lisää tietoa saatavilla osoitteessa <http://www.worldvision-institut.de/en/children-studies-international-children-study.php>. Viitattu 5.8.2016.

⁵ Lisää tietoa saatavilla osoitteessa <https://www.unicef-irc.org/publications/series/16/>. Viitattu 5.8.2016.

2 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

2.1 LUOTTAMUKSEN KÄSITE JA KYSYMYKSENASETTELU

Luottamusta pidetään yhtenä keskeisenä ihmisiä ja yhteiskuntaa sidostavana voimana: se on tehokkaan talouden ja hallinnon sekä toimivan demokratian perusta (Kankainen, 2008). Luottamus on ihmisen elämässä tärkeää, koska ihmiset ovat vastavuoroisia tai toisistaan riippuvaisia ja odottavat muiden ihmisten käyttäytymisen tietyllä tavoin (Raatikainen, 2011). Luottamus luo solidaarisuutta ihmisten välille, minkä kautta elämästä tulee sujuvaa ja ennakoitavaa (Kankainen, 2008). Siten luottamus tuo ihmisille turvallisuuden tunteen (Ilmonen & Jokinen, 2002). Yksilöiden välinen kanssakäyminen synnyttää ja ylläpitää tai voi tuhota luottamuksen - tällöin puhutaan epäluottamuksesta (Kankainen, 2008).

Luottamuksen käsitettä voidaan lähestyä hieman eri tavoin tieteenalasta riippuen. Filosofisessa näkökulmassa painottuu luottamus asenteena ja tunteena: ihminen uskoo toisen hyvántahtoisuuteen ja olettaa, että toinen ihminen kokee luottamuksen myönteisesti (Kotkavirta, 2000). Sosiologiassa luottamus liitetään paitsi ihmisen henkilökohtaiseen ominaisuuteen, myös sosiaaliseen järjestelmään. Luottamuksen uskotaan syntyvän sosialisatiossa ja siksi ihmisen perusluottamuksen uskotaan muodostuvan jo varhain perheessä, päiväkodissa ja koulussa (Giddens, 1991). Luottamus on siis sosiaalisesti opittu asia (Jalava, 2006). Myös psykologiassa luottamuksen uskotaan syntyvän varhaisessa vuorovaikutuksessa. Erikson (1950) kuvaa luottamusta yhdeksi ihmisen psykosoosiaalisen kehityksen kehitystehtäväksi, jonka tuloksena lapselle syntyy sisäinen luottamuksen tunne toisia ihmisiä kohtaan.

Vaikka luottamus nähdään eri tieteenaloilla tärkeänä osana lapsuutta ja kasvamista, sitä ei ole kovin paljon tutkittu lasten näkökulmasta. Syrjäytymisen ja pahoinvoinnin ehkäisemiseksi lasten luottamusta koskevalle tutkimukselle olisi tarvetta, sillä aikaisemman tutkimuksen mukaan epäluottamuksen kehä voi käynnistyä jo varhain, lapsuudenkodissa tapahtuvan sosiaalistumisen vaikutuksesta. Epäluottamuksen on todettu olevan yleisempää alemman koulutuksen ja

sosioekonomisen ryhmän sisällä, periytyvän vahvasti lapsille ja vaikuttavan koulumenestykseen (Kortteinen & Elovainio, 2012). Myös vuoden 2012 Nuorisobarometrissa todettiin lapsuudenkodilla ja sen ilmapiiirillä olevan selvä vaikutus nuorten kokemaan luottamuksen määrään. Luottavaisiksi kasvaneiden nuorten lapsuudessa on annettu enemmän myönteistä palautetta, ja he ovat kokeneet lapsuudenkotiinsa kannustavampana ja rakastavampana. Lähes kaikki perheen yhteinen tekeminen on positiivisessa yhteydessä luottamukseen. (Myllyniemi, 2012.)

Raatikainen (2011) on tarkastellut omassa väitöstudiossa luottamusta koulussa. Hänen tutkimuksensa mukaan 9.-luokkalaisten oppilaiden luottamuskokemukset koulussa liittyvät ystävyyteen, oppilasta arvostavaan kohtaamiseen sekä toisen ihmisen tuntemisen tärkeyteen. Oppilaiden epäluottamuskokemukset sen sijaan sisälsivät kokemuksia kiusaamisesta, kouluväkivallasta, kunnioituksen puutteesta sekä epäammattillisesti käyttäytyvästä opettajasta. Luottamusta ihmisten välisissä suhteissa lisäävät avoin vuorovaikutus, tiedon ja resurssien jakaminen, yhteinen tavoitteellisuus ja sitoutuminen, jatkuvuus ja ennustettavuus sekä ihmisten asiantuntijuus. Toisaalta luottamusta vähentävät esimerkiksi valvonta, kontrolli, hierarkia ja pakko. (Raatikainen, 2011.) Nuorten luottamusta kouluympäristössä mitataan monin tavoin myös Kouluterveyskyselyssä⁶. Siinä oppilailta tiedustellaan esimerkiksi, saavatko he apua sitä tarvitessaan, kokevatko he tulevana kuulluksi koulussa, ovatko opettajat kiinnostuneita heidän kuulumisistaan ja kohtelevatko opettajat oppilaita oikeudenmukaisesti.

Tässä tutkimuksessa lasten luottamusta mitattiin 9 indikaattorin avulla. Indikaattorit 1-6 tarkastelevat lasten ihmissuhteita: kuten edellä on todettu, luottamus liittyy erityisesti lasten läheisiin sosiaalisiin suhteisiin. Indikaattorit 7-8 tarkastelevat lasten luottamusta tunteiden näkökulmasta. Lapset viestivät omia tunteitensa ympäristölle juuri tunteiden avulla (Nummenmaa, 2010), ja siksi ne ilmentävät myös lasten kokemaa luottamusta. Yhdeksannen indikaattorin avulla selvitetään lasten käsityksiä suomalaisesta yhteiskunnasta. Aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa

⁶ Lisää tietoa saatavilla osoitteessa <https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijaty/vaestotutkimukset/kouluterveyskysely>. Viitattu 11.10.2016.

luottamusta tarkastellaan ihmisiin tai instituutioihin kohdistuvana luottamuksena (Ruuskanen, 2001). Tällä indikaattorilla haluttiin selvittää lasten luottamusta yhtä keskeistä instituutiota, suomalaista yhteiskuntaa, kohtaan. Yhteensä indikaattorit sisälsivät 13 kysymystä. Lisäksi lasten vanhemmilta kysyttiin kahdeksan taustakysymystä. Seuraavaksi esitellään lasten luottamuksen indikaattorit ja kysymykset sekä tutkimukset, joihin indikaattorit perustuvat. Lisäksi selitetään perusteet kysymysten muotoilulle. Haastatteluissa käytetty kyselylomake on liitteenä (Liite 1).

Indikaattori 1: Kavereiden määrä/laatu

Kysymys: Minkä nimisiä kavereita sinulla on?

Tutkimustausta: Luottamus liittyy vahvasti ystävyys-suhteisiin: toisten tuntemiseen, yhteiseen historiaan ja kunnioitukseen (Raatikainen, 2011).

Peruste kysymyksen muotoilulle: Pienille lapsille kavereiden määrän kertominen tai ystävyys-suhteen laadun arvioiminen voi olla haastavaa. Kysymys muotoiltiin avoimeksi, jolloin lapset voivat itse määritellä, kenet he laskevat kaverikseen. Laskeminen voi olla pienille lapsille hankalaa, joten heitä pyydettiin luettelemaan kavereiden nimet.

Indikaattori 2: Avun pyytäminen vieraalta aikuiselta

Kysymys: Jos joudut kaupassa eroon vanhemmistasi, kysytkö vieraalta aikuiselta apua?

Tutkimustausta: Avun saaminen aikuiselta, esimerkiksi opettajalta, lisää luottamusta. Luottamuksen menettämiseen puolestaan liittyy ajatus siitä, että ihmiset eivät ole luotettavia ja siksi täytyy olla varuillaan. (Raatikainen, 2011.) Mitä enemmän nuorilla on luottamusta tuntemattomia ihmisiä kohtaan, sitä tyytyväisempiä he ovat elämäänsä (Myllyniemi, 2012).

Peruste kysymyksen muotoilulle: Kysymys avun pyytämisestä liitettiin tiettyyn tilanteeseen, minkä arviointiin helpottavan lasten vastaamista. Kaupassa käyminen on todennäköisesti tuttu tilanne 6-vuotiaille lapsille. Kysymyksessä lapsen luottamusta vieraisiin aikuisiin mitattiin hätätilanteen kautta: usein lapsille opetetaan, että vieraisiin ihmisiin ei saa luottaa, mutta miten käy, kun lapsi onkin "hädässä"? Toki lapset kokevat vanhemmista eroon joutumisen eri tavoin ja kaikille se ei ole välttämättä suuri asia.

Indikaattori 3: Myönteisen tunnistaminen

Kysymys: Missä asioissa olet hyvä? Saatko kehuja?

Tutkimustausta: Myönteinen palaute ja arvostus lisäävät luottamusta. Vuoden 2012 Nuorisobarometrin mukaan luottavaisiksi kasvaneiden nuorten lapsuu-

dessä on annettu enemmän myönteistä palautetta, ja he ovat kokeneet lapsuudenkotinsa kannustavampana (Myllyniemi, 2012). Myönteinen tunnistaminen voimaannuttaa yksilöitä - siten se toimii tehokkaana hyvinvoinnin tukemisen ja syrjäytymisen menetelmänä (Kallio, Korkeamäki & Häkli, 2015).

Peruste kysymysten muotoilulle: Tällä indikaattorilla haluttiin selvittää sitä, miten muut ja toisaalta lapsi itse tunnistaa omia vahvuuksiaan. Siksi kysymyksiä muodostettiin kaksi. "Missä asioissa olet hyvä?" -kysymys valittiin, koska se ohjaa lapsia miettimään omia vahvuuksiaan ja antaa lapselle mahdollisuuden itse sanoittaa niitä. Thoilliez (2011) on aiemmin hyödyntänyt samaa kysymystä onnistuneesti pieniä lapsia koskevassa tutkimuksessaan. Sitä, miten muut tunnistavat lapsen vahvuuksia kysyttiin yksinkertaisella "Saatko kehuja?" -kysymyksellä. Toinen vaihtoehto olisi ollut kysyä asioita, joista lapset saavat kehuja, mutta tämä kysymys olisi oletettavasti tuottanut samantyyppisiä vastauksia edellä mainitun kysymyksen kanssa. Se, saavatko lapset ylipäättään kehuja tai tunnistavatko he itse kehujen saamisen, on kiinnostavaa luottamuksen näkökulmasta.

Indikaattori 4: Mielipiteen kuunteleminen

Kysymys: Kuuntelevatko vanhempasi, jos sinulla on asiaa? Kuuntelevatko päiväkodin aikuiset, jos sinulla on asiaa?

Tutkimustausta: Aikuisten aito kiinnostus lasta kohtaan lisää luottamusta. Esimerkiksi koulussa opettajan kohtaamattomuuden on puolestaan todettu lisäävän oppilaiden epäluottamusta. Kohtaamattomuus liittyy opettajien etäisyyteen ja välinpitämättömyyteen, kun oppilailla olisi halu ja tarve päästä lähelle opettajaansa. (Raatikainen, 2011.)

Peruste kysymysten muotoilulle: Indikaattorilla haluttiin selvittää lasten kokemusta kuulluksi tulemisesta sekä kotona että päiväkodissa. Siksi kysymykset kohdistettiin vanhempiin ja päiväkodin aikuisiin. Yksi vaihtoehto olisi ollut kohdistaa toinen kysymys päiväkodin aikuisten sijaan esikoulun opettajiin. Lapsista suurimman osan kohdalla kyse on kuitenkin samoista aikuisista. Lisäksi päiväkodin aikuiset -ilmaisu viittaa myös muihin päiväkotiympäristössä oleviin, lapsille tärkeisiin aikuisiin kuin opettajiin. Luottamuksen näkökulmasta tärkeintä oli saada tieto siitä, kokevatko lapset tulevansa kuulluksi. Siksi lapsilta ei tiedusteltu esimerkiksi asioita, joissa he kokevat tulevansa kuulluksi. Näin muotoiltuna kysymys olisi ollut lapsille myös liian hankala.

Indikaattori 5: Kiusaaminen

Kysymys: Kertoisitko, mitä sinun mielestäsi kiusaaminen on? Tulevatko päiväkodin aikuiset auttamaan,

jos lasta kiusataan?

Tutkimustausta: Tasapainoiset ja terveet ihmissuhteet lisäävät luottamusta. Kiusaaminen, salaisuuk-
sien paljastaminen ja väkivalta ovat puolestaan epä-
luottamusta aiheuttavia tekoja. (Raatikainen, 2011;
Mäkipeska & Niemelä, 2005.)

Peruste kysymysten muotoilulle: Kysymyksenaset-
telun lähtökohtana oli, että tutkijat eivät määrittele
lasten puolesta asioita. Kiusaaminen on vaikeasti
määriteltävä asia, joten kysymys aseteltiin siten, että
lapset itse voivat kertoa, mitä he kiusaamisella ym-
märtävät. Näin saatiin selville, mitkä teot aiheuttavat
lapsille pahaa mieltä ja epäluottamusta. Aikuisten
velvollisuutena on puuttua kiusaamiseen, joten tut-
kimuksessa haluttiin selvittää, kokevatko lapset saa-
vansa apua aikuisilta kiusaamistilanteissa. Kysymys
muotoiltiin yleiseksi siten, että kysymys ei kohdistu
lapseen itseensä. Lasten kokemusta aikuisten tule-
misesta apuun kiusaamistilanteissa voidaan verrata
Kouluterveyskyselyn aineistoon, jossa yläkoululaisilta
tiedusteltiin samaa asiaa.

Indikaattori 6: Yhteinen tekeminen perheen kanssa

Kysymys: Milloin perheen kanssa on kivaa? Milloin
perheen kanssa on ikävää?

Tutkimustausta: Luottamuksen kannalta perhe on
yksi tärkeimmistä asioista lapselle. Ihmisen perus-
luottamus syntyy varhaisessa vuorovaikutuksessa
vanhempien ja sisarusten kanssa (Giddens, 1991;
Erikson, 1950). Vuoden 2012 Nuorisobarometrin
mukaan juuri perhe määrittää pitkälti nuoren luotta-
muksen rakentumista. Luottavaiset nuoret ovat muita
useammin kodista, jossa on keskusteltu asioista, niin
iloista kuin suruista. Lähes kaikki perheen yhteinen
tekeminen lisää nuorten luottamusta. (Myllyniemi,
2012.)

Peruste kysymysten muotoilulle: Kysymykset muo-
toiltiin avoimiksi, sillä aikaisempien kokemusten
mukaan asteikolliset kysymykset eivät pienten las-
ten haastatteluissa toimi (Myllyniemi & Berg, 2013).
Vaihtoehtoinen tapa selvittää asiaa olisi ollut kysyä,
kuinka usein lapset tekevät tiettyjä asioita perheen
kanssa. Avoimet kysymykset antavat lapsille vapau-
den itse sanoittaa perheeseensä liittyviä asioita. Mil-
loin-kysymyssanalla haluttiin ohjata lapsia kuvaile-
maan tilanteita, jolloin perheen kanssa on kivaa tai
ikävää.

Indikaattori 7: Ilon kokeminen

Kysymys: Mikä tekee sinut iloiseksi?

Tutkimustausta: Positiivisten tunteiden, kuten onnel-
lisuuden ja kiitollisuuden, on todettu lisäävän luotta-
musta (Dunn & Schweitzer, 2005).

Peruste kysymyksen muotoilulle: Kysymys muo-
toiltiin avoimeksi, koska asteikollisten kysymysten
käyttäminen ei ollut tässä tutkimuksessa järkevää.
Mikäli haastattelut olisi toteutettu kasvokkain, olisi
niissä voinut hyödyntää asteikollisia kysymyksiä ja
aiemmissakin tutkimuksissa käytettyjä, lapsille tut-
tuja symboleja, kuten hymiöitä. Avoimen kysymy-
ksen etuna on toisaalta lapsen oma sanallistaminen:
tällöin esille voi tulla asioita, joita tutkijat eivät osaa
ennakoida. Thoilliez (2011) on hyödyntänyt samaa
kysymystä lasten koettua hyvinvointia koskevassa
tutkimuksessaan.

Indikaattori 8: Surun kokeminen

Kysymys: Mikä tekee sinut surulliseksi?

Tutkimustausta: Negatiiviset tunteet, erityisesti vi-
han tunne, lisää epäluottamusta (Dunn & Schweitzer,
2005).

Peruste kysymyksen muotoilulle: Kysymys muotoil-
tiin vastinpariksi edelliselle, iloa tuottavia asioita kos-
kevalle kysymykselle. Vaihtoehtoisesti lapsilta olisi
voitu tiedustella asioita, jotka heitä pelottavat. Surun
katsottiin kuitenkin olevan laajemmin kielteisiä tun-
temuksia kuvaava tunne. Samaa kysymystä on hyö-
dyntänyt Thoilliez (2011) omassa tutkimuksessaan.

Indikaattori 9: Luottamus Suomeen

Kysymys: Jos sinun pitäisi kertoa ulkomaalaiselle
Suomesta, niin mitä kertoisit?

Tutkimustausta: Tutkimuskirjallisuutta lasten luot-
tamuksesta instituutioihin ei tämän tutkimuksen
yhteydessä löydetty. Lasten kohdalla instituutioihin
kohdistuvan luottamuksen tarkastelu on nähty haas-
tavana, koska lapsilla ei ole aikuisten tapaan käsitys-
tä yhteiskunnallisten instituutioiden merkityksestä
(Ellonen & Korkiamäki, 2008). Tässä tutkimuksessa
aihetta haluttiin kuitenkin kokeilla tarkastella lasten
Suomeen maana kohdistuvan luottamuksen näkö-
kulmasta. Monen lapsen voidaan olettaa esimerkiksi
matkailleen ulkomailla ja siten muodostaneen jon-
kinlaisen käsityksen Suomesta maana.

Peruste kysymyksen muotoilulle: Kysymys muotoil-
tiin kuvitellun tilanteen kautta, minkä arveltiin hel-
pottavan aiheen hahmottamista. Monelle lapselle
ulkomaalaiset ovat katukuvassa tuttu näky tai he ovat
matkaillessaan olleet itse ulkomaalaisia. Kysymys
jätettiin kuitenkin avoimeksi, jotta saadaan selville,
miten lapset hahmottavat Suomen.

Lapsen taustatekijöillä on aiemmissa tutkimuksissa
todettu olevan yhteys hänen kokemaan luottamuk-
seen (Kortteinen & Elovainio, 2012). Siksi myös tässä
tutkimuksessa haluttiin selvittää lasten taustatekijät.
Vanhemmille esitetyt taustakysymykset koskivat sekä

kotitaloutta että lasten päiväkotihistoriaa. Lapsen sukupuoli saatiin tietoon väestötietojärjestelmästä, joten sitä ei erikseen kysytty haastatteluissa. Taustakysymykset olivat:

- Montako huoltajaa taloudessanne on?
- Entä montako lasta taloudessanne on?
- Mikä on lapsen äidin koulutustaso?
- Mikä on lapsen isän koulutustaso?
- Mikä on asuinpaikkanne postinumero?
- Mitkä ovat taloutenne yhteenlasketut vuositulot veroja vähentämättä?
- Onko 6-vuotias lapsenne ollut ennen esikoulua päiväkodissa?
- Kuinka pitkään lapsenne on ollut ennen esikoulua päiväkodissa?

2.2 KOHDERYHMÄ JA OTANTA

Tutkimuksen kohderyhmänä olivat suomalaiset 6-vuotiaat lapset Ahvenanmaata lukuun ottamatta. Tutkimuksen kohteeksi valittiin 6-vuotiaat lapset, sillä he eivät ole vielä koulussa, mutta pystyvät sanallistamaan omia kokemuksiaan ja ajatuksiaan. Lasten kokemusmaailmaa yhdistää kaikille 6-vuotiaille nykyisin pakollinen esiopetukseen osallistuminen. Esiopetusta annetaan kunnasta riippuen päiväkodissa tai koulussa.

Tutkimuksen otanta tehtiin satunnaisotannalla Väestötietokeskuksen väestötietojärjestelmästä Manner-Suomen suomenkielisistä kotitalouksista, joissa asuu ainakin yksi 15.6.2009–15.6.2010 syntynyt lapsi. Rajaus tehtiin suomenkielisiin kotitalouksiin, koska tutkimusta ei taloudellisista syistä ollut mahdollista toteuttaa muilla kielillä ja lapselle vieraalla kielellä vastaaminen olisi ollut mahdotonta. Lapsen syntymäaika rajattiin yllämainitulle aikavälille, sillä tutkimukseen ei haluttu koulunsa jo aloittaneita lapsia. Poiminnassa olivat mukana ne henkilöt, joilla on kirjattu vakinainen osoite väestötietojärjestelmään.

Yhteensä satunnaisotokseen poimittiin 6 000 henkilön tiedot. Luku on melko iso, sillä kohderyhmän nuoren iän vuoksi odotettavissa oli jonkin verran kieltäytymisiä. Lopulta ennakkokirje lähetettiin vain 3265 kotitalouteen, sillä tällä määrällä saatiin riittävä määrä vastaajia kokoon. Tutkimuksen aineisto muodostettiin suomalaisia 6-vuotiaita edustavaksi sukupuolen ja asuinalueen mukaan. Myös lopullinen vastaajajoukko painotettiin valtakunnallisesti edustavaksi näiden taustatietojen mukaan. Lopullisen

vastaajajoukon koko oli 414 henkilöä.

2.3 AINEISTONKERUU

Yksi syy pienten lasten koettua hyvinvointia koskevaan tiedonpuutteeseen on aineistonkeruun haasteissa. Erityisesti määrällisten kyselyaineistojen kerääminen pieniltä lapsilta on nähty hankalana, koska ei voida olla varmoja, ymmärtävätkö lapset kysymykset ja käsitteet sillä tavalla kuin tutkija haluaa. Numeraaliset asteikot ja strukturoidut vastausvaihtoehdot eivät pienillä lapsilla toimi, vaan on parempi esittää suoria kysymyksiä (Myllyniemi & Berg, 2013). Tilanteet voivat olla yllätyksellisiä ja lasten kerronta voi olla hyvin moninaista ja monikanavaista, mikäli menetelmänä käytetään haastatteluja (Roos & Rutanen, 2014). Siksi pienten lasten kokemusten tutkimisessa on usein hyödynnetty esimerkiksi valokuvausta, piirtämistä, tarinankerrontaa tai etnografiaa (Due, Riggs & Augoustinos, 2014). Erilaisia tutkimusmenetelmiä on kehitetty myös yhdessä lasten kanssa (esim. Casas ym., 2012).

Tässä tutkimuksessa aineistonkeruumenetelmänä käytettiin puhelinhaastatteluja. Tutkimus voidaan menetelmän osalta nähdä pilottitutkimuksena, koska aiempia kokemuksia pienten lasten puhelinhaastatteluista on vain vähän. Susanne Vogl (2013) on aiemmin vertaillut tutkimuksessaan erityyppisiä haastattelumuotoja. Hän kokeili puolistrukturoituja⁷ haastatteluja sekä puhelimitse että kasvokkain 5-, 7-, 9-, ja 11-vuotiaiden lasten kanssa. Tulosten mukaan näiden haastattelumuotojen välillä ei juuri ollut eroja, mikä haastaa yleisen käsityksen puhelinhaastattelujen toimimattomuudesta pienillä lapsilla. Puhelinhaastattelujen etuna on se, että tutkijan vaikutus lapseen ei välttämättä ole niin suuri kuin kasvokkain tavattaessa. Myös moni lapsi itse piti puhelinhaastatteluista kasvokkaisia haastatteluja enemmän: 5-vuotiaiden ikäryhmästä jopa 42 prosenttia piti puhelinhaastatteluista, kun kasvokkaisia haastatteluja suosi 17 prosenttia. Lapsista 42 prosenttia oli sitä mieltä, että kumpi tahansa haastattelumuoto sopii. Tutkimukseen osallistui 56 lasta. (Vogl, 2013.)

Tässä tutkimuksessa puhelinhaastatteluja haluttiin kokeilla, sillä puhelimitse pystyttiin tavoittamaan suurempi määrä lapsia kuin esimerkiksi kasvokkaiden haastattelujen kautta, joiden toteuttaminen olisi tullut huomattavasti kalliimmaksi. Nykyään puhelin on välineenä tuttu monille pienillekin lapsille (Suoninen, 2014). Haastattelujen suunnitteluvaiheessa perehdyttiin aiempiin, lasten haastatteluja tai lapsilta kysymistä hyödyntäneisiin tutkimuksiin. Niiden mukaan erityistä huomiota tulee kiinnittää sekä ky-

⁷ Puolistrukturoidussa haastattelussa kaikille haastatettaville esitetään samat tai lähes samat kysymykset. Kysymysten järjestystä ja muotoilua voidaan haastattelutilanteen mukaan muokata.

symysten asetteluun ja kysymisen tapaan että tulosten analysointiin. Esimerkiksi Lempinen (2015) toteaa raportissaan, että on tärkeää varmistaa lapsen ymmärtävän mitä häneltä on kysytty. Pienet lapset voivat kertoa sen, mitä olettavat aikuisen haluavan kuulla – siksi onkin kyettävä erottamaan se, perustuuko lapsen kertoma todelliseen vai kuviteltuun. Lapsille esitettyjen kysymysten tulee olla lyhyitä ja selkeitä. (Lempinen, 2015.) Avoimet kysymykset ovat aiempien tutkimusten perusteella toimivia, sillä ne mahdollistavat lapsen oman näkökulman tavoittamisen aikuisen näkökulman sijaan (Helavirta, 2007; Lempinen, 2015). Helavirran (2011) mukaan kysymykset, kuten ”Mitä sinä ajattelet siitä?”, ”Kerrotko jonkin esimerkin?” tai ”Miltä se tuntui?” ovat lasten kanssa toimivia. Miksi-kysymys sen sijaan tuottaa monille lapsille vaikeuksia ja pysäyttää ikävästi keskustelun virran.

Tässä tutkimuksessa kysymykset pyrittiin näitä aiempia kokemuksia hyödyntäen asettelemaan selkeiksi ja toimiviksi erityisesti 6-vuotiaille lapsille. Kysymysten asettelussa ja muotoilussa hyödynnettiin lapsuustutkijoiden ammattitaitoa, kun tutkimuksesta keskusteltiin Jyväskylän yliopiston Lapset, nuoret ja kasvamisen ympäristöt -tutkijaverkoston sekä lapsiasiavaltuutetun Lapsitutkimuksen työryhmän kanssa. Keskustelujen pohjalta Lapsibarometriin valittiin sekä suljettuja että avoimia kysymyksiä. Puhelinhaastattelut ovat kasvokkaisiin haastatteluihin verrattuna monella tavalla erityisiä tilanteita, mikä tekee haastattelijoiden roolista ja ammattitaidosta puhutella lasta erityisen merkityksellisen. Siksi kaikille haastattelijoille järjestettiin koulutustilaisuus ennen aineistonkeruuta. Koulutuksessa käytiin huolellisesti läpi tutkimuksen taustat ja kysymykset sekä pienten lasten haastatteleminen erityispiirteet, jotka lähetettiin haastattelijoille muistilistana (Liite 3). Lasten haastattelemiseen liittyy myös monia tutkimuseettisiä kysymyksiä, joita pohditaan laajemmin luvussa 5.2. Kysymyksen asettelun toimivuutta testattiin testihaastatteluilla. Niiden pohjalta kysymyslomakkeeseen tehtiin pieniä muutoksia.

Puhelinhaastattelut toteutti Taloustutkimus Oy lapsiasiavaltuutetun toimiston toimeksiannosta. Ne tehtiin kesäkuussa 2016. Puheluja soitettiin yhteensä 6585 ja kohteina oli 3265 kotitaloutta. Joitakin kotitalouksia yritettiin tavoittaa useita kertoja saamatta kuitenkaan yhteyttä. 3265 kotitaloudesta 55 prosenttiin ei saatu yhteyttä, 21 prosenttia kieltäytyi haastattelusta ja 13 prosenttia oli sellaisia, joiden kanssa haastattelu onnistui. Lisäksi oli kotitalouksia, joita ei tavoitettu esimerkiksi väärän puhelinnumeron vuoksi tai joiden kanssa sovittiin uudelleen soitosta. Haastatteluista 34 keskeytyi, kun lapsi ei enää halunnut jatkaa vastaamista. Puhelut suunnattiin lapsen vanhemmalle, ensisijaisesti äidille: ensin häneltä kysyttiin tausta-

tiedot, jonka jälkeen häntä pyydettiin ojentamaan puhelin lapselle. Puhelut kestivät keskimäärin kymmenen minuuttia. Ennen puhelinhaastatteluja lapsille ja heidän vanhemmilleen postitettiin ennakko kirjeet, joissa kerrottiin tulevasta haastattelusta ja sen tarkoituksesta (Liite 2). Lapset saivat omat kirjeet, joissa havainnollistettiin sarjakuvan avulla sitä, mitä haastattelussa tapahtuu.

Haastattelut toteutettiin puhelimitse siten, että haastattelijat kirjasivat lasten vastaukset ylös puhelun aikana. Puheluja ei nauhoitettu, mutta Taloustutkimus teki puhelujen aikana seuranta laaduntarkkailua varten. Aineistonkeruun kehittämistä varten haastattelijoille tehtiin kysely, jonka vastauksia käsitellään luvussa 2.4. Samalla arvioidaan yleisesti menetelmän toimivuutta. Aineiston perusraportoinnista ja luokittelusta vastasi Taloustutkimus Oy, joka toimitti aineiston ja luokittelut lapsiasiavaltuutetun toimistolle. Aineisto analysoitiin avointen kysymysten osalta sisällönanalyysin avulla. Muiden kysymysten osalta määrällinen aineisto analysoitiin ristiintaulukoinnin avulla. Tilastollisen merkitsevyyden testausmenetelmänä käytettiin Khiin neliö eli χ^2 -testiä. Testiä käytetään silloin, kun tutkitaan kahden kategorisen muuttujan välistä yhteyttä (Kirves, 2013). Testissä tarkastellaan sitä, kuinka paljon havaitut ja odotetut frekvenssit eroavat toisistaan: jos erot ovat tarpeeksi suuria, voidaan todeta, että havaitut erot eivät todennäköisesti johdu ainoastaan sattumasta, vaan ne ovat löydettävissä myös perusjoukossa⁸. Lapsibarometrin aineisto on maksutta tilattavissa tutkimuskäyttöön Yhteiskunnallisesta tietoaarkistosta osoitteesta www.fsd.uta.fi.

2.4 MENETELMÄN ARVIOINTIA

Tutkimuksessa tavoitteena oli tiedon keräämisen ohella kehittää pienten lasten tutkimuksen metodologiaa. Tutkimuksessa saatiinkin arvokasta tietoa siitä, mitä pienten lasten puhelinhaastatteluissa täytyy huomioida. Myös kysymyksen asettelusta saatiin oppia. Aiempia tutkimustuloksia vahvistaen voidaan todeta, että käsitteiden ja kysymysten tarkka ja yksityiskohtainen pohdinta on erittäin tärkeää. Tutkimuksessa huomattiin, että esimerkiksi ”kehu”-sana oli osalle lapsista vaikea ja se saatettiin ymmärtää jopa negatiivisesti ”kehuskeluna”. Kysymykset päiväkodin aikuisia koskien olisi voinut suunnata esikoulun aikuisiin, sillä kaikki lapset eivät ole olleet päiväkodissa ennen esikoulua, eikä heidän esikoulunsa välttämättä sijaitse päiväkodin tiloissa. Päiväkotiympäristönä ei siis ole kaikille lapsille tuttu. Lapsia koskevassa tutkimuksessa ja tiedonkeruussa kohderyhmä ja heidän arjen kannalta tärkeät asiat on hahmotettava hy-

⁸ Lisää tietoa saatavilla osoitteesta <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/ristintaulukointi/ristintaulukointi.html>. Viitattu 12.10.2016.

vin tarkkaan. Haastatteluissa 6-vuotiaille lapsille esitettiin puhelimitse 13 kysymystä. Kysymyksiin saatiin hyvä määrä vastauksia lukuun ottamatta viimeistä, yhteiskuntaa koskevaa kysymystä. Kysymys oli selvästi epäonnistunut, sillä puolet lapsista ei osannut vastata siihen mitään. Tutkimuksessa huomattiin, että lapsille on helpompaa vastata myönteisiin kuin kielteisiin asioita koskeviin kysymyksiin.

Kaikkiaan tutkimus antoi rohkaisua siihen, että puhelinhaastattelut voivat toimia pienten lasten parissa. Haastattelut sujuivat pääosin hyvin, joskin lapset olivat haastateltavina erilaisia: osa lapsista vastasi kysymyksiin hyvin reippaasti, kun osa oli ujompia vastaamaan. Myönteinen havainto oli se, että asteikolliset kysymykset voisivat toimia myös pienten lasten haastatteluissa. Esimerkiksi kysymykseen ”Kuuntelevatko vanhempasi, jos sinulla on asiaa?” moni lapsi vastasi ”joskus”, ”välillä” tai ”ei aina”. Koska tässä tutkimuksessa kysymykseen pystyi vastaamaan vain ”kyllä” tai ”ei”, kirjattiin tällaiset vastaukset ”kyllä”-vastauksiin. Avoimet kysymykset tuottivat pitkiäkin vastauksia, kun lapset pääsivät itse kertomaan asioista omin sanoin. Pääosin lasten vastaukset olivat kuitenkin melko lyhyitä, muutaman sanan mittaisia lauseita.

Positiivista oli myös vanhempien pääosin myönteinen suhtautuminen tutkimukseen. Etenkin ne vanhemmat, jotka olivat ehtineet tutustua ennakoon lähetettyyn kirjeeseen, olivat innostuneita lapsen osallistumisesta tutkimukseen. Jälkeenpäin tulleiden yhteydenottojen perusteella kaikki halukkaat eivät päässeet osallistumaan tutkimukseen, koska riittävä määrä haastatteluja saatiin toteutettua aiemmin. Joissakin yksittäisissä tilanteissa vanhempien innokkuus saattoi johtaa jopa eettisesti haastavaan tilanteeseen, kun he yrittivät saada lasta vastaamaan kysymyksiin vastoin lapsen omaa tahtoa. Tällöin haastattelija päätti haastattelun, kuten ennakoon oli ohjeistettu.

Menetelmän ja aineistonkeruun kehittämiseksi tutkimuksessa toteutettiin haastattelijoille kysely, jossa tiedusteltiin heidän kokemuksia ja ajatuksia Lapsibarometrin haastattelujen toteuttamisesta. Lapsiavaltuutetun toimiston tekemään kyselyyn vastasi yhdeksästä haastattelijasta kahdeksan. Heistä yhdellä oli aiempaa kokemusta lasten haastattelemisesta. Haastattelijoilta kysyttiin, millaisena he kokivat lasten haastattelemisen, miten lasten haastattelemisen sujui, miten alkukeskustelu sujui vanhempien kanssa, saivatko he riittävästi tietoa tutkimuksesta ennen haastatteluja ja miten he kehittäisivät tiedon keräämistä lapsilta. Kyselyssä oli myös mahdollisuus vapaalle sanalle. Kyselyn lisäksi haastattelijoiden kokemuksia selvitettiin keskustelutilaisuudessa, johon heidät kutsuttiin aineistonkeruun jälkeen. Tilaisuuteen osallistui seitsemän haastattelijaa, jotka kertoivat omista haastatteluihin liittyvistä kokemuksistaan ja ajatuksistaan.

Haastattelijat kokivat lasten haastattelemisen melko vaikeana. Asteikolla 1-5, jossa 1 on helppoa ja 5 vaikeaa, neljä haastattelijaa valitsi numeron 4. Haastattelijoista kolme valitsi numeron 3 ja yksi numeron 2. Keskiarvo kahdeksan vastaajan kesken oli 3,38. Moni haastattelija toi esille lasten erilaisuuden haastateltavina: osa lapsista oli ujoja ja he puhuivat hiljaa, jolloin vastausten kuuleminen oli vaikeaa, kun taas osa lapsista vastasi yllättävänkin reippaasti. Pienten lasten haastattelemisen katsottiin poikkeavan aikuisten haastatteluista melkoisesti. Lapsia haastateltaessa täytyy asettua lapsen asemaan, sietää enemmän hiljaisia hetkiä ja keskittyä, jotta voi olla tilanteessa aidosti läsnä. Myös äänenpainoja ja -sävyjä pidettiin tärkeinä. Jotkut haastattelijat toivat esille vanhempien ”portinvartijan” roolin: vanhempi päättää, osallistuuko lapsi tutkimukseen vai ei. Toisaalta moni vanhempi teki päätöksen osallistumisesta kysymällä ensin lapsen mielipidettä.

”Lapset olivat aika ujoja, mutta suurin osa heistä kuitenkin vastaili aika reippaasti.”

”Pääsääntöisesti lapset yllättivät sillä, miten rohkeasti he uskalsivat ylipäätään puhua vieraan ihmisen kanssa puhelimesta – puhuivatpa he sitten ujommin tai reippaammin, mutta puhuivat kuitenkin.”

”Lasten haastattelemisen puhelimesta vaatii mielestäni haastattelijalta täydellisen keskittymisen, läsnäolon ja paneutumisen. Mitään ei voinut tehdä rutiininomaisesti tai vain ’lonkalta’.”

Kaikki haastattelijat kertoivat vanhempien suhtautuneen tutkimukseen pääosin hyvin. Kieltäytymisiä tuli haastattelijoiden mukaan vähän verrattuna moniin muihin tutkimuksiin. Osa vanhemmista oli tutustunut ennakkokirjeeseen yhdessä lasten kanssa, jolloin haastattelut sujuivat joustavasti. Jonkin verran oli myös vanhempia, jotka eivät tunnistanee saaneensa ennakkokirjettä. Moni heistä antoi siitä huolimatta luvan haastatella lasta. Jotkut vanhemmat kieltäytyivät haastattelusta esimerkiksi kiireisiin vedoten tai olivat tutkimusta kohtaan skeptisiä. Haastatteluissa toimittiin tilannekohtaisesti siten, että osa vanhemmista jäi lapsen lähelle haastattelun ajaksi ja osa heistä meni sivummalle tai eri huoneeseen. Vanhemmat, jotka jäivät kuuntelemaan lasta, eivät puuttuneet lapsen vastauksiin. Joissakin tapauksissa he toistivat lapsen vastauksen, jos lapsi puhui hiljempaa. Jotkut vanhemmat myös auttoivat lasta vastaamaan esimerkiksi sanomalla lapselle ”sano se tutkimustädille, koska hän ei näe, että sinä nyökkäät”.

”Vanhemmat olivat erittäin ystävällisiä ja kiinnostuneita kyseisestä haastattelusta.”

”yleensä hyvin he jotka tähän halusivat osallistua, he jotka olivat skeptisiä, tuli paljon kysymyksiä ja epäluuloista äänensävyä.”

Haastattelijoista seitsemän kertoi saaneensa tutkimuksesta riittävästi tietoa ennen haastatteluja. Yksi haastattelijoista olisi kaivannut enemmän tietoa siitä, missä mediassa tutkimus julkaistaan ja milloin ja millaisessa kirjekuudessa ennakko kirje on lähetetty. Tiedon keräämistä lapsilta voisi haastattelijoiden mielestä kehittää tekemällä kyselystä riittävän lyhyen, muotoilemalla kysymykset riittävän helpoiksi ja kiinnittämällä enemmän huomiota siihen, että lapset saavat tutkimuksesta riittävästi tietoa ennakkoon. Nyt lapsille lähetettiin tutkimuksesta oma kirje, mutta monet vanhemmat eivät olleet siihen perehtyneet ja kirje oli päätynyt roskiin. Vanhemmille voisi lähettää myös jälkikäteen kirjeen, jossa kiitettäisiin tutkimukseen osallistumisesta ja pahoiteltaisiin, kun kaikki eivät voineet haastattelukiintiön täyttymisen vuoksi osallistua, vaikka olisivat halunneet. Yksi haastattelija ehdotti, että vanhemmat voisi ottaa haastatteluun mukaan, jolloin lapsen haastattelemine ei herättäisi heissä epäluuloja. Kaksi haastattelijaa oli sitä mieltä, että kasvokkaiset haastattelut voisivat toimia lapsilla puhelinhaastatteluja paremmin.

"Olisi ehkä hyvä, jos lapsia informoitaisiin jollakin tapaa enemmän etukäteen. En tiedä, oliko heitä varsinaisesti paljonkaan informoitu asiasta. Joitakin ehkä oli, ja se heti vaikutti haastattelun kulkuun."

"Ei ainakaan liian vaikeita kysymyksiä."

"Tuli mieleen, että lasten haastattelemine voisi tapahtua ihan henkilökohtaisestikin esim. päiväkodin tai esikoulun yhteydessä."

Kaikki haastattelijat kertoivat haastattelemisen olleen kiinnostava kokemus. He kuvasivat lapsia eri tavoin, esimerkiksi "pieniksi enkeleiksi ja herrasmiehiksi", mikä osoittaa haastattelujen olleen myös haastattelijoille antoisa kokemus. Yksi haastattelija mainitsi joidenkin lasten jopa odottaneen, milloin "tutkimustäti" soittaa. Myös moni vanhempi oli yllyttynyt myönteisesti siitä, miten lapsi osasi vastata kysymyksiin. Esimerkiksi yksi vanhempi ihmetteli, "miten haastattelija sai lapsen puhumaan, kun lapsi ei puhu yleensä edes mummulle".

Haastattelijoiden kehittämis ehdotukset ja kokemukset, niin myönteiset kuin kielteisetkin, ovat tärkeitä, kun Lapsibarometrin jatkoa suunnitellaan. Kaiken kaikkiaan haastattelijoiden kokemukset osoittavat, että puhelinhaastattelut voivat toimia pienten lasten kohdalla, kunhan tutkimuksesta tiedotetaan riittävästi vanhempia ja lapsia ennakkoon ja kysely on riittävän yksinkertainen ja lyhyt.

3 TAUSTAMUUTTUJAT

Lasten taustatiedot kysyttiin haastattelujen alussa heidän vanhemmiltaan. Taustamuuttujia oli yhteensä yhdeksän. Ne koskevat sekä kotitaloutta että lapsen päivähoitohistoriaa. Joidenkin taustamuuttujien kohdalla oli tarpeen muodostaa uudet muuttujat, sillä vastaajien määrä kutakin luokkaa kohden olisi muuten jäänyt liian pieneksi luotettavan analyysin tekemiseksi.

Kotitalouteen kuuluvien henkilöiden selvittämiseksi vanhemmilta tiedusteltiin, kuinka monta huoltajaa ja lasta taloudessa on. Vastaajista suurin osa, 89 prosenttia ilmoitti talouteen kuuluvan kaksi huoltajaa (Taulukko 1). Yhden huoltajan talouksia vastaajajoukossa oli 11 prosenttia. Tilastokeskuksen perhetyyppiä koskeviin tilastoihin verrattuna vastaajajoukossa on enemmän kahden huoltajan talouksia. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2015 Suomessa oli 79 prosenttia kahden huoltajan lapsiperheitä ja 21 prosenttia yhden huoltajan lapsiperheitä⁹. Kun tarkastellaan vain niitä perheitä, joissa on alle 7-vuotiaita lapsia, oli kahden huoltajan perheitä vuonna 2015 Suomessa 85 prosenttia ja yksinhuoltajaperheitä 15 prosenttia. Aineistossa tyypillisin oli kahden lapsen talous, sillä vanhemmista 50 prosenttia ilmoitti talouteen kuuluvan kaksi lasta. Vastaajista 20 prosenttia kertoi talouteen kuuluvan kolme lasta ja 13 prosentissa vastaajien talouksista asuu yksi lapsi. Aineistossa oli myös suurempia, 4–11-lapsisia talouksia (17 %). Analyysiä varten lasten määrästä kotitaloudessa tehtiin uusi taustamuuttuja siten, että 62 prosenttia vastaajista

kuului talouteen, jossa on 1–2 lasta ja 38 prosenttia talouteen, jossa on kolme tai useampia lapsia.

Vanhempien koulutustaustalla on aiemmissa tutkimuksissa todettu olevan yhteys moniin lapsen elämään vaikuttaviin asioihin, esimerkiksi lapsen koulutustasoon ja terveyteen (Myrskylä, 2009; Kaikkonen ym., 2012). Siksi vanhemmilta tiedusteltiin sekä lapsen äidin että isän koulutustasoa. Vastaajista lähes kolmannes (32 %) ilmoitti äidin koulutustasoksi yliopisto- tai muun korkeakoulututkinnon. Ammattikorkeakoulututkinto oli 28 prosentilla äideistä. Ammattitutkinnon oli suorittanut 21 prosenttia äideistä ja 11 prosentilla oli opistotason koulutus. Lukion tai ylioppilastutkinnon oli suorittanut kuusi prosenttia äideistä ja ainoastaan peruskoulun kaksi prosenttia äideistä. Äiteihin verrattuna suurempi osuus isistä oli suorittanut ammattitutkinnon (34 %). Yliopisto- tai muu korkeakoulututkinto oli 28 prosentilla isistä ja ammattikorkeakoulun oli käynyt 18 prosenttia isistä. Vastaajista seitsemän prosenttia ilmoitti lapsen isän suorittaneen lukion tai ylioppilastutkinnon ja samoin seitsemän prosenttia oli suorittanut opistotason koulutuksen. Vailla peruskoulun jälkeistä tutkintoa oli neljä prosenttia isistä.

Analyysiä varten äidin ja isän koulutustasosta muodostettiin uudet taustamuuttujat luokittelemalla äidit ja isät korkeakoulututkinnon mukaan. Äideistä 59 prosentilla oli korkeakoulututkinto, eli yliopisto- tai ammattikorkeakoulututkinto (Kuvio 1). Vastaavasti 41 prosentilla sitä ei ollut. Isistä korkeakoulututkinto oli 53 prosentilla, kun 47 prosentilla sitä ei ollut. Kaikkiaan vastaajajoukon äidit ja isät ovat koko väestöön nähden selvästi koulutetumpia. Koko aikuisväestöstä vailla peruskoulun jälkeistä tutkintoa on 30 prosenttia aikuisista, kun keskiasteen tutkinto löytyy 41 prosentilta aikuisista ja korkea-asteen tutkinto 30 prosentilta aikuisista¹⁰. Tämä johtuu osittain äitien ja isien nuoresta iästä: nuoret aikuiset ovat keskimäärin koulutetumpia kuin vanhemmat ikäluokat (Haven, 2016). Asiaa voi havainnollistaa vertaamalla koko väestön koulutustasoa siihen ikäryhmään, joilla todennäköisimmin on 6-vuotiaita lapsia. Esimerkik-

Taulukko 1. Huoltajien ja lasten määrä vastaajien kotitalouksissa (%).

Huoltajien määrä taloudessa	Lasten määrä taloudessa
1 huoltaja, 11 %	1-2 lasta, 62 %
2 huoltajaa, 89 %	3+ lasta, 38 %

⁹ Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet [verkköjulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla osoitteessa: http://www.stat.fi/til/perh/2015/perh_2015_2016-05-30_tie_001_fi.html. Viitattu 1.8.2016.

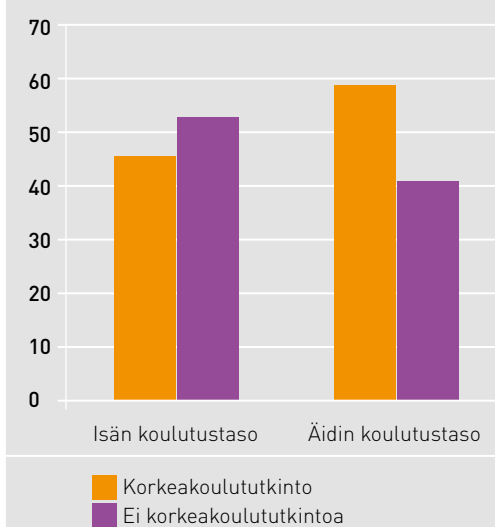
¹⁰ Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön koulutus rakenne [verkköjulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla osoitteessa: <http://www.stat.fi/til/vkour/index.html>. Viitattu 1.8.2016.

si 25–39-vuotiaista ilman peruskoulun jälkeistä tutkintoa on 15 prosenttia. Keskiasteen tutkinto on 46 prosentilla ja korkea-asteen tutkinto 39 prosentilla 25–39-vuotiaista.

Kotitalouksien taloudellisen tilanteen selvittämiseksi

Kuvio 1. Lapsen isän ja äidin koulutustaso korkeakoulututkinnon mukaan jaoteltuna (%).

vastaajilta kysyttiin talouden yhteenlaskettujen vuositulojen määrää veroja vähentämättä. Vastaajista yhdeksän prosenttia kertoi talouden yhteenlaskettujen tulojen jäävän alle 30 000 euron vuodessa. Vanhemmista 20 prosenttia ilmoitti tulojen olevan 30 001–50 000 euroa ja 27 prosenttia arvioi tulojen olevan 50 001–70 000 euroa. Lähes viidennes vastaajista (19 %) ilmoitti tulojen olevan 70 001–90 000 euroa. Yli 90 000 euron tuloja saavien kotitalouksien määrä oli aineistossa 14 prosenttia. Lisäksi reilu kymmenen prosenttia vastaajista ei halunnut tai osannut vastata kysymykseen. Luotettavamman analyysin toteuttamiseksi kotitalouden tuloista muodostettiin uusi taustamuuttuja siten, että 22 prosenttia vastaajista kuuluu talouteen, jonka vuosittaiset ansiot ovat alle 45 000 euroa. Vastaajista 34 prosenttia asuu kotitaloudessa, jossa tulot ovat 45 001–70 000 euroa vuodessa. Yli 70 000 euron vuosituloilla elävässä kotitaloudessa asuu, samoin kuin edellä, 34 prosenttia vastaajista. Kaikkiin Suomen lapsiperheisiin nähden vastaajajoukon vuosittaiset tulot ovat keskimääräistä suuremmat¹¹.

Taustamuuttujaksi valittiin myös lapsen päivähoitoa koskeva tieto: onko 6-vuotias ollut ennen esikoulua päiväkodissa ja jos on, niin kuinka pitkään. Vastaajista suurin osa, 84 prosenttia ilmoitti lapsen olleen päiväkodissa ennen esikoulua. Näin ollen 16 prosenttia lapsista on ollut kotihoitossa tai perhepäivähoitossa. Päiväkodissa ennen esikoulua olleista lapsista suurin osa (70 %) on ollut päiväkodissa yli kaksi vuotta. Ennen esikoulua päiväkodissa olleista

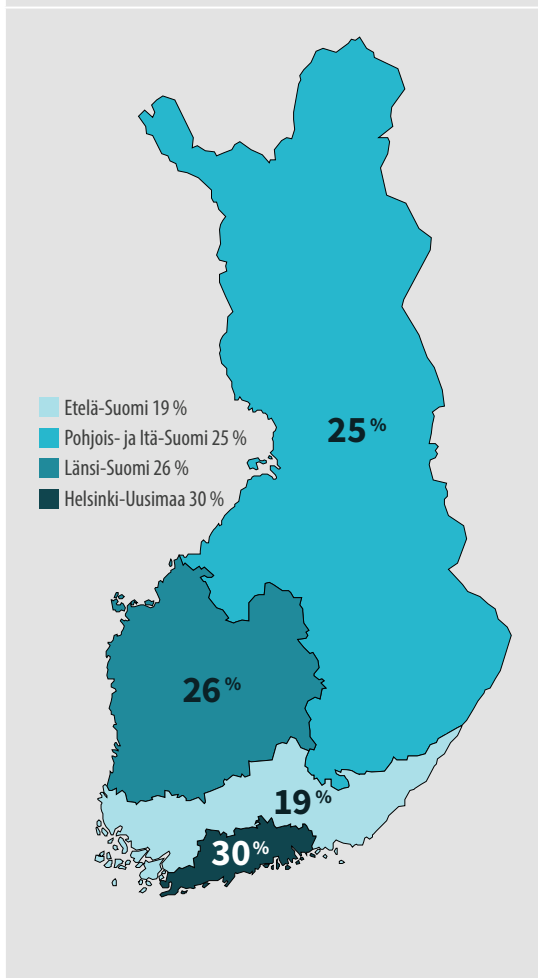
¹¹ Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjakotilasto [verkkajulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla osoitteessa: <http://www.stat.fi/til/tjt/tau.html>. Viitattu 1.8.2016.

lapsista neljännes (24 %) on ollut päiväkodissa 1-2 vuotta ja kuusi prosenttia alle vuoden. Muuhun lapsiväestöön nähden suurempi osuus vastaajajoukon lapsista on ollut päiväkotihoidossa. Suomessa vuonna 2012 lasten päivähoiton piirissä oli 63 prosenttia alle 6-vuotiaista lapsista, joista suurin osa eli noin 76 prosenttia oli päiväkodeissa (Alila ym., 2014). Aineistossa näkyvät alueelliset erot lasten päivähoitossa: Helsinki-Uusimaa-alueella 93 prosenttia 6-vuotiaista on ollut päiväkodissa ennen esikoulua, kun esimerkiksi Länsi-Suomessa vastaava luku on 77 prosenttia. Etelä-Suomessa 84 prosenttia ja Pohjois- ja Itä-Suomessa 82 prosenttia lapsista on ollut ennen esikoulua päiväkodissa.

Näiden vanhemmilta saatujen taustatietojen lisäksi taustamuuttujia ovat lapsen sukupuoli ja asuinalue.

Tutkimuksen aineisto muodostettiin suomalaisia 6-vuotiaita edustavaksi sukupuolen ja asuinalueen mukaan ja myös lopullinen vastaajajoukko painotettiin valtakunnallisesti edustavaksi näiden tietojen osalta. Lapsista 51 prosenttia on poikia ja 49 prosenttia tyttöjä. Helsinki-Uusimaa-alueelta on 30 prosenttia lapsista, Etelä-Suomesta 19 prosenttia, Länsi-Suomesta 26 prosenttia ja Pohjois- ja Itä-Suomesta 25 prosenttia lapsista (Kuvio 2).

Kuvio 2. Vastaajajakauma suuralueittain.

4 LUOTTAMUS 6-VUOTIAIDEN LASTEN ELÄMÄSSÄ

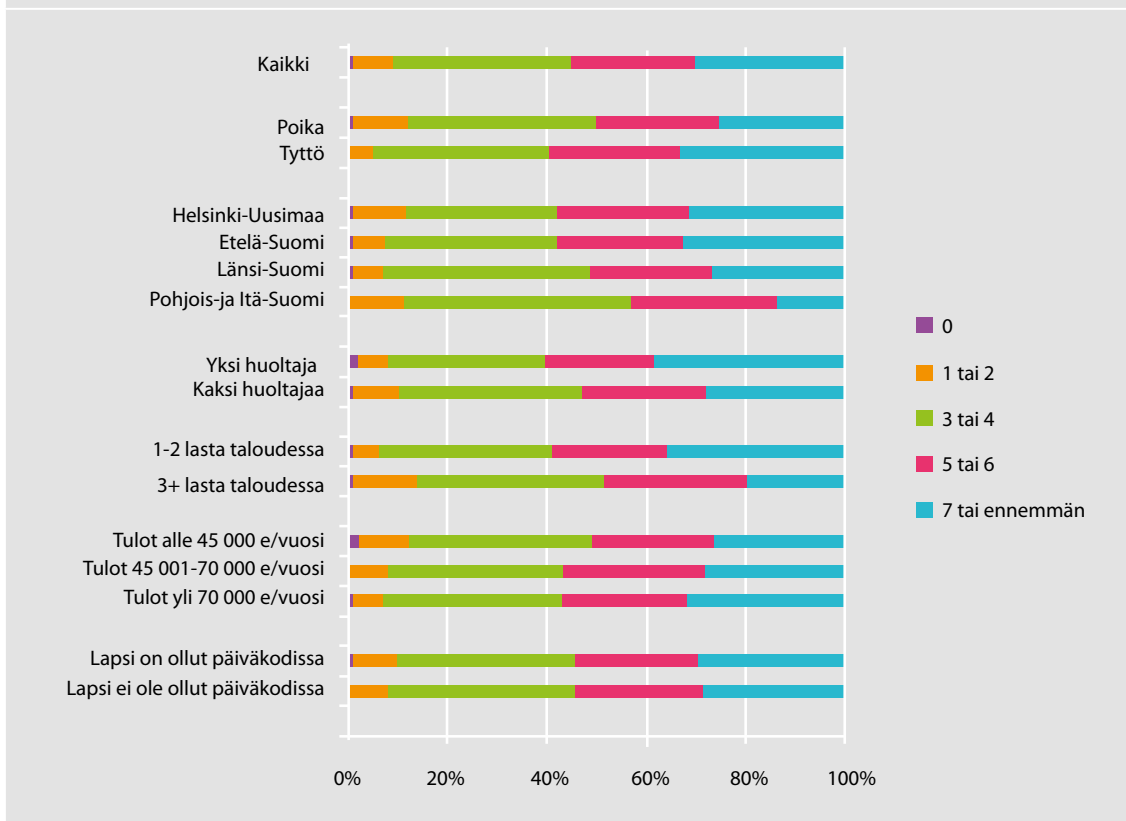
Kuusivuotiaiden lasten luottamusta tarkastellaan tässä tulosisiossa kolmen teeman, ihmissuhteiden, tunteiden ja yhteiskunnan, näkökulmasta. Lasten vastaukset esitetään perusjakaumina. Taustamuuttujien merkitystä lasten vastauksissa havainnollistetaan lisäksi palkkikuvioiden ja ristiintaulukoiden avulla. Tilastollisen merkitsevyyden testausmenetelmänä käytettiin suljettujen kysymysten osalta χ^2 -testiä. Tilastollisesti merkitsevä ero oli ainoastaan myönteisessä tunnistamisessa sukupuolten välillä (kehujen saamisessa). Muutoin lasten vastauksissa ei ollut taustamuuttujittain tilastollisesti merkitseviä eroja tai testi ei ollut luotettava pienen vastausmäärän vuoksi. Siten tuloksista ei voida tehdä tilastollisesti

pitkälle meneviä johtopäätöksiä, vaan ne tulee nähdä suuntaa antavina signaaleina lasten hyvinvoinnista. Ennen kaikkea tulosten toivotaan herättävän keskustelua lasten arjesta ja hyvinvoinnista.

4.1 IHMISSUHTEET

Läheisten ja luotettavien ihmissuhteiden riittävä määrä on tärkeä luottamuksen rakennuspalikka. Tässä tutkimuksessa 6-vuotiaiden luottamusta tarkastellaan kuuden lasten ihmissuhteiden määrää ja laatua kuvaavan indikaattorin kautta. Indikaattorit

Kuvio 3. Lasten kavereiden määrä taustamuuttujien mukaan (%).

ovat kaverisuhteet, avun pyytäminen, myönteisen tunnistaminen, yhteinen tekeminen perheen kanssa, mielipiteen kuunteleminen ja kiusaaminen.

4.1.1 Kaverisuhteet

Haastatteluissa lapsia pyydettiin kertomaan, minkä nimisiä kavereita heillä on. Haastattelijat kirjasiivat ylös kavereiden lukumäärän sukupuolittain. Kaverin määrittelyyn haastattelijat eivät ottaneet kantaa, vaan lapset saivat itse päättää, kenet he laskevat kaverikseen.

Lasten vastausten perusteella voidaan todeta, että useimmilla lapsilla on paljon kavereita. Lapsista 29 prosenttia luetteli seitsemän tai useamman kaverin nimen ja osa muisti jopa 22 kaverin nimen. Neljännes lapsista (25 %) laski kaverikseen 5–6 henkilöä ja yli kolmannes (36 %) kertoi 3–4 kaverin nimen. Lapsista yhdeksän prosenttia sanoi yhden tai kahden kaverin nimen. Yhtään kaveria ei nimennyt yksi prosentti lapsista. Sukupuolella on aineiston perusteella merkitystä lasten kaverisuhteissa siten, että tytöillä suurin osa kavereista on tyttöjä ja pojilla poikia. Tytöistä 42 prosenttia ei ilmoittanut yhtään poikaa kaverikseen. Pojista puolestaan 50 prosenttia ei listannut ainoatakaan tyttöä kaveripiiriinsä.

Lasten taustalla on jonkin verran merkitystä kavereiden määrään (Kuvio 3). Tytöillä on hieman isompi kaveripiiri kuin pojilla, joilla on tyttöjä enemmän kaverisuhteita yhden tai kahden henkilön kanssa. Isoimmat kaveripiirit on Etelä-Suomessa asuvilla lapsilla ja pienimmät Pohjois- ja Itä-Suomessa asuvilla lapsilla. Myös lasten perhetaustalla on merkitystä heidän kavereidensa määrään siten, että yhden huoltajan talouksissa asuvat lapset listasivat useammin yli seitsemän kaveria (38 %) kuin kahden huoltajan talouksissa asuvat lapset (28 %). Toisaalta kahden huoltajan talouksissa elävillä lapsilla on yksinhuoltajaperheissä asuvia lapsia useammin kolmen tai neljän hengen kaverisuhteita.

Sisarusten määrä näyttää vaikuttavan lasten kaverisuhteisiin niin, että mitä enemmän lapsilla on sisaruksia, sitä enemmän heillä on kaverisuhteita vain yhden tai kahden henkilön kanssa. Toisaalta kolmen tai useamman lapsen taloudessa asuvilla lapsilla on pienemmän sisarusparven kanssa eläviin lapsiin verrattuna enemmän 3–6 kaverin suhteita. Vanhempien koulutustaustalla tai kotitalouden vuosituloilla ei ole suurta merkitystä lasten kaveripiiriin kokoon. Lapset, jotka asuvat alle 45 000 euroa vuodessa tienavissa kotitalouksissa ilmoittivat hieman useammin pienemmästä kaveripiiristä kuin isompia vuosituloja saavissa kotitalouksissa asuvat lapset. Sillä, onko lapsi ollut päiväkodissa ennen esikoulua, ei näytä aineiston perusteella olevan merkitystä lasten kaverisuhteiden määrän kannalta.

4.1.2 Avun pyytäminen

Haastatteluissa lapsilta tiedusteltiin, kysyvätkö he vieraalta aikuiselta apua, jos joutuvat kaupassa eroon vanhemmistaan. Vastausvaihtoehtoina oli kyllä, ei tai en osaa sanoa. Jos lapset halusivat itse sanoittaa vastaustaan tai kertoa lisää, kirjattiin myös lasten kertoma ylös.

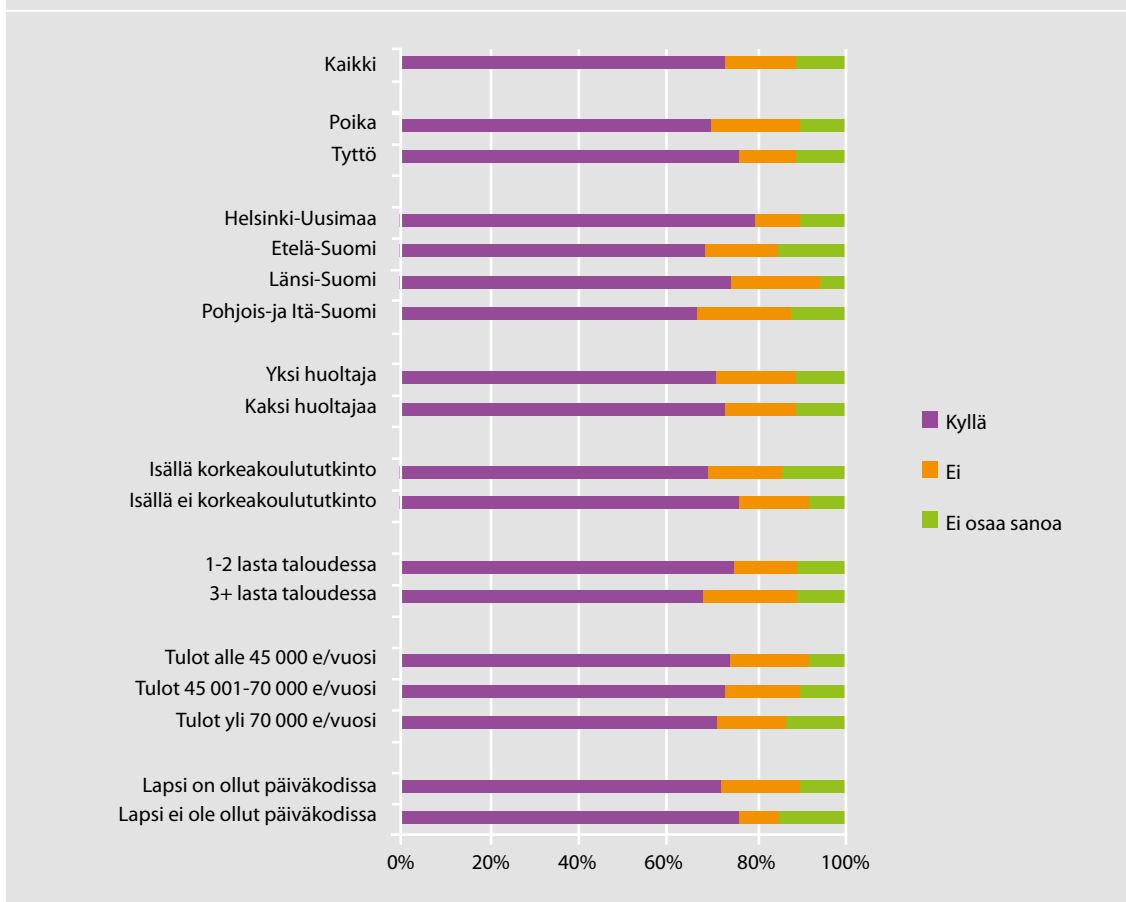
Lapsista suurin osa, 73 prosenttia, vastasi kysymykseen avun pyytämisestä myönteisesti. Vastaajista 16 prosenttia ei pyytäisi tilanteessa apua vieraalta aikuiselta ja joka kymmenes lapsi (11 %) ei osannut vastata kysymykseen. Lapsista 52 halusi sanoittaa vastaustaan. Joka viides näistä lapsista (19 %) kertoi, että he etsivät itse tien vanhempien luokse. Lisäksi 17 prosenttia näistä lapsista ilmoitti, että he kysyvät apua ”joskus”, ”ehkä” tai ”välillä”. Osa vastaustaan sanoittaneista lapsista kertoi myös menevänsä kas-salle odottamaan (14 %), kysyvänsä apua kaupan myyjältä (13 %), kysyvänsä apua kiltin oloiselta tai tutulta aikuiselta (10 %) tai jäävänsä paikalle odottamaan (6 %).

Lasten taustalla on aineiston perusteella jonkin verran merkitystä siinä, kysyvätkö lapset apua vieraalta aikuiselta jouduttuaan kaupassa eroon omista vanhemmistaan (Kuvio 4). Tytöt (76 %) vastasivat kysymykseen useammin myöntävästi kuin pojat (70 %). Pojista viidennes (20 %) ei kysyisi apua vieraalta aikuiselta, kun tyttöjen keskuudessa vastaava luku on 13 prosenttia. Alueellisesti lasten vastauksissa on huomattaviakin eroja. Helsinki-Uusimaa-alueella selvästi useammat lapset (80 %) kysyisivät tarvittaessa vieraalta apua kuin Pohjois- ja Itä-Suomessa, jossa vain 66 prosenttia lapsista pyytäisi vieraalta aikuiselta apua. Länsi-Suomessa apua pyytäisi vieraalta 74 prosenttia ja Etelä-Suomessa 69 prosenttia lapsista.

Huoltajien määrällä ei näytä aineiston perusteella olevan merkitystä lasten vastauksiin. Sen sijaan isän koulutustasolla on merkitystä vastauksissa siten, että useampi niistä lapsista, joiden isällä ei ole korkeakoulututkintoa, pyytäisi apua verrattuna niihin lapsiin, joiden isällä on korkeakoulututkinto. Sisarus-ten määrällä on jonkin verran vaikutusta: useammat yhden tai kahden lapsen taloudessa asuvat lapset (76 %) pyytävät apua kuin kolmen tai useamman lapsen taloudessa elävät lapset (68 %).

Kotitalouden vuosituloilla ei ole aineiston perusteella suurta merkitystä siinä, pyytävätkö lapset vieraalta aikuiselta apua. Pienituloisemmissa, alle 45 000 euroa saavissa talouksissa asuvista lapsista 74 prosenttia pyytäisi apua, kun vastaava luku suurituloisemmissa, yli 70 000 euroa vuodessa tienavissa perheissä elävien lasten keskuudessa on 70 prosenttia. Lapsen päiväkotihistorialla näyttää aineiston perusteella olevan jonkin verran merkitystä avun pyytämiseen. Ennen esikoulua päiväkodissa olleista

Kuvio 4. Lasten avun pyytäminen taustamuuttujien mukaan (%).

lapsista 72 prosenttia pyytäisi apua ja 18 prosenttia ei pyytäisi apua. Niistä lapsista, jotka eivät ole olleet päiväkodissa, 76 prosenttia pyytäisi apua ja yhdeksän prosenttia ei pyytäisi apua.

Kun tarkastellaan erityisesti sitä 16 prosenttia lapsista, jotka eivät pyydä vieraalta aikuiselta apua, huomataan heidän edellä mainittujen tulosten mukaisesti tulevan muita useammin kolmen tai useamman lapsen kotitaloudesta. Nämä lapset ovat muuhun vastaajajoukkoon nähden useammin poikia ja sellaisia, jotka ovat olleet päiväkodissa ennen esikoulua.

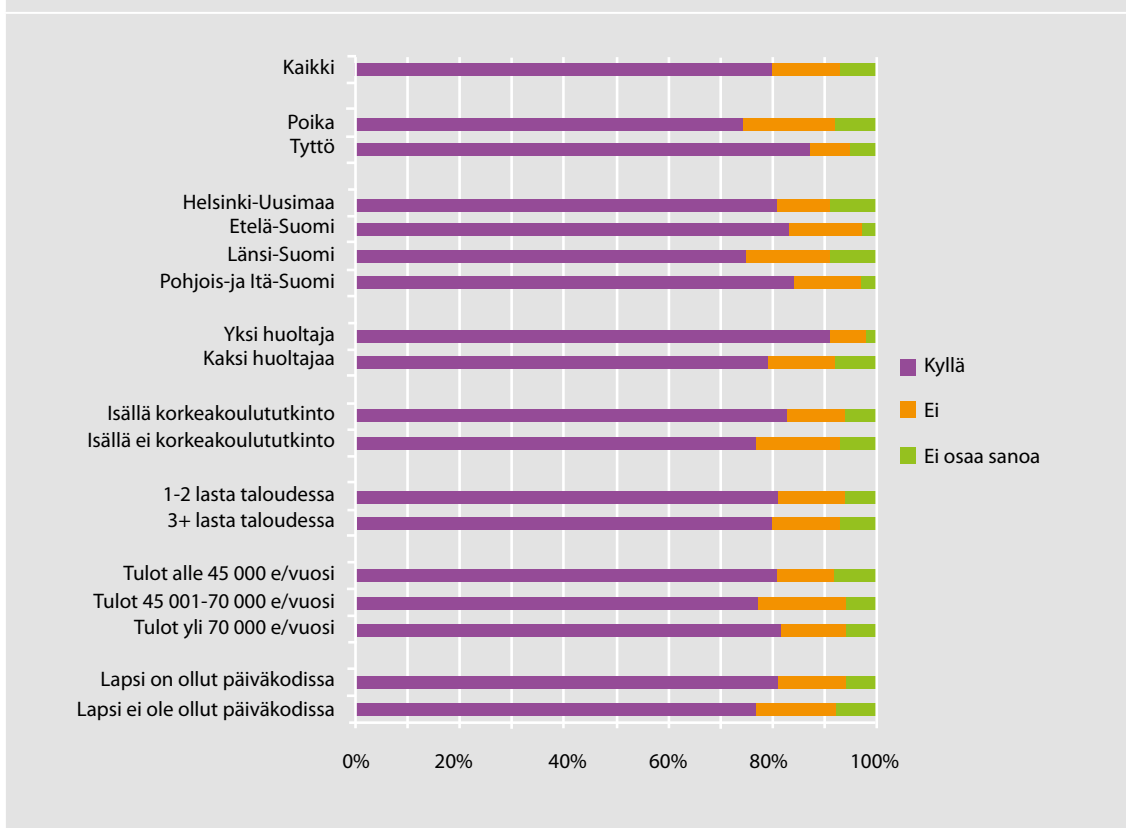
4.1.3 Myönteisen tunnistaminen

Haastatteluilla haluttiin selvittää, saavatko lapset osakseen myönteistä tunnistamista ja tunnistavatko he itse omia vahvuuksiaan. Lapsilta tiedusteltiin, saavatko he kehuja. Vastausvaihtoehtoja olivat kyllä, ei tai en osaa sanoa. Omien vahvuuksien tunnistamista selvitettiin kysymällä lapsilta, missä asioissa olet hyvä. Kysymys oli avoin, eivätkä haastattelijat ohjanneet vastaamista mitenkään.

Lapsista selvästi suurin osa, 80 prosenttia kertoi saavansa kehuja. Sen sijaan 13 prosenttia lapsista vastasi kysymykseen kieltävästi. Lapsista seitsemän prosenttia ei osannut haastattelussa sanoa, saavatko he kehuja vai eivät. Lasten vastauksiin saattoi vaikuttaa sanan ”kehu” epämääräisyys: osa lapsista ymmärsi sanan kielteisesti ”kehuskeluna” (ks. lisää luvusta 2.4.). Lasten taustatekijöillä näyttää aineiston perusteella olevan merkitystä siinä, saavatko lapset kehuja vai jäävätkö he ilman niitä (Kuvio 3). Huomioitavaa on, että myös ”en osaa sanoa” -vastausten määrä vaihtelee selvästi eri taustoista tulevien lasten keskuudessa.

Sukupuolten välillä on huomattava ja myös tilastollisesti merkitsevä ero kehuja saamisessa. Tytöistä 87 prosenttia kertoi saavansa kehuja, kun poikien keskuudessa vastaava luku on 75 prosenttia. Aineiston mukaan pojista 18 prosenttia ei saa kehuja ja kahdeksan prosenttia ei osannut sanoa, saavatko he kehuja vai eivät. Alueellisesti kehuja saaminen vaihtelee. Eniten lapset saavat kehuja Pohjois- ja Itä-Suomessa (84 %) sekä Etelä-Suomessa (83 %), kun taas Länsi-Suomessa 75 prosenttia lapsista il-

Kuvio 5. Lasten kehujen saaminen taustamuuttujien mukaan (%).

moitti saavansa kehuja. Toisaalta ”en osaa sanoa”-vastauksia oli runsaasti juuri Länsi-Suomessa asuvilla, samoin kuin Helsinki-Uusimaa-alueella asuvilla lapsilla.

Huoltajien määrällä näyttää aineiston perusteella olevan jonkin verran merkitystä kehujen saamisessa ja tunnistamisessa. Yhden huoltajan talouksissa asuvat lapset (91 %) saavat selvästi useammin kehuja kuin kahden huoltajan talouksissa elävät lapset (79 %). Myös isän koulutustasolla on merkitystä lasten vastauksissa siten, että ne lapset, joiden isällä on korkeakoulututkinto, kertoivat useammin saavansa kehuja kuin vähemmän koulutettujen isien lapset. Sen sijaan äidin koulutustasolla tai sisarusten määrällä ei aineiston perusteella ole merkitystä kehujen saamisessa. Myöskään kotitalouden vuosituloilla tai lapsen päiväkotihistorialla ei näytä olevan merkitystä lasten kehujen saamisen kannalta.

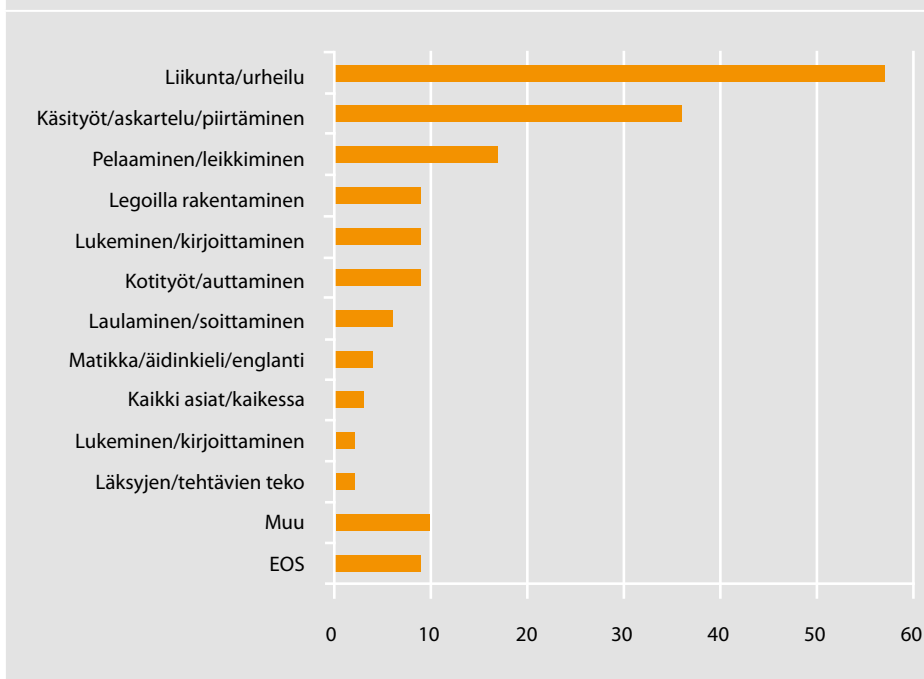
Sellaisia lapsia, jotka eivät kertomansa mukaan saa kehuja, on aineistossa 13 prosenttia eli 54 lasta. Heistä 38 on poikia ja 16 tyttöjä. Kun tarkastellaan erityisesti näiden lasten taustatekijöitä, havaitaan, että muuhun vastaajajoukkoon nähden suurempi osuus näistä lapsista asuu Länsi-Suomessa ja kotitaloudessa, jossa ansaitaan 45 001-70 000 euroa

vuodessa ja jossa on kaksi huoltajaa. Lisäksi näillä lapsilla on muita useammin isä, jolla ei ole korkea-koulututkintoa.

Lapsista selvästi suurin osa (91 %) tunnistaa omia vahvuuksiaan (Kuvio 6). Noin kymmenesosa lapsista ei osannut sanoa mitään, kun heiltä kysyttiin, missä olet hyvä. Vastaajista 57 prosenttia koki olevansa hyvä liikunnassa tai urheilussa ja 36 prosenttia mainitsi käsityöt, askartelun tai piirtämisen omana vahvuutenaan. Myös pelaaminen tai leikkiminen koettiin aineiston mukaan usein omana vahvuutena. Noin joka kymmenes lapsi mainitsi legoilla rakentamisen asiana, jossa on hyvä, samoin kuin lukemisen tai kirjoittamisen. Kotityöt ja vanhempien auttaminen tuli esille yhdeksässä prosentissa lasten vastauksista. Luokkaan ”Muu” luokiteltiin sekalaiset vastaukset, kuten ”viisaudessa”, ”käydä kou-

”Ossaan imuroida, ossaan pyyhkiä pölyt, ossaan ottaa pesukoneesta kaikki lusikat ja laittaa lautaset, ossaan äitille tehdä kaikkia askarruksia, ossaan kerätä kukkia.”

Kuvio 6. Lasten vastausjakauma kysymykseen, missä olet hyvä [%].

"Ainakin piirtämisessä, olen varmaan kohta tuhat tai sata piirustusta tehnyt."

"Jalkapalloa, jääkiekkoa, mä en tiää koripallosta, sähköä osaan kans tosi hyvin."

Taulukko 2. Lasten vastausjakauma kysymykseen "missä olet hyvä?" sukupuolen ja asuinalueen mukaan [%].

	Kaikki	Tyttö	Poika	Helsinki-Uusimaa	Etelä-Suomi	Länsi-Suomi	Pohjois- ja Itä-Suomi
Liikunta/urheilu	57	56	57	64	55	58	47
Käsityöt/askartelu/piirtäminen	36	50	22	32	39	35	38
Pelaaminen/leikkiminen	17	15	18	24	14	17	10
Legoilla rakentaminen	9	3	15	9	13	4	11
Lukeminen/kirjoittaminen	9	9	10	12	12	8	6
Kotityöt/auttaminen	9	10	8	5	8	9	14
Laulaminen/soittaminen	6	9	2	7	4	3	8
Matikka/äidinkieli/englanti	4	2	6	6	5	1	4
Kaikki asiat/kaikessa	3	2	4	4	1	3	3
Itsestä huolehtiminen	2	2	2	2	1	5	0
Läksyjen/tehtävien teko	2	2	2	2	0	1	4
Muu	10	8	12	9	8	10	12
EOS	9	5	13	6	8	10	12

lua” ja ”katsomaan iPadia”.

Lasten taustalla on aineiston perusteella jonkin verran merkitystä siinä, missä asioissa lapset kokevat olevansa hyviä (Taulukko 2). Tytöistä selvästi suurempi osa (50 %) katsoi käsityöt, askartelun tai piirtämisen omana vahvuutenaan kuin pojista (22 %). Pojat puolestaan kokevat olevansa tyttöjä useammin hyviä legoilla rakentamisessa. Pojista myös tyttöjä suurempi osa ei osannut vastata kysymykseen, missä on hyvä. Alueellisesti suurimmat erot ovat Helsinki-Uudenmaan ja Pohjois- ja Itä-Suomen välillä. Helsinki-Uudenmaan alueella asuvista lapsista 24 prosenttia kertoi haastattelussa olevansa hyvä pelaamisessa tai leikkimisessä, kun vastaava luku Pohjois- tai Itä-Suomessa asuvilla lapsilla oli kymmenen prosenttia. Liikunnan ja urheilun katsoi vahvuudekseen 64 prosenttia Helsinki-Uudenmaan lapsista, kun Pohjois- ja Itä-Suomen lapsista 47 prosenttia vastasi samoin. Lisäksi alueellisia eroja oli kotitöiden ja auttamisen yleisyydessä: Pohjois- ja Itä-Suomessa 14 prosenttia lapsista koki olevansa hyvä kotitöissä, kun Helsinki-Uudellamaalla samoin vastasi vain viisi prosenttia lapsista. Legoilla rakentamisen mainitsi osaamiseen 13 prosenttia Etelä-Suomen lapsista, kun vastaava luku Länsi-Suomesta oli vain neljä prosenttia. Tulkintoja tehtäessä on huomioitava vastaajien suhteellisen pieni lukumäärä luokkaa kohden.

Yksinhuoltajaperheissä elävät lapset näkevät useammin auttamisen tai kotitaloustyöt vahvuudekseen kuin kahden huoltajan perheissä asuvat lapset. Sen sijaan kahden huoltajan perheiden lapset mainitsivat useammin legoilla rakentamisen vahvuutenaan kuin yksinhuoltajaperheiden lapset. Sisarusten määrällä on aineiston perusteella jonkin verran merkitystä siinä, missä asioissa lapset ajattelevat olevansa hyviä. Yhden tai kahden lapsen kotitalouksissa elävistä lapsista 60 prosenttia kertoi olevansa hyvä liikunnassa tai urheilussa, kun vastaava luku isommissa perheissä on 52 prosenttia. Lisäksi ne lapset, jotka ovat olleet päiväkodissa, mielsivät itsensä hyväksi pelaamisessa ja leikkimisessä useammin (18 %) niihin lapsiin nähden, joilla ei ole kokemusta päiväkodista (9 %).

Myös äidin ja isän koulutustaustalla on jonkin verran merkitystä lasten vastauksissa. Ne lapset, joiden äidillä tai isällä on korkeakoulututkinto, vastasivat useammin liikunnan ja urheilun vahvuudekseen kuin ne lapset, joiden äidillä tai isällä ei ole korkeakoulututkintoa. Vastaavasti suurempi osa niistä lapsista, joiden vanhemmilla ei ole korkeakoulutusta, ei osannut vastata kysymykseen. Niistä lapsista, joiden isällä on korkeakoulututkinto, 41 prosenttia kertoi olevansa hyvä askartelussa tai piirtämisessä, kun vastaava luku niiden lasten keskuudessa, joiden isällä ei ole korkeakoulutusta, on 31 prosenttia. Kotitalouden tulotasolla ei näytä aineiston perusteella olevan suurta merkitystä siinä, mitä asioita lapset katsovat vahvuuksikseen.

Tarkemmassa analyysissä huomio kohdistettiin erityisesti siihen yhdeksään prosenttiin lapsista, jotka eivät osanneet sanoa, missä ovat hyviä. Näillä 37 lapsella on muuhun vastaajajoukkoon nähden useammin vanhemmat, joilla ei ole korkeakoulututkintoa. Näiden lasten äideistä 62 prosentilla ei ole korkeakoulututkintoa, kun vastaava luku koko vastaajajoukossa on 41 prosenttia. Koko vastaajajoukkoon nähden useampi näistä lapsista elää kotitaloudessa, jossa tulot ovat alle 70 000 euroa vuodessa ja jossa on kolme tai useampia lapsia. Lisäksi ”En osaa sanoa” -vastaus oli selvästi tyypillisempi poikien kuin tyttöjen keskuudessa.

4.1.4 Yhteinen tekeminen perheen kanssa

Lasten kokemuksia perheestä selvitettiin haastatteluissa kysymällä lapsilta, milloin perheen kanssa on kivaa ja milloin ikävää. Kysymykset olivat avoimia. Mikäli lapsi vastasi aikamääreen, esimerkiksi ”viikonloppuisin”, ohjattiin häntä tarkentamaan vastaustaan kysymällä ”mikä silloin on kivaa/ikävää?”. Muuten lasten ohjaamista haastattelutilanteessa vältettiin.

Lapsista 90 prosenttia osasi vastata kysymykseen, milloin perheen kanssa on kivaa (Kuvio 7). Yhdessä tekeminen tai pelaaminen tuli esille 36 prosentissa lasten vastauksista. Tähän ryhmään luokiteltiin vastaukset, kuten lauta- tai pallopelien pelaaminen, leikkiminen, leipominen tai saunominen yhdessä perheen kanssa.

Lapsista neljäsosa mainitsi johonkin menemisen tilanteena, jolloin perheen kanssa on kivaa. Meneminen suuntautui lasten vastauksissa esimerkiksi jäätelölle, kauppaan, leffaan, syömään, puuhapustoon, uimahalliin, kylään, isovanhemmille tai pidemmälle matkalle. Ulkoilun kertoi

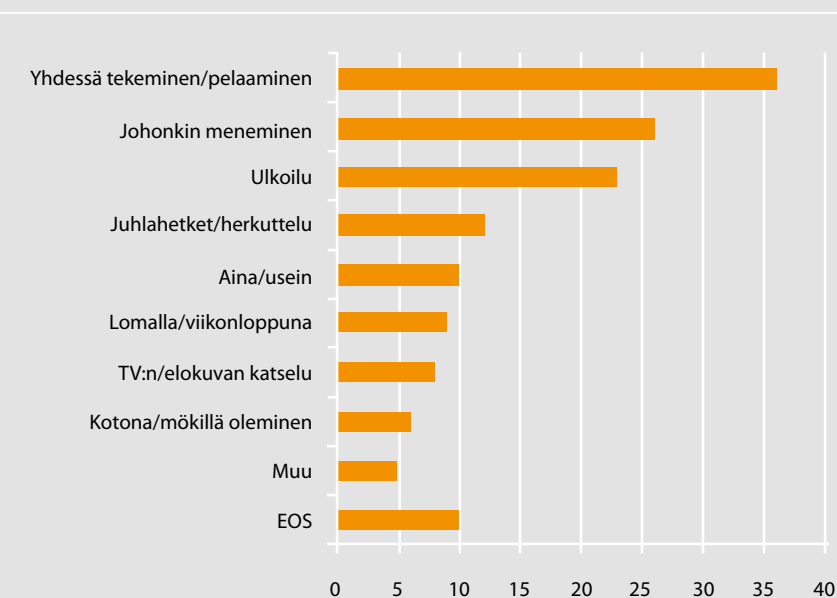
mieleiseksi tekemisekseen 23 prosenttia lapsista. Ulkoilutoimintaa olivat puistossa ja leikkipuistossa touhuaminen, retket ja piknikit, uimarannalle meno ja pyöräily. Joka kymmenes lapsi vastasi aikamäärällä ”aina” tai ”usein”, jota haastattelutilanteessa vielä tarkennettiin. Luokka ”kotona tai mökillä oleminen” sisältää niiden lasten vastaukset, jotka mainitsivat erikseen sanan ”koti” tai ”mökki”. Kuitenkin myös yhdessä puuhaaminen tai pelaaminen sisältää toimintaa, joka tapahtuu useimmiten kotona. Kysymykseen ei osannut vastata kymmenen prosenttia lapsista.

Tyttöjen ja poikien vastaukset koskien kivoja asioita perheen kanssa eivät juuri poikenneet toisistaan. Sen sijaan alueellisesti suuri ero on niiden lasten vas-

*”Silloin kun mennään
jonnekin retkille
tai kylään ja
kun me halitaan.”*

Kuvio 7. Lasten vastausjakauma kysymykseen, milloin perheen kanssa on kivaa (%).

"Silloin kun saa olla yhdessä ja silloin kun saa rakentaa pikkulegoilla yhdessä."

"Silloin kun mennään jätskille."

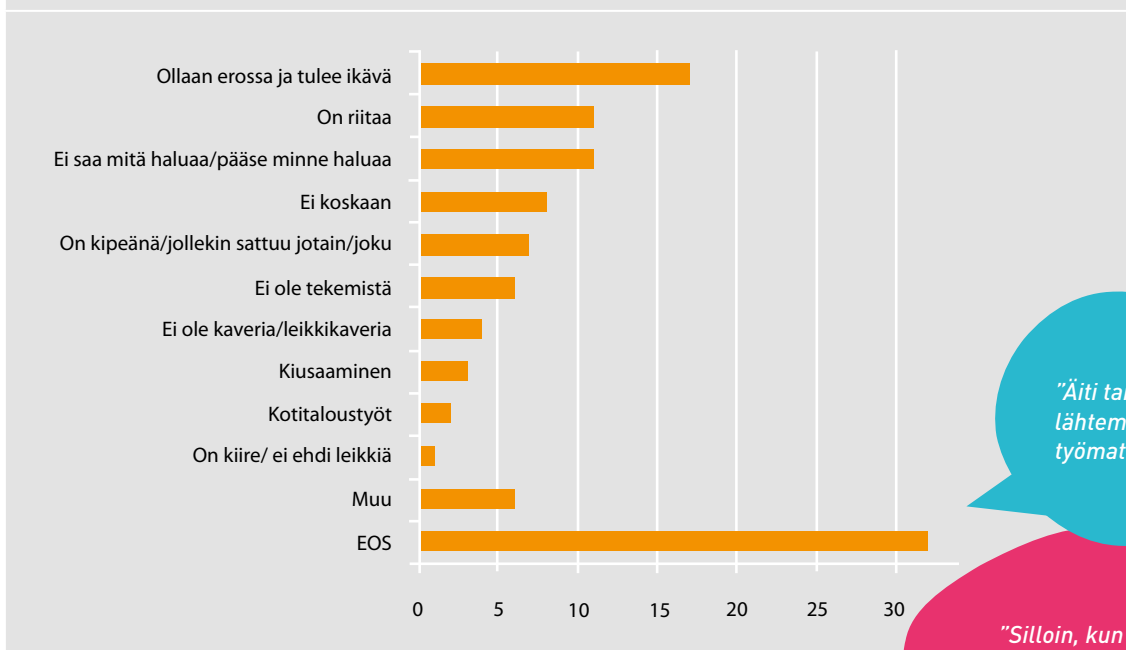
tauksissa, jotka kertoivat ulkoilun olevan kiva asia (Taulukko 3). Etelä-Suomen lapsista 30 prosenttia mainitsi sen tilanteena, jolloin perheen kanssa on kivaa, kun 16 prosenttia Helsinki-Uusimaa-alueen lapsista vastasi samoin. Länsi-Suomen ja Pohjois-

ja Itä-Suomen lasten kohdalla vastaava luku oli 25 prosenttia. Juhlahetket tai herkuttelun perhepiirissä mainitsi kivaksi asiaksi länsisuomalaisista lapsista kuusi prosenttia, kun vastaava luku Etelä-Suomesa oli 18 prosenttia. Muut alueet asettuivat näiden

Taulukko 3. Lasten vastausjakauma kysymykseen "milloin perheen kanssa on kivaa?" asuinalueen ja kotitalouden tulojen mukaan (%).

	Kaikki	Helsinki-Uusimaa	Etelä-Suomi	Länsi-Suomi	Pohjois- ja Itä-Suomi	Tulot alle 45 000 e	Tulot 45 000-70 000 e	Tulot yli 70 000 e
Yhdessä puuhaaminen/pelaaminen	36	40	33	36	32	32	32	40
Johonkin meneminen	26	24	23	28	27	19	28	29
Ulkoilu	23	16	30	25	25	23	23	21
Juhlahetket/herkuttelu	12	11	18	6	14	16	6	14
Aina/usein	10	12	8	12	8	9	10	13
Lomalla/viikonloppuna	9	10	8	6	12	9	8	9
TV:n/elokuvan katselu	8	10	8	7	6	8	7	10
Kotona/mökillä oleminen	6	7	10	5	4	7	5	6
Muu	5	10	4	3	3	4	5	7
EOS	10	10	12	8	13	11	14	7

Kuvio 8. Lasten vastausjakauma kysymykseen, milloin perheen kanssa on ikävää (%).

"Äiti tai isi joutuu lähtemään työmatkalle."

"Silloin, kun vanhemmat huutaa ja kinastelee."

Taulukko 4. Lasten vastausjakauma kysymykseen "milloin perheen kanssa on ikävää?" sukupuolen ja huoltajien määrän mukaan (%).

	Kaikki	Tyttö	Poika	Yksi huoltaja	Kaksi huoltajaa
Ollaan erossa ja tulee ikävä	17	17	17	20	17
On riitaa	11	14	7	9	11
Ei saa mitä haluaa/pääse minne haluaa	11	10	11	4	12
Ei koskaan	8	7	9	7	8
Jollekin sattuu jotain/on kipeänä/joku kuolee	7	9	5	9	7
Ei ole tekemistä	6	7	5	0	7
Ei ole kaveria/leikkikaveria	4	4	4	2	4
Kiusaaminen	3	2	3	0	3
Kotitaloustyöt	2	2	3	7	2
On kiire/ei ehdi leikkiä	1	2	1	2	1
Muu	6	5	8	2	7
EOS	32	30	33	40	31

kahden välille. Helsinki-Uudellamaalla asuvat lapset kertoivat yhdessä puuhailun ja pelaamisen useammin (40 %) perheen kanssa kivaksi asiaksi kuin Pohjois- ja Itä-Suomessa (32 %), Etelä-Suomessa (33 %) tai Länsi-Suomessa (36 %) elävät lapset.

Myös kotitalouden vuosituloilla on jonkin verran merkitystä siinä, mitkä tilanteet ovat lasten mielestä kivoja perheen kanssa (Taulukko 3). Johonkin menemisen kertoi mukavaksi yhteiseksi tekemiseksi 29 prosenttia niistä lapsista, joiden vanhemmat tienasivat yli 70 000 euroa vuodessa. Sen sijaan niistä lapsista, jotka elävät alle 45 000 euroa vuodessa ansaitse-
seissa perheissä, vajaa viidennes (19 %) mainitsi jonnekin menemisen kivana asiana. Myös yhdessä puuhaaminen oli yleisempi vastaus niiden lasten keskuudessa, joiden perheissä vuositulot ylittävät 70 000 euroa. Juhlahetket ja herkuttelu tulivat esille useammin sekä vähiten että eniten tienaavien perheiden lasten vastauksissa kuin niiden lasten vastauksissa, joiden perheissä vuosittaiset tulot ovat 45 001–70 000 euroa.

”Jos mä en saa jotain leluu ni se on hetken ikävää mut ei kauan.”

Äidin ja isän koulutustaustalla on merkitystä lasten vastauksissa siten, että ne lapset, joiden äidillä ja isällä on korkeakoulututkinto, mainitsivat useammin yhdessä puuhaamisen tai pelaamisen kivana asiana perheen kanssa kuin ne lapset, joiden vanhemmilla ei ole korkeakoulututkintoa. Myös lasten päiväkotihistorialla näyttäisi aineiston perusteella olevan hieman merkitystä niiden lasten vastauksissa, jotka katsovat yhdessä puuhaamisen olevan perheen kanssa kiva asia. Ne lapset, jotka eivät ole olleet päiväkodissa ennen esikoulua, mainitsivat harvemmin (30 %) yhdessä puuhaamisen kivana asiana kuin päiväkodissa olleet lapset (37 %). Perherakenteella on merkitystä lasten vastauksissa siten, että yhden tai kahden lapsen perheessä asuvat lapset mainitsivat isommissa perheissä asuvia lapsia useammin yhdessä puuhaamisen tai pelaamisen kivana asiana perheen kanssa.

Analyyssissä kiinnitettiin tarkemmin huomiota niihin 43 lapseen, jotka eivät osanneet sanoa, milloin perheen kanssa on kivaa. Koko vastaajajoukkoon nähden nämä lapset ovat muita useammin perheestä, jossa isällä ei ole korkeakoulututkintoa ja jossa vuosiansiot ovat 45 001–70 000 euroa. Lisäksi tässä lasten ryhmässä painottuu poikien osuus ja Pohjois- tai Itä-Suomessa asuvien lasten osuus.

Kysymykseen ikävistä tilanteista perheen kanssa lasten oli huomattavasti vaikeampi vastata. Jopa kolmannes lapsista ei osannut sanoa, milloin perheen kanssa on ikävää (Kuvio 8). Lapsista 17 prosenttia

kertoi erossa olemisen ikävänä asiana. Riidat tulivat esille 11 prosentissa lasten vastauksista, ja 11 prosenttia lapsista mainitsi ikävänä asiana sen, ettei saa mitä haluaa tai pääse minne haluaa. Lapsista kahdeksan prosenttia kertoi, että perheen kanssa ei ole koskaan ikävää. Osa lapsista koki sen, että on itse kipeänä tai että jollekin läheiselle sattuu jotain, ikävänä asiana. Luokkaan ”Muu” luokiteltiin esimerkiksi seuraavat lasten vastaukset: ”muovailusta ei tykkää”, ”vahingossa tonttulakki paloi kynttilästä” ja ”silloin ainakin jos pelästyy”.

Tytöt mainitsivat hieman useammin (14 %) riidat ikävänä asiana poikiin verrattuna (7 %) (Taulukko 4). Muuten tyttöjen ja poikien vastausten välillä ei ollut suuria eroavaisuuksia. Pohjois- ja Itä-Suomen lapset mainitsivat muualla asuvia lapsia useammin sen, ettei ole tekemistä, ikävänä asiana. Länsisuomalaisista lapsista jopa 40 prosenttia ei osannut vastata kysymykseen, kun vastaava luku pohjois- ja itäsuomalaisien lasten keskuudessa on 24 prosenttia. Suurimmat erot erityyppisissä kotitalouksissa asuvien lasten välillä olivat niin ikään ”en osaa sanoa”-vastausten määrissä. Yksinhuoltajaperheiden lasten keskuudessa oli enemmän ”en osaa sanoa”-vastauksia (40 %) kuin kahden huoltajan perheissä asuvien lasten joukossa (31 %). Kahden huoltajan perheissä olevat lapset mainitsivat yksinhuoltajaperheiden lapsiin nähden useammin sen, ettei saa mitä haluaa tai pääse minne haluaa tai sen, ettei ole tekemistä ikävinä asioina. Tästä ei kuitenkaan voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä, sillä vastaajien määrä luokkaa kohden on melko pieni.

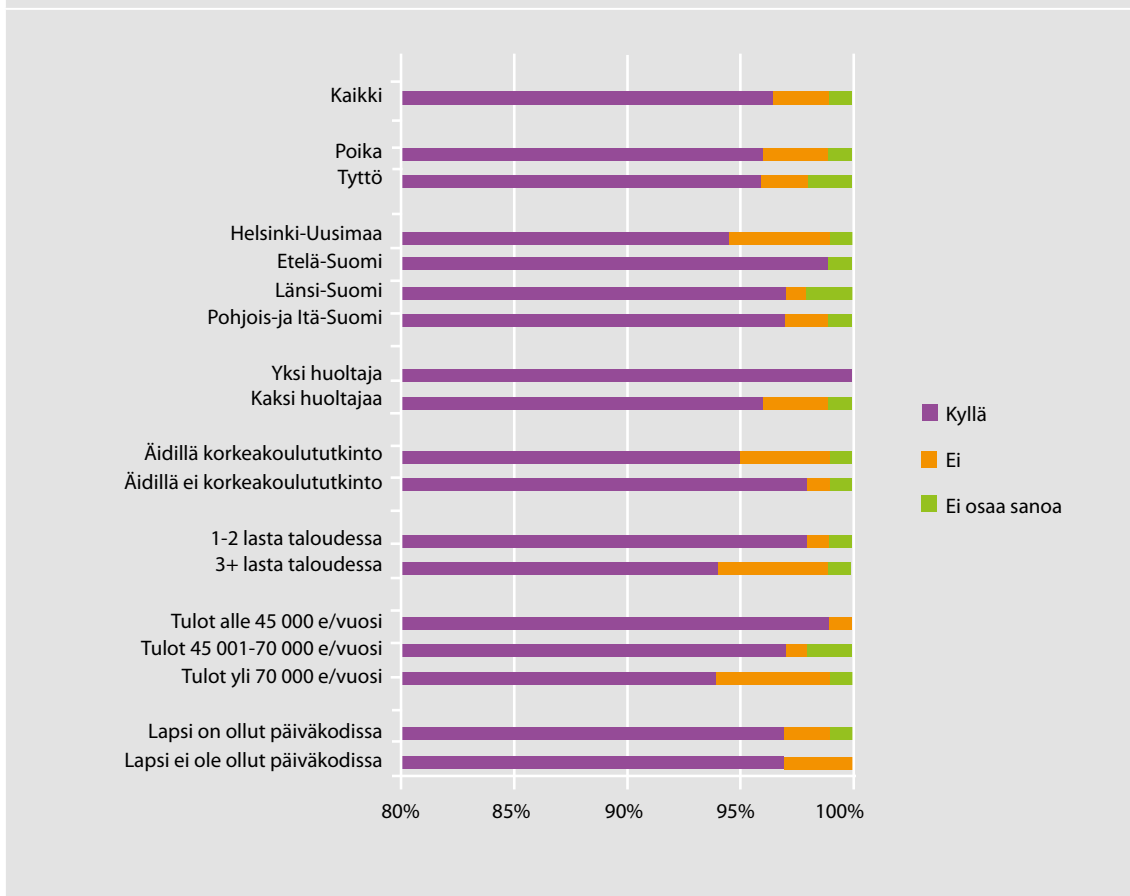
Kotitalouden vuosituloilla on merkitystä lasten vastauksissa siten, että 30 prosenttia yli 70 000 tuloilla elävien perheiden lapsista ei osannut vastata kysymykseen, kun alle 45 000 tienaavien perheiden lasten kohdalla vastaava luku oli 38 prosenttia. Äidin ja isän koulutustasolla ei ole suurta merkitystä lasten vastauksissa. Ne lapset, joiden äidillä ei ole korkeakoulututkintoa, mainitsivat hieman muita useammin erossa olemisen ikävänä asiana. Myöskään lapsen päiväkotihistorialla tai sisarusten määrällä ei aineiston perusteella ole suurta merkitystä siinä, milloin lapset kokevat olevan perheen kanssa ikävää.

4.1.5 Mielipiteen kuunteleminen

Haastattelujen avulla haluttiin selvittää lasten kokemus siitä, kuuntelevatko aikuiset, jos heillä on asiaa. Kysymys jaettiin kahdeksi erilliseksi kysymykseksi: kuuntelevatko vanhemmat, jos lapsella on asiaa ja kuuntelevatko päiväkodin aikuiset, jos hänellä on asiaa? Vastausvaihtoehtoina oli kyllä, ei tai en osaa sanoa.

Lapsista lähes kaikki kokivat, että vanhemmat kuuntelevat, jos heillä on asiaa (Kuvio 9). Vastaajista 96 prosenttia oli tätä mieltä. Vain kaksi prosenttia lapsista vastasi, että vanhemmat eivät kuuntele. Noin

Kuvio 9. Lasten vastausjakauma kysymykseen, kuuntelevatko vanhemmat, jos lapsella on asiaa taustamuuttujien mukaan [%].

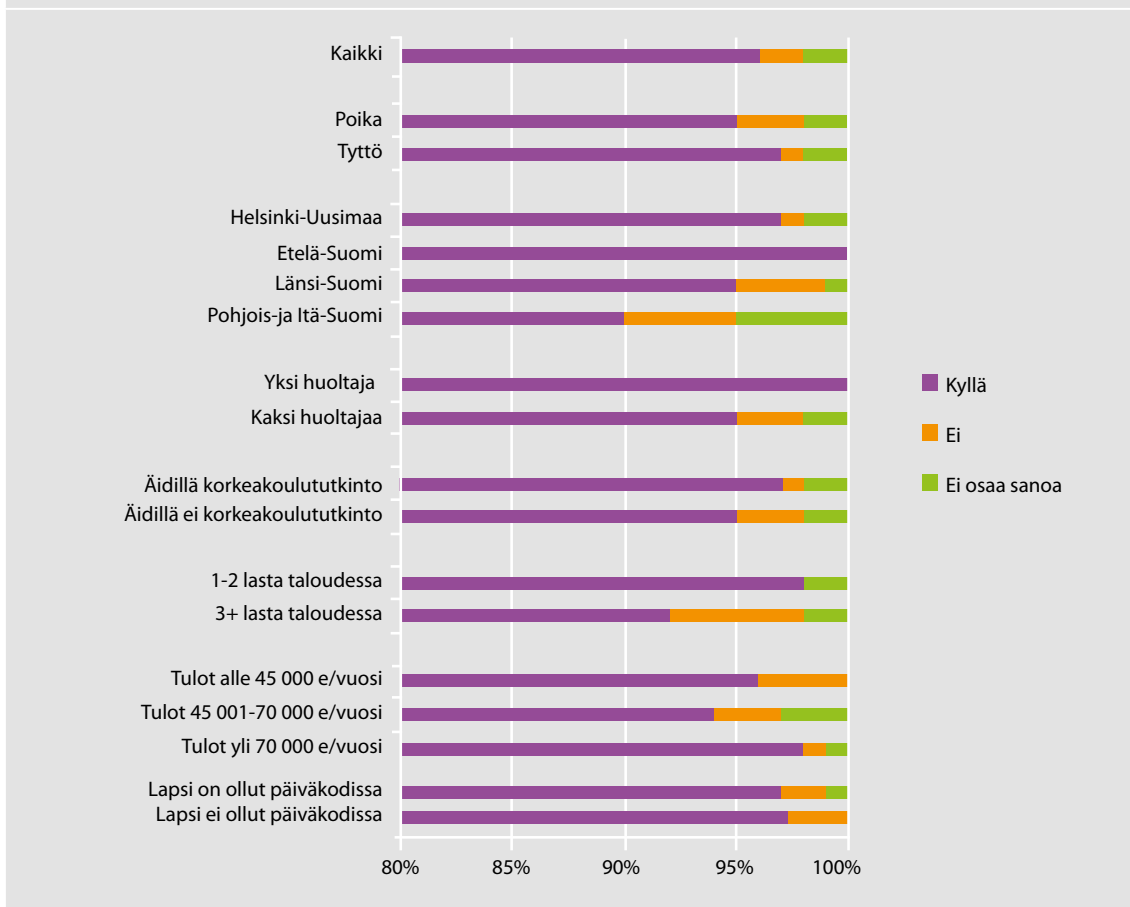
prosentti lapsista ei osannut vastata kysymykseen. Koska suurin osa lapsista oli asiassa samaa mieltä, ei lasten vastauksissa ole isoja eroja taustatekijöiden mukaan. Tytöt ja pojat vastasivat hyvin samansuuntaisesti, eikä lapsen päiväkotihistoriallakaan näytä aineiston perusteella olevan merkitystä siinä, kuuntelevatko vanhemmat lapsiaan. Pieniä eroavaisuuksia oli eri puolilla Suomea asuvien ja erityyppisissä perheissä asuvien lasten vastauksissa. Etelä-Suomessa asuvista lapsista 99 prosenttia vastasi, että vanhemmat kuuntelevat heitä, kun Helsinki-Uusimaa-alueella vastaava luku on 94 prosenttia. Helsinki-Uusimaa-alueella siis hieman keskimääräistä useampi lapsi kokee, että vanhemmat eivät kuuntele häntä.

Yhden huoltajan perheissä jopa 100 prosenttia lapsista kokee tulevaisuuden kuulluksi, kun kahden huoltajan perheissä asuvista lapsista 96 prosenttia arvioi vanhempien kuuntelevan heitä. Niistä lapsista, joiden äidillä on korkeakoulututkinto, 95 prosenttia arvioi vanhempien kuuntelevan, kun vastaava luku niiden lasten keskuudessa, joiden äidillä ei ole korkeakoulututkintoa, on 98 prosenttia. Taloudessa asuvien lasten määrällä näyttää olevan hieman merkitystä sii-

nä, miten vanhemmat kuuntelevat lapsia. Kolmen tai useamman lapsen perheessä asuvista lapsista 94 prosenttia arvioi tulevaisuuden kuulluksi, kun vastaava luku pienemmissä perheissä on 98 prosenttia. Alle 45 000 euron vuosituloilla elävissä perheissä asuvat lapset arvioivat hieman useammin tulevaisuuden kuulluksi kuin yli 70 000 euron vuositulot tienäavassa perheessä elävät lapset.

Selvästi suurin osa lapsista on sitä mieltä, että myös päiväkodin aikuiset kuuntelevat, jos heillä on asiaa. Näin vastasi 91 prosenttia kaikista lapsista. Ainoastaan kaksi prosenttia lapsista oli sitä mieltä, että päiväkodin aikuiset eivät kuuntele. Lapsista seitsemän prosenttia ei osannut vastata kysymykseen. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että osa lapsista, 16 prosenttia, ei ole ollut päiväkodissa ennen esikoulua, eikä heidän esikoulunsa ole päiväkodin yhteydessä. Jopa kolmannes niistä lapsista, jotka eivät ole olleet päiväkodissa ennen esikoulua, eivät osanneet sanoa, kuuntelevatko päiväkodin aikuiset heitä. Tämän vuoksi niiden lasten vastaukset, jotka eivät ole olleet päiväkodissa ennen esikoulua, suodatettiin tarkempaa analyysiä varten pois. Tarkastelun kohteena ovat siis vain niiden lasten vastaukset, jotka ovat olleet

Kuvio 10. Lasten vastausjakauma kysymykseen, kuuntelevatko päiväkodin aikuiset, jos lapsella on asiaa taustamuuttujien mukaan (%).

päiväkodissa ennen esikoulua (84 %).

Päiväkodissa ennen esikoulua olleista lapsista 96 prosenttia oli sitä mieltä, että päiväkodin aikuiset kuuntelevat, jos heillä on asiaa (Kuvio 10). Lapsista vain kaksi prosenttia koki, että heitä ei kuunnella ja kaksi prosenttia lapsista ei osannut vastata kysymykseen. Lasten myönteisissä vastauksissa on jonkin verran eroavaisuuksia alueittain ja kotitaloustyyppin mukaan. Etelä-Suomessa jopa 100 prosenttia lapsista on sitä mieltä, että päiväkodin aikuiset kuuntelevat, kun Pohjois- ja Itä-Suomessa 90 prosenttia lapsista on tätä mieltä. Pohjoisessa ja idässä viisi prosenttia lapsista ei koe päiväkodin aikuisten kuuntelevan heitä ja viisi prosenttia siellä asuvista lapsista ei osannut vastata kysymykseen.

Yhden huoltajan perheissä asuvista lapsista 100 prosenttia ilmoitti päiväkodin aikuisten kuuntelevan, kun vastaava luku kahden huoltajan perheissä asuvien lasten keskuudessa on 95 prosenttia. Ylipäättään pienemmissä perheissä asuvat lapset arvioivat mahdollisuutensa tulla kuulluksi useammin myönteisesti kuin isommissa perheissä elävät lapset. Vanhempien koulutustasolla tai kotitalouden vuosituloilla ei ai-

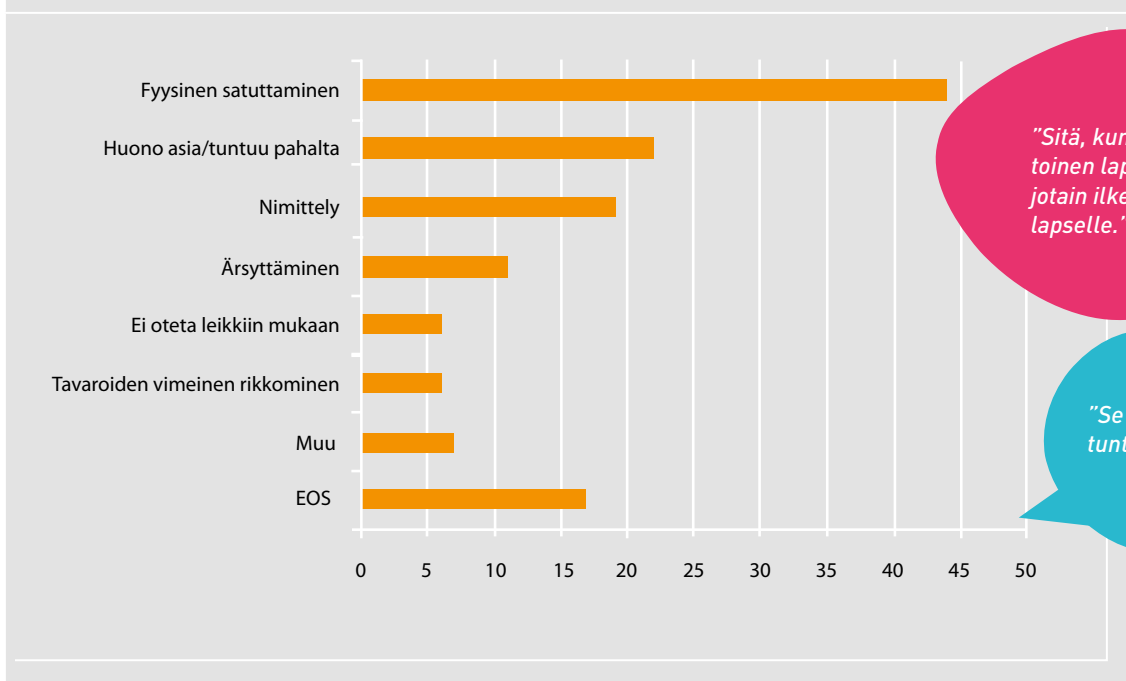
neiston perusteella näytä olevan suurta merkitystä siinä, miten lapset arvioivat tulevaisuutta kuulluksi päiväkodissa. Myöskään tyttöjen ja poikien vastaukset eivät juuri poikkea toisistaan. Tytöistä 97 prosenttia arvioi päiväkodin aikuisten kuuntelevan heitä, kun pojista 95 prosenttia on sitä mieltä.

4.1.6 Kiusaaminen

Lasten kiusaamiseen liittyviä ajatuksia ja kokemuksia haluttiin selvittää tiedustelemalla lapsilta, mitä kiusaaminen on ja tulevatko päiväkodin aikuiset autamaan, jos lasta kiusataan. Kiusaamiseen määrittelyyn liittyvä kysymys oli avoin eli lapset saivat itse kertoa oman määritelmänsä kiusaamiselle. Kysymykseen päiväkodin aikuisten avusta vastattiin kyllä, ei tai en osaa sanoa.

Lapsista 83 prosenttia osasi vastata kysymykseen, mitä kiusaaminen on. Lasten mielestä kiusaaminen on ennen kaikkea toisen fyysistä satuttamista (Kuvio 11). Lapsista 44 prosenttia oli sitä mieltä, että kiusaaminen on esimerkiksi lyömistä, potkimista, puremista, raapimista, repimistä tai tönimistä. Reilu viidennes lapsista on sitä mieltä, että kiusaaminen

Kuvio 11. Lasten vastausjakauma kysymykseen "mitä sinun mielestäsi kiusaaminen on?" (%).

Taulukko 5. Lasten vastausjakauma kysymykseen "mitä sinun mielestäsi kiusaaminen on?" sukupuolen ja isän koulutustaustan mukaan (%).

	Kaikki	Tyttö	Poika	Isällä ei korkeakoulu-tutkintoa	Isällä korkeakoulu-tutkinto
Fyysinen satuttaminen	44	50	38	40	48
Huono asia/tuntuu pahalta	22	21	24	22	23
Nimittely	19	24	13	14	24
Ärsyttäminen	11	10	12	10	13
Ei oteta leikkiin mukaan	6	6	6	6	5
Tavaroiden vieminen/rikkominen	6	8	3	6	5
Muu	7	6	9	8	7
EOS	17	12	22	21	13

on huono asia tai asia, joka tuntuu pahalta. Melkein viidennes lapsista kokee myös nimittelyn kiusaamisena. Kiusaamisen määritteli ärsyttämiseksi 11 prosenttia lapsista ja kuusi prosenttia lapsista oli sitä mieltä, että kiusaaminen on sitä, ettei oteta leikkiin mukaan. Kysymykseen siitä, mitä kiusaaminen on, ei osannut vastata 17 prosenttia lapsista.

Lasten tapaan määritellä kiusaaminen vaikuttaa jonkin verran heidän taustansa. Tytöistä 50 prosent-

tia koki kiusaamisen fyysisenä satuttamisena, kun vastaava luku poikien keskuudessa on 38 prosenttia (Taulukko 5). Tytöt mainitsivat poikia useammin myös nimittelyn kiusaamisen muotona. Pojista 22 prosenttia ja tytöistä 12 prosenttia ei osannut vastata kysymykseen. Helsinki-Uusimaan alueella asuvista lapsista 23 prosenttia mainitsi nimittelyn kiusaamisen muotona, kun Etelä-Suomen lapsista sen toi esille 13 prosenttia. Pohjois- ja Itä-Suomessa asuvista lapsista joka neljännes ei osannut vastata kysymykseen,

kun muualla maassa asuvien lasten keskuudessa vastaava luku oli 13–16 prosenttia.

Lapset, joiden isällä on korkeakoulututkinto, mainitsivat muita useammin fyysisen satuttamisen ja nimitelyn kiusaamisen muotoina (Taulukko 5). Vastaavasti ”en osaa sanoa” -vastausten määrä oli hieman korkeampi niiden lasten keskuudessa, joiden vanhemmilla ei ole korkeakoulututkintoa. Lapset, jotka elävät yli 70 000 euroa vuosittain tienavissa perheissä, katsovat muita useammin ärsyttämisen kiusaamisen muodoksi. Samoin nämä lapset määrittivät muita useammin kiusaamisen huonoksi asiaksi tai asiaksi, joka tuntuu pahalta. Sen sijaan ”en osaa sanoa” -vastausten määrä on suurempi alle 70 000 euroa tienavien perheiden lapsilla kuin suurrempituloisissa talouksissa asuvilla lapsilla.

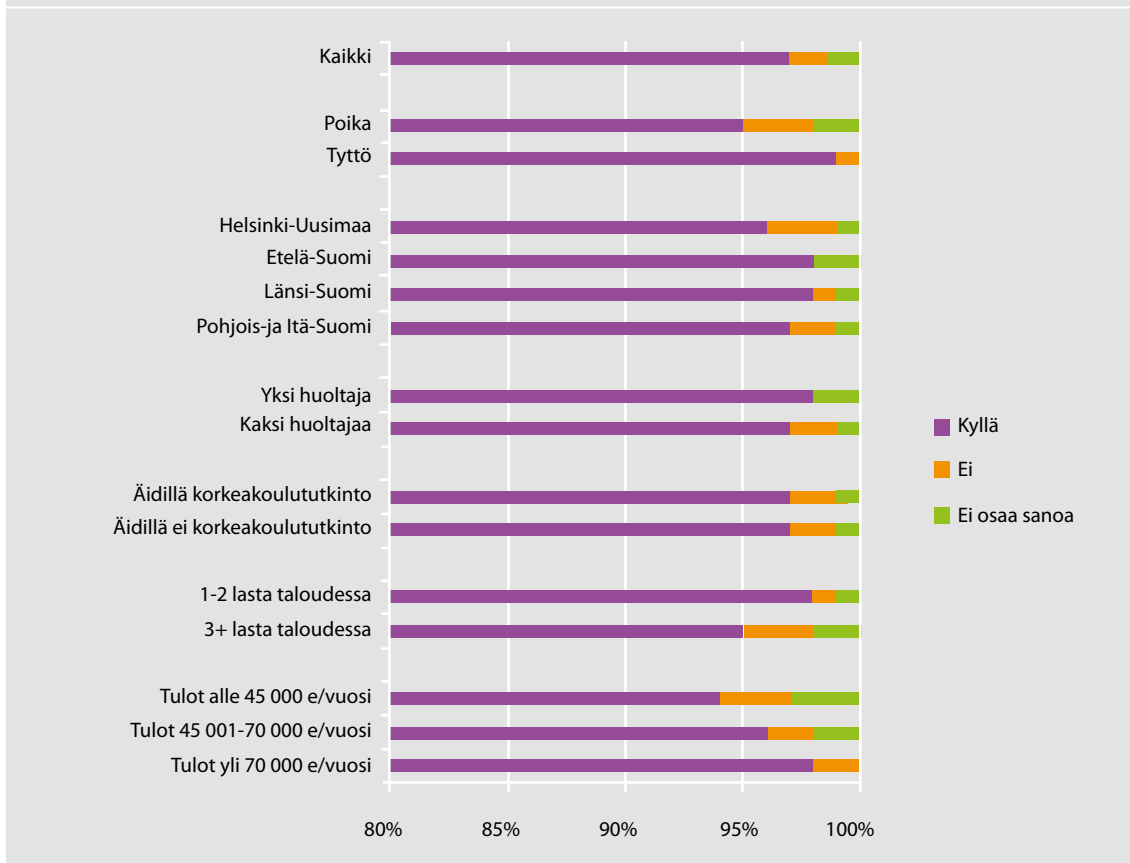
Myös lasten päiväkotihistorialla näyttäisi olevan jonkin verran merkitystä lasten

vastauksiin. Niistä lapsista, jotka eivät ole olleet päiväkodissa ennen esikoulua, 55 prosenttia määritteli kiusaamisen fyysiseksi satuttamiseksi, kun vastaava luku päiväkodissa olleiden lasten keskuudessa on 42 prosenttia. Sen sijaan huoltajien tai sisarusten määrällä ei aineiston perusteella ole suurta merkitystä siinä, miten lapset määrittelevät kiusaamisen. Hieman useammat yksinhuoltajaperheiden lapsista mainitsivat ärsyttämisen kiusaamisen muotona kuin ne lapset, joilla on kaksi huoltajaa.

Lapsista suurin osa vastasi, että päiväkodin aikuiset tulevat auttamaan, jos lasta kiusataan. Tätä mieltä oli 92 prosenttia vastaajista. Vain kaksi prosenttia lapsista sanoi, että päiväkodin aikuisilta ei saa apua, jos lasta kiusataan. Lapsista kuusi prosenttia ei osannut vastata kysymykseen. Kuten edellä on todettu, tämä johtuu todennäköisesti siitä, että osa lapsista ei ole ollut päiväkodissa ennen esikoulua, eikä se siten ole heille tuttu ympäristö. Niistä lapsista, jotka eivät ole olleet päiväkodissa ennen esikoulua, kolmannes ei osannut vastata kysymykseen. Tämän vuoksi niiden lasten vastaukset, jotka eivät ole olleet päiväkodissa ennen esikoulua, suodatettiin pois myös tämän kysymyksen osalta. Tarkastelun kohteena ovat siis vain

”Semmoista, että vaikka repii toista vaatteista tai hiuksista.”

Kuvio 12. Lasten vastausjakauma kysymykseen, tulevatko päiväkodin aikuiset auttamaan, jos lasta kiusataan taustamuuttujien mukaan (%).

niiden lasten vastaukset, jotka ovat olleet päiväkodissa ennen esikoulua (84 % lapsista).

Ennen esikoulua päiväkodissa olleista lapsista jopa 97 prosenttia koki, että päiväkodin aikuiset tulevat auttamaan kiusaamistilanteissa (Kuvio 12). Vain kaksi prosenttia lapsista vastasi kysymykseen kielteisesti. Lapset olivat hyvin yksimielisiä taustatekijöistä riippumatta. Asuinpaikalla, huoltajien määrällä tai koulutuksella ei aineiston perusteella ole suurta merkitystä siinä, kokevatko lapset päiväkodin aikuisten auttavan kiusaamistilanteissa. Helsinki-Uusimaa-alueella kolme prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että aikuiset eivät tule auttamaan, kun vastaava luku Etelä-Suomessa on nolla. Tosin Etelä-Suomessa ”en osaa sanoa”-vastausten määrä on kaksi prosenttia. Pieniä eroja on tyttöjen ja poikien kokemuksissa. Tytöistä 99 prosenttia on myönteisellä kannalla, kun vastaava luku poikien keskuudessa on 95 prosenttia. Pojista kolme prosenttia on sitä mieltä, että päiväkodin aikuiset eivät puutu kiusaamiseen.

Sisarusten määrällä on aineiston perusteella jonkin verran merkitystä siinä, kokevatko lapset päiväkodin aikuisten auttavan kiusaamistilanteissa. Yhden tai kahden lapsen talouksissa elävistä lapsista 98 prosenttia arvioi päiväkodin aikuisten auttavan kiusaamistilanteissa, kun kolmen tai useamman lapsen taloudessa elävistä lapsista 95 prosenttia oli samaa mieltä. Isompituloisissa kotitalouksissa elävät lapset kokevat saavansa hieman useammin aikuisilta apua

kiusaamistilanteissa kuin pienempituloisissa asuvat vastaajat.

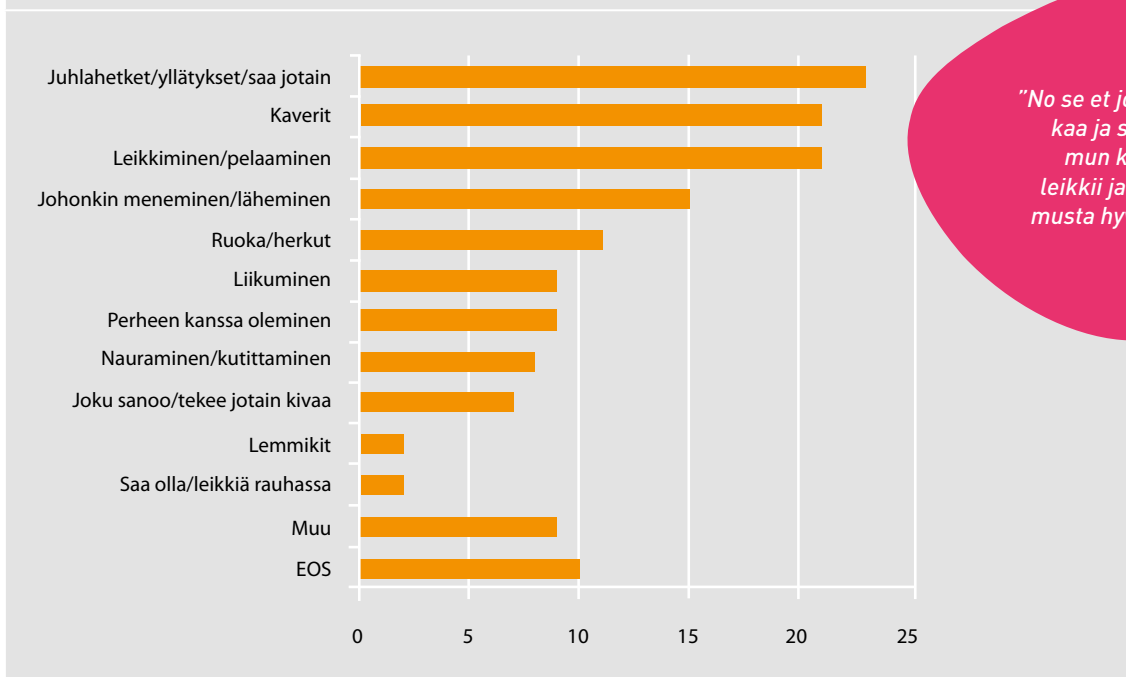
4.2 TUNTEET

Tunteet ovat merkittävä osa luottamuksen rakentamista. Monet positiiviset tunteet lisäävät luottamusta, kun taas negatiiviset tunteet vähentävät sitä. Tässä tutkimuksessa lasten tunteita selvitettiin kahden indikaattorin avulla. Haastatteluissa lapsilta tiedusteltiin, mikä tekee heidät iloiseksi ja mikä puolestaan surulliseksi. Kysymykset esitettiin avoimina, eikä lapsia ohjattu vastaamisessa mitenkään.

Lapsista 90 prosenttia osasi vastata kysymykseen, mikä tekee heidät iloiseksi (Kuvio 13). Lähes neljännes lapsista kertoi tulevansa iloiseksi juhlahetkestä, yllätyksistä tai kun saa esimerkiksi lahjan tai lun. Lähes yhtä moni lapsi, 21 prosenttia, kertoi kavereiden tekävän heidät iloiseksi. Leikkiminen tai pelaaminen tekee iloiseksi 21 prosenttia lapsista ja johonkin meneminen tai lähteminen 15 prosenttia lapsista. Vastaajista kymmenesosa kertoi ruoan tai herkkujen tekävän heidät iloiseksi. Luokkaan ”Muu” merkittiin vastaukset, kuten ”auton peseminen”, ”ilmapallot” ja ”mä tykkään joulusta”. Kysymykseen ei osannut vastata kymmenen prosenttia lapsista.

Lasten taustatekijöillä on jonkin verran merkitystä

Kuvio 13. Lasten vastausjakauma kysymykseen ”mikä tekee sinut iloiseksi?” (%).

"No se et joku on mun kaa ja saan mennä mun kavereille ja leikkii ja joku sanoo musta hyvää juttuu."

"Jos mulle annetaan lahjoja tai yllätyksen tai mulla on synttäreit. Sitten mä aina innostun kun kaikki sanoo mulle että hyvää syntymäpäivää ja antaa lahjoja."

siinä, minkä asioiden lapset kertoivat tekevän heidät iloiseksi (Taulukko 6). Tytöt mainitsivat poikia useammin juhlahetket ja johonkin menemisen tai lähtemisen iloiseksi tekevinä asioina. Pojista puolestaan tyttöjä suurempi osa mainitsi kaverit iloa tuottavina asioina. Pojista 15 prosenttia ei osannut vastata kysymykseen, kun vastaava luku tyttöjen keskuudessa on kuusi prosenttia. Asuinalueella on aineiston perusteella merkitystä lasten vastauksissa siten, että Helsinki-Uusimaa-alueella asuvat lapset (14 %) mainitsivat harvemmin kavereiden tekevän heidät iloiseksi kuin muualla Suomessa elävät lapset 23–25 %). Länsi-Suomessa elävät lapset mainitsivat usein leikkimisen tai pelaamisen tekevän heidät iloiseksi (28 %), kun taas Etelä-Suomessa asuvat lapset toivat sen harvemmin esille (16 %). Etelä-Suomessa asuvat lapset puolestaan kertoivat muita useammin johonkin lähtemisen tai menemisen iloiseksi tekevänä asiana. Pohjois- ja Itä-Suomen lapsista 15 prosenttia ei osannut vastata kysymykseen, kun vastaava luku esimerkiksi Länsi-Suomessa asuvien lasten keskuudessa on seitsemän prosenttia.

Kotitalouden tulotasolla on aineiston perusteella jonkin verran merkitystä siinä, mitkä asiat tekevät lapset iloiseksi (Taulukko 6). Ne lapset, jotka elävät kotitaloudessa, jonka vuosiansiot ovat vähintään 70 000 euroa, mainitsivat hieman muita useammin johon-

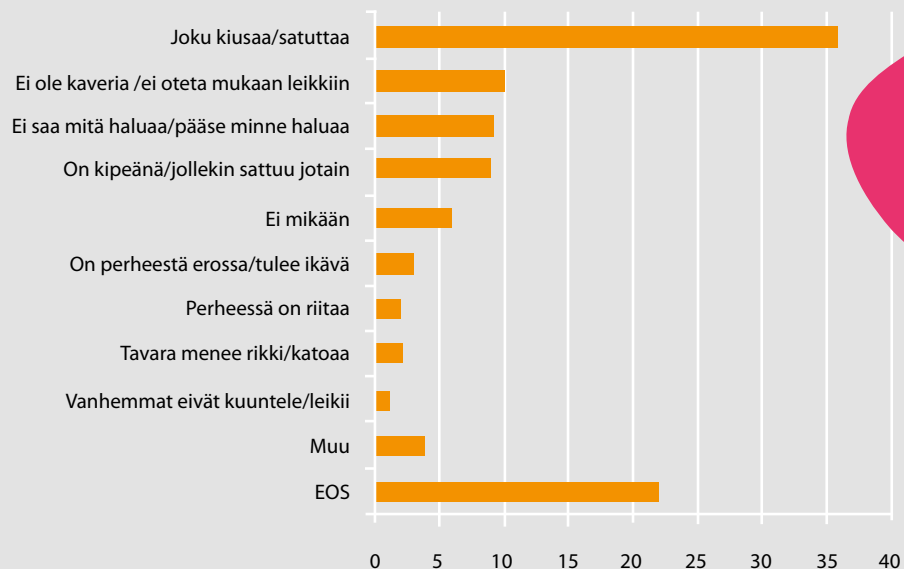
kin menemisen tai lähtemisen sekä juhlahetket tai yllätykset iloiseksi tekevinä asioina. Yli 45 000 euroa tienaavissa talouksissa elävät lapset toivat muita useammin esille kaverit iloa tuottavana asiana. Vanhempien koulutustasolla ei puolestaan ole suurta merkitystä lasten vastauksissa muutoin kuin niiden lasten kohdalla, jotka mainitsivat juhlahetket tai yllätykset iloiseksi tekevinä asioina. Näiden lasten isällä tai äidillä on selvästi muita useammin korkeakoulututkinto.

Huoltajien määrällä ei aineiston perusteella ole suurta merkitystä siinä, mitkä asiat tekevät lapset iloiseksi. Ainoastaan se, että joku sanoo tai tekee jotain kivaa tuli yksinhuoltajien lapsilla (16 %) useammin esille kuin kahden huoltajan lapsilla (6 %). Yksinhuoltajaperheiden lapset mainitsivat myös hieman muita useammin juhlahetket, yllätykset tai sen, että saa jotain iloiseksi tekevänä asiana. Sisarusten määrällä on merkitystä siten, että useampi yhden tai kahden lapsen kotitaloudessa asuvista lapsista (12 %) mainitsi perheen kanssa olemisen iloiseksi tekevänä asiana kuin isommissa sisarusparvissa elävät lapset

Taulukko 6. Lasten vastausjakauma kysymykseen "mikä tekee sinut iloiseksi?" sukupuolen ja kotitalouden vuositulojen mukaan (%).

	Kaikki	Tyttö	Poika	Tulot alle 45 000 e	Tulot 45 0001–70 000 e	Tulot yli 70 000 e
Juhlahetket/yllätykset/saa jotain	23	26	19	21	20	27
Kaverit	21	17	25	16	25	21
Leikkiminen/pelaaminen	21	23	19	21	22	19
Johonkin meneminen/lähteminen	15	19	11	10	13	19
Ruoka/herkut	11	10	11	12	8	13
Liikkuminen	9	7	10	9	6	11
Perheen kanssa oleminen	9	10	9	10	8	12
Nauraminen/kutittaminen	8	9	8	9	10	7
Joku sanoo/tekee jotain kivaa	7	9	6	6	6	9
Lemmikki	2	1	3	3	2	1
Saa olla/leikkiä rauhassa	2	2	2	1	3	1
Muu	9	10	9	9	9	10
EOS	10	6	15	11	13	9

Kuvio 14. Lasten vastausjakauma kysymykseen "mikä tekee sinut surulliseksi?" (%).

"Että joku jättää leikistä ulkopuolelle."

"Jos mä en pääse sitten yhtään ulos mua suututtaa se."

Taulukko 7. Lasten vastausjakauma kysymykseen "mikä tekee sinut surulliseksi?" sukupuolen ja huoltajien määrän mukaan (%).

	Kaikki	Tyttö	Poika	Yksi huoltaja	Kaksi huoltajaa
Joku kiusaa/satuttaa	36	38	33	42	34
Ei ole kaveria/ei oteta mukaan leikkiin	10	13	7	11	10
Ei saa mitä haluaa/pääse minne haluaa	9	9	10	9	9
Jollekin sattuu jotain/joku kuolee	9	11	10	11	11
Ei mikään	6	5	7	7	6
On perheestä erossa/tulee ikävä	3	2	4	2	3
Perheessä on riitaa	2	6	3	2	4
Tavara menee rikki/katoaa	2	3	2	2	2
Vanhemmat eivät kuuntele/leiki	1	2	1	0	2
Muu	4	7	7	9	6
EOS	22	18	25	16	23

(6 %). Sen sijaan suurempi osa (14 %) niistä lapsista joilla on enemmän kuin kaksi sisarusta ei osannut kertoa ilonaiheitaan, kuin pienemmissä perheissä elävät lapset (8 %). Muualla kuin päiväkodissa olleet lapset puolestaan kertoivat useammin ilahtuvansa liikunnasta kuin ne lapset, jotka ovat olleet päiväkodissa ennen esikoulua.

Analyyssissä tarkasteltiin erikseen niiden lasten taustatekijöitä, jotka eivät osanneet vastata kysymykseen, mikä tekee heidät iloiseksi. Muuhun vastaajajoukkoon nähden nämä 43 lasta tulevat useammin perheestä, jossa on kolme tai useampia lapsia. Nämä lapset ovat usein poikia ja he asuvat muuhun vastaajajoukkoon nähden useammin Pohjois- tai Itä-Suomessa ja taloudessa, jonka vuosiansiot ovat 45 001–70 000 euroa.

Lapsista suurin osa, 78 prosenttia, osasi vastata myös kysymykseen, mikä tekee heidät surulliseksi. Surulliseksi lapset tekee erityisesti kiusaaminen tai satuttaminen (Kuvio 14). Reilu kolmannes lapsista (36 %) kertoi kiusaamisen tai satuttamisen tekevän heidät surulliseksi. Kavereiden puutteen surulliseksi tekevänä asiana toi esille joka kymmenes lapsi. Lapsista yhdeksän prosenttia kertoi sen, ettei saa mitä haluaa tai pääse minne haluaa, tekevän heidät surulliseksi. Sama määrä lapsia mainitsi surullisena asiana sen, että on kipeänä tai että jollekin sattuu jotain ikävää. Osa vastaajista (6 %) oli sitä mieltä, että mikään ei tee heitä surulliseksi. Reilu viidennes lapsista (22 %) ei osannut vastata kysymykseen.

Sukupuolella ei aineiston perusteella ole suurta merkitystä siinä, mitkä asiat tekevät lapset surulli-

seksi (Taulukko 7). Kuitenkin tytöt mainitsivat hieman poikia useammin kiusaamisen tai satuttamisen tai sen, ettei ole kaveria surulliseksi tekevinä asioina. Pojista (25 %) suurempi osa kuin tytöistä (18 %) ei osannut vastata kysymykseen. Alueellisesti lasten vastauksissa oli hieman eroja siten, että Etelä-Suomessa asuvista lapsista 26 prosenttia ei osannut vastata kysymykseen, kun vastaava luku Helsinki-Uusimaa-alueella elävien lasten keskuudessa on 18 prosenttia. Lasten päiväkotihistorialla näyttäisi olevan merkitystä lasten vastauksissa siten, että useampi päiväkodissa ennen esikoulua ollut lapsi (37 %) mainitsi kiusaamisen tai satuttamisen surulliseksi tekevänä asiana kuin sellaiset lapset, jotka eivät ole olleet päiväkodissa (15 %).

Yksinhuoltajaperheiden lapset mainitsivat useammin kiusaamisen tai satuttamisen surulliseksi tekevänä asiana kuin kahden huoltajan taloudessa elävät lapset (Taulukko 7). Lapset, joilla on kaksi huoltajaa, vastasivat kysymykseen puolestaan useammin ”en osaa sanoa”. Vanhempien koulutustaustalla ei näytä aineiston perusteella olevan suurta merkitystä lasten vastauksissa. Hieman useampi niistä lapsista, joiden äidillä ei ole korkeakoulututkintoa, mainitsi kiusaamisen tai satuttamisen surulliseksi tekevänä asiana kuin ne lap-

”Jos mua tönitään ja potkitaan ja lyödään. Jos joku pakottaa mua niin sekin alkaa kiusattamaan mua.”

set, joiden äidillä korkeakoulututkinto on. Kun tarkastellaan kotitalouden tulotason merkitystä lasten vastauksissa, suurimmat erot ovat ”en osaa sanoa”-vastausten määrissä. Lähes kolmannes niistä lapsista, joiden kotitalouden vuositulot ovat 45 001–70 000 euroa, eivät osanneet vastata, mitkä asiat tekevät heidät surulliseksi. Vastaava luku alle 45 000 euroa tienaavissa kotitalouksissa elävien lasten keskuudessa on 22 prosenttia ja yli 70 000 euroa saavien kotitalouksien lasten keskuudessa 16 prosenttia.

4.3 YHTEISKUNTA

Luottamusta voidaan tarkastella suhteessa muihin ihmisiin tai instituutioihin. Haastatteluilla haluttiin selvittää, millaisia Suomeen liittyviä mielikuvia lapsilla herää ja millaisia asioita he tuovat esille. Haastatteluissa lapsilta kysyttiin, millaisia asioita he kertoisivat ulkomaalaiselle Suomesta. Kysymys oli avoin, eikä lapsia ohjattu vastaamisessa mitenkään.

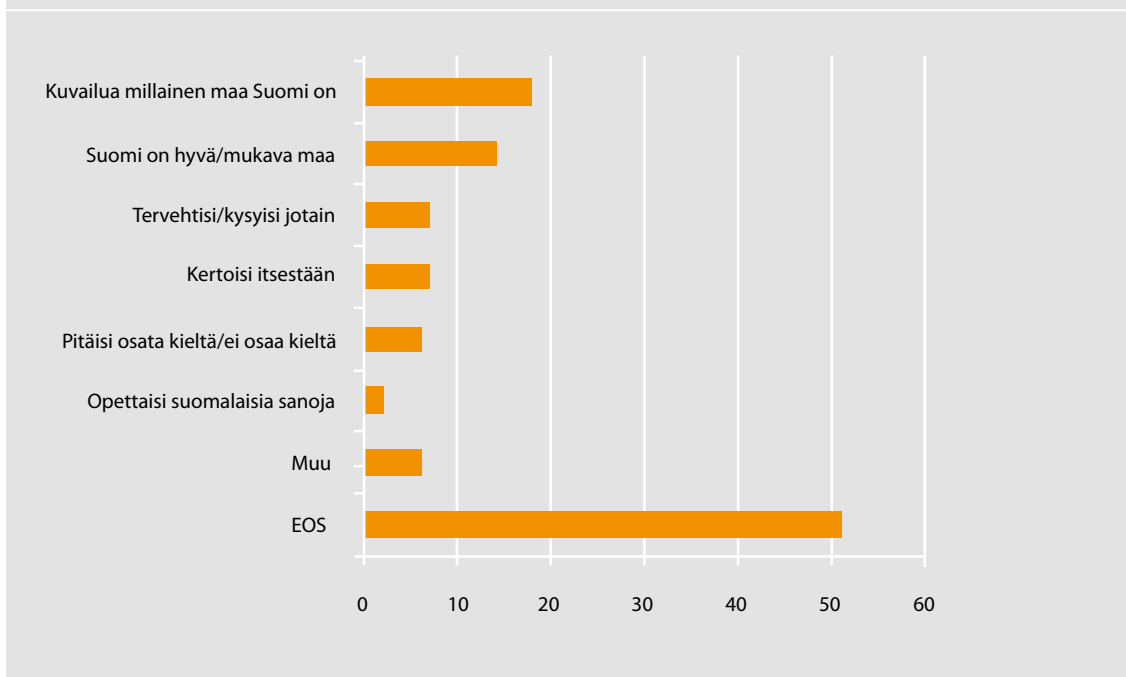
Kysymys oli lapsille vaikea ja jopa puolet lapsista (51 %) ei osannut vastata kysymykseen (Kuvio 15). Lapsista 18 prosenttia kuvailisi ulkomaalaiselle, millainen maa Suomi on. He kertoisivat esimerkiksi, että Suomi on pieni, kaunis ja turvallinen maa että Suomessa on paljon huvipuistoja ja uimarantoja. Vastaajista 14 prosenttia kertoisi ulkomaalaiselle, että

Suomi on hyvä tai mukava maa. Osa lapsista tervehtisi ulkomaalaista ja kysyisi häneltä jotain, esimerkiksi nimeä tai että miksi hän on Suomessa. Osa lapsista myös kertoisi ulkomaalaiselle itsestään, esimerkiksi omasta perheestään ja kodistaan ja osa opettaisi ulkomaalaiselle suomalaisia sanoja. Monet lapset (6 %) pohtivat vastauksessaan kielen merkitystä. He totesivat, että he eivät voi kertoa ulkomaalaiselle mitään, koska heidän pitäisi osata kieltä ja he eivät vielä osaa sitä.

Tyttöjen ja poikien vastauksissa ei ollut suuria eroavaisuuksia. Hieman isompi osuus pojista kuin tytöistä ei osannut vastata kysymykseen. Alueellisesti huomioitavaa on se, että eteläsuomalaiset lapset kuvailisivat ulkomaalaisille hieman muita useammin, millainen maa Suomi on (Taulukko 8). Helsinki-Uusimaa-alueella asuvat lapset sen sijaan kertoisivat muita useammin ulkomaalaiselle itsestään tai että Suomi on hyvä tai mukava maa. Helsingissä, Uudellamaalla, Pohjois- tai Itä-Suomessa asuvat lapset tervehtisivät tai kysyisivät ulkomaalaiselta jotain muualla Suomessa asuvia useammin.

Kahden huoltajan perheiden lapset tervehtisivät tai kysyisivät ulkomaalaiselta jotain useammin kuin yksinhuoltajaperheissä asuvat lapset (Taulukko 8). Useampi kahden huoltajan taloudessa elävistä lapsista pohti myös kielen merkitystä todeten, että ulkomaalaisen kanssa puhumiseen tarvittaisiin kie-

Kuvio 15. Lasten vastausjakauma kysymykseen ”jos sinun pitäisi kertoa ulkomaalaiselle Suomesta, niin mitä kertoisit?” (%)

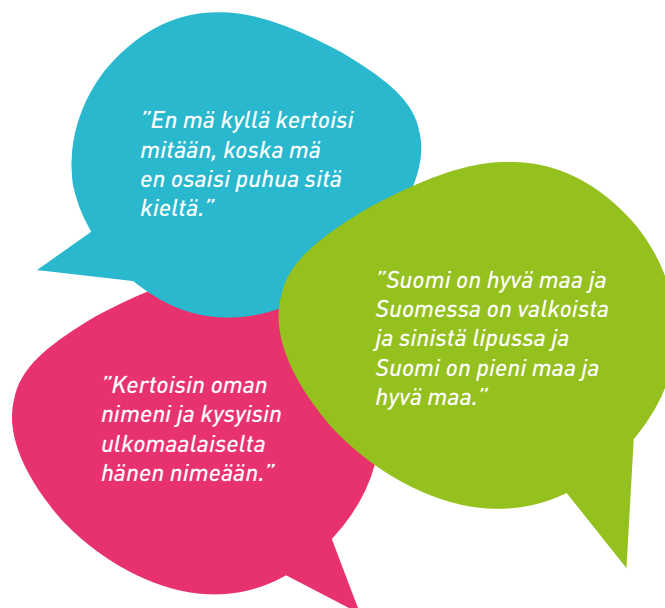

Taulukko 8. Lasten vastausjakauma kysymykseen "jos sinun pitäisi kertoa ulkomaalaiselle Suomesta, niin mitä kertoisit?" asuinalueen ja kotitalouden vuositulojen mukaan (%).

	Kaikki	Helsinki-Uusimaa	Etelä-Suomi	Länsi-Suomi	Pohjois- ja Itä-Suomi	Yksi huoltajaa	Kaksi huoltajaa
Kuvailua millainen maa Suomi on	18	17	25	19	16	22	18
Suomi on hyvä/mukava maa	14	18	12	9	16	18	14
Tervehtisi/kysyisi jotain	7	9	0	6	10	0	7
Kertoisi itsestään	7	10	5	8	2	11	6
Pitäisi osata kieltä/ei osaa kieltä	6	5	8	3	8	0	6
Opettaisi suomalaisia sanoja	2	3	3	2	2	4	2
Muu	6	3	5	7	8	7	6
EOS	51	48	52	54	51	53	51

litaitoa, jota heillä ei vielä ole. Vastaavasti useampi yksinhuoltajaperheen lapsi kuvailisi ulkomaalaiselle, millainen maa Suomi on. Vanhempien koulutustasolla, kotitalouden tulotasolla tai sisarusten määrällä ei aineiston perusteella ole suurta merkitystä lasten vastauksissa. Hieman useammat niistä lapsista, jot-

ka elävät 45 001-70 000 euroa vuodessa tienaaavissa kotitalouksissa, eivät osanneet vastata kysymykseen kuin pienempi- tai isompituloisissa perheissä asuvat lapset.

5 POHDINTA

5.1 TUTKIMUKSEN JOHTOPÄÄTÖKSET

Lapsibarometrin aineiston mukaan suurin osa 6-vuotiaista lapsista voi hyvin ja heillä on luottamusta läheisiin ihmissuhteisiin. Suurin osa lapsista luottaa siihen, että he saavat vierailtakin aikuisilta apua sitä pyytäessä. Luottamuksesta viestivät monet indikaattorit: suurimmalla osalla lapsista on kavereita, he saavat kehuja ja tunnistavat itse omia vahvuuksiaan, kokevat tulevansa kuulluksi ja saavansa aikuisilta apua esimerkiksi kiusaamistilanteissa sekä tunnistavat asioita, jotka tekevät heidät iloiseksi ja tilanteita, jolloin perheen kanssa on kivaa. Tulos on yhteneväinen suomalaisten kouluikäisten lasten hyvinvointia koskevien tutkimustulosten kanssa: suurin osa lapsista on tyytyväisiä elämäänsä, heillä on ystäviä ja harrastuksia ja he pystyvät keskustelemaan vanhempiensa kanssa¹².

Tutkimus osoittaa, että 6-vuotiaiden joukossa on kuitenkin pieni ryhmä lapsia, jotka eivät tunnista myönteisiä asioita elämässään tai koe saavansa myönteistä palautetta tai apua. Kun tutkimuksessa tarkasteltiin kysymyksittäin niitä lapsia, jotka eivät tunnista mukavia asioita tai omia vahvuuksiaan tai koe saavansa positiivista palautetta, painottuu kaikissa näissä ryhmissä poikien osuus. Useiden kysymysten osalta näissä ryhmissä painottuu lisäksi niiden lasten osuus, joiden toisella tai molemmilla vanhemmilla ei ole korkeakoulututkintoa ja joiden perheissä vuositulot jäävät alle 70 000 euron. Tulos mukailee aiempia, nuoria koskevia tutkimustuloksia, joiden mukaan epäluottamus on yleisempää alemman koulutuksen ja sosioekonomisen ryhmän sisällä ja periytyy lapsille (Kortteinen & Elovainio, 2012). Suoria johtopäätöksiä ei kuitenkaan voida tämän tutkimuksen perusteella tehdä, sillä vastaajia oli suhteellisen pieni määrä niissä ryhmissä, jotka viestivät epäluottamuksesta. Tuloksilla ei myöskään ole taustatekijöiden näkökulmasta tilastollisesti merkitseviä eroavaisuuksia lukuun ottamatta tyttöjen ja poikien välistä eroavaisuutta kehuja saamisessa.

Kun Lapsibarometrin tuloksia tarkastellaan teemoitain, huomataan suurimman osan lapsista osoittavan

luottamusta läheisiin ihmissuhteita kohtaan. Esimerkiksi kavereiden merkitys on suuri jo 6-vuotiaiden lasten elämässä, mikä on todettu aiemmissakin, kouluikäisiä lapsia koskevissa tutkimuksissa (ks. Uusitalo-Malmivaaran artikkeli tässä julkaisussa; Thoilliez, 2011). Lapsilla on keskimäärin melko isot kaveripiirit ja usein kaverit mainittiin myös iloa tuottavana asiana. Jo 6-vuotiaiden lasten kaveripiirissä sukupuolella on merkitystä: tytöillä on enimmäkseen tyttökavereita ja pojilla poikakavereita. Aineiston mukaan tytöillä on poikia hieman isommat kaveripiirit. Pohjois- ja Itä-Suomessa on muuhun maahan nähden pienemmät kaveripiirit, mihin saattaa vaikuttaa esimerkiksi pitkät välimatkat. Kavereiden merkitys lapsille tuli esille myös kielteisen kautta siten, että lapset mainitsivat usein kavereiden puutteen tai leikeistä ulos jäämisen surua tuottavana asiana. Leikeistä ulos jättäminen mainittiin lisäksi yhtenä kiusaamisen muotona, mikä viestii epäluottamuksesta (ks. Nivalan artikkeli tässä julkaisussa). Kavereiden puute tai leikeistä ulos jääminen voi lasten elämässä olla kuitenkin hetkellistä, sillä vain muutama lapsi kertoi, että heillä ei ole yhtään kaveria.

Kiusaaminen tai satuttaminen on lasten elämässä ylivoimaisesti suurin surua tuottava asia ja siten selvä epäluottamuksen tuottaja (vrt. Raatikainen, 2011). Kiusaaminen surua tuottavana asiana painottuu etenkin tytöillä, yksinhuoltajaperheiden lapsilla ja niillä lapsilla, jotka ovat olleet päiväkodissa ennen esikoulua. Lapset kokevat kiusaamisen pääosin fyysiseksi satuttamiseksi, kuten aiemmissakin tutkimuksissa on osoitettu (Kirves & Stoor-Grenner, 2010). Lapset kokevat kiusaamisen usein myös huonoksi asiaksi tai asiaksi, joka tuntuu pahalta. Tämä on myönteistä siinä mielessä, että lapset tunnistavat kiusaamiseen tunteisiin liittyvänä asiana. Selvästi suurin osa lapsista kokee, että aikuiset päiväkodissa puuttuvat kiusaamiseen tarvittaessa, mikä kertoo luottamuksesta heitä kohtaan. Pieniä eroavaisuuksia lasten vastauksista löytyi siten, että pojat, Helsingissä tai Uudellamaalla asuvat ja kolmen tai useamman lapsen taloudessa asuvat olivat hieman muita skeptisempiä kiusaamiseen puuttumista kohtaan. Huomiotavaa on, että lähes viidennes lapsista ei osannut

¹² Lasten hyvinvoinnin kansalliset indikaattorit. Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. Saatavilla osoitteessa <https://www.sotkanet.fi/sotkanet/fi/metadata/groups/139>. Viitattu 23.9.2016.

sanoa, mitä kiusaaminen on. Pojille kiusaamisen määrittelemisen oli vaikeampaa kuin tytöille: suurempi osa pojista kuin tytöistä ei osannut sanoa, mitä kiusaaminen on.

Kavereiden ohella perhesuhteet ovat tärkeitä lapsille, mikä on todettu myös aiemmissa kouluikäisiä lapsia koskevissa tutkimuksissa (Thoilliez, 2011). Monet lapset kokevat yhdessä puuhaamisen ja pelaamisen mukavana asiana perheen kanssa. Tämä on myönteinen tulos, sillä perheen yhteisen tekemisen on aiemmissa, nuoria koskevissa tutkimuksissa todettu olevan yhteydessä lasten suurempaan luottamukseen (Myllyniemi, 2012). Lasten vastauksissa korostuu myös johonkin meneminen tai lähteminen. Kotona olemisen ohella perheen kanssa halutaan siis olla aktiivisia. Yksittäisenä mukavana toimintana perheen kanssa lasten vastauksissa tulee esille television tai elokuvien katselu. Lasten taustalla on merkitystä mukavaksi koettuihin asioihin siten, että johonkin meneminen tai lähteminen on hieman yleisempää hyvätuloisten perheiden lapsilla. Tämä voi johtua siitä, että hyvätuloisilla perheillä on varaa mennä maksullisiin paikkoihin ja aktiviteetteihin, toisin kuin pienituloisemmilla perheillä (Hakovirta & Rantalaiho, 2012). Erittäin myönteinen tulos tutkimuksessa on, että lähes kaikki lapset kokevat vanhempien kuuntelevan heitä. Yksinhuoltajaperheiden lapsista jopa 100 prosenttia vastasi, että vanhemmat kuuntelevat, jos heillä on asiaa. Tulosta voi osittain selittää yleisesti tutkimuksiin liittyvä vastaajien valikoituminen: vastaajajoukkoon ovat saattaneet valikoitua sellaiset vanhemmat, jotka ylipäättään arvostavat lasten kuuntelemista muita enemmän.

Perheen kanssa ikäväksi koetaan erityisesti erossa olominen. Vanhemmat saattavat olla esimerkiksi töissä tai asua toisella paikkakunnalla, jolloin lapset eivät näe vanhempiaan niin usein kuin haluaisivat. Myös riidat ovat lasten mielestä ikäviä ja ne tulivat esille surua ja siten epäluottamusta tuottavana asiana. Kiire ei tullut lasten vastauksissa kovin vahvasti esille, vaikka se voi liittyä esimerkiksi erossa olemiseen ja ikävään tai siihen, ettei pääse minne haluaa. Huomioitavaa on, että perhettä koskevien kysymysten kohdalla vain harvat lapset mainitsivat sisarukset, vaikka aiemmissa tutkimuksissa ja selvityksissä sisarusten merkityksen on todettu olevan kouluikäisille lapsille suuri (esim. Tuononen, 2008). Lasten vastauksissa siskot tai veljet saattoivat tulla esille leikkikaverin tai riidan haastajan roolissa, mutta heitä ei mainittu esimerkiksi iloa tuottavana asiana. Toisaalta sisarukset ovat osa lasten perhettä, ja heidän merkityksensä saattoi tulla esille esimerkiksi lasten vastauksissa koskien leikkimistä tai pelaamista tai perheen kanssa olemista iloa tuottavina asioina.

Tutkimuksen mukaan suurin osa lapsista saa osak-

seen myönteistä tunnistamista ja he tunnistavat myös itse omia vahvuuksiaan. Tämä on luottamuksen kannalta positiivista: hyvä itsetunto, jota luottamus ja kannustaminen tukevat, on tärkeää onnellisuuden kannalta (ks. Uusitalo-Malmivaaran artikkeli tässä julkaisussa). Erityisen huolestuttava on kuitenkin se lasten ja erityisesti poikien osuus, jotka eivät saa kehuja. Onko mahdollista, että kyse on juuri niistä pojista, jotka jäävät koulussa jälkeen muista¹³? Voiko myönteisen tunnistamisen puute synnyttää epäluottamuksen ketjun, joka jatkuu koulussakin? Tulos herättää myös kysymään, miksi pojat saavat tämän tutkimuksen mukaan harvemmin kehuja kuin tytöt. Aiempien tutkimusten mukaan pojat saavat päiväko-deissa sekä enemmän nuhteita että kehuja (Alasaari & Katainen, 2016). Sukupuolen ohella lasten perhe-taustalla on merkitystä kehuja saamiseen siten, että yksinhuoltajaperheissä asuvat lapset kokevat saavansa useammin kehuja kuin kahden huoltajan kanssa elävät lapset. Myönteistä on tutkimuksen mukaan se, että lapset itse tunnistavat hyvin omia vahvuuksiaan. Perinteiset sukupuoliroolit näkyvät lasten vastauksissa siten, että tytöt vastasivat useammin käsityöt ja askartelun vahvuutenaan kuin pojat, jotka näkivät tyttöjä useammin legoilla rakentamisen omana vahvuutenaan.

Erityisesti liikunta ja urheilu on asia, jossa moni lapsi kokee olevansa hyvä. Toisaalta tutkimus osoittaa, että liikunnan tunnistavat omaksi vahvuudekseen erityisesti Helsingissä tai Uudellamaalla asuvat sekä hyvin koulutettujen vanhempien lapset. Kyse voi olla siitä, että näillä lapsilla on paremmat mahdollisuudet ohjattuun liikkumiseen kuin esimerkiksi pohjoisessa tai idässä asuvilla lapsilla, jossa liikuntamahdollisuudet eivät välttämättä ole yhtä monipuoliset. Aiempien tutkimusten mukaan juuri yhdyskuntarakenteen tiiviyn, kevyttä liikennettä suosivan liikennemuotojen sekä virkistysalueiden ja monipuolisten palvelujen saavutettavuuden on todettu kuuluvan lasten liikkumista edistävän yhdyskunnan rakenteellisiin piirteisiin (Kyttä, Jokela & Hirvonen, 2013). Monet liikunta-harrastukset myös maksavat paljon, mikä voi estää vähävaraisimpien perheiden lapsia osallistumasta harrastuksiin (Cools ym., 2011). Toisaalta kyse voi olla siitä, että liikunta näyttäytyy eri tavoin eri puolella Suomea asuvien lasten arjessa: kaupungeissa lapset osallistuvat enemmän organisoituun liikuntatoimintaan ja kulkevat esimerkiksi koulumatkat useammin kävellen tai pyöräillen (Kyttä, Broberg & Kahila, 2009). Pohjoisessa ja idässä koulumatkat saattavat olla pidempiä, jolloin ne kuljetaan autolla.

Lapsibarometri osoittaa, että lapset ovat pääosin rohkeita pyytämään apua, mikäli kokevat sitä tarvitsevansa. Vahvasta luottamuksesta kertoo se, että apua uskalletaan pyytää vieraaltakin aikuiselta. Yllät-

¹³ PISA-tutkimus. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos. Saatavilla osoitteessa <https://ktl.jyu.fi/pisa>. Viitattu 22.9.2016.

tävä tulos on, että Helsingissä tai Uudellamaalla asuvat lapset kysyvät vieraalta aikuiselta rohkeammin apua kuin esimerkiksi pohjoisessa tai idässä asuvat lapset. Tulos haastaa aiemmat tutkimustulokset, joiden mukaan ihmiset tuntevat toisensa pienillä paikkakunnilla paremmin ja siksi luottavat enemmän toisiinsa (Tuorila, 2006; Saarinen ym., 2013). Tytöt ja sellaiset lapset, jotka eivät ole olleet päiväkodissa ennen esikoulua, ovat muita rohkeampia avun pyytämisessä. Kyse voi olla siitä, millä tavoin aikuiset kannustavat lapsia reippauteen ja pärjäämiseen (ks. Myllyniemen artikkeli tässä julkaisussa). Tutkimuksen mukaan päiväkodin aikuiset ovat vanhempien ohella lapsille turvallisia ja luotettavia aikuisia. Selvästi yli 90 prosenttia lapsista on sitä mieltä, että päiväkodin aikuiset kuuntelevat, jos heillä on asiaa ja auttavat tarvittaessa myös kiusaamistilanteissa (ks. Vuorisalon ja Nivalan artikkelit tässä julkaisussa).

Lapsia iloiseksi tekeviä asioita on tämän tutkimuksen mukaan melko paljon. Lapset osasivatkin sanoittaa selvästi enemmän iloa kuin surua tuottavia asioita. Iloiseksi tekevinä asioina painoutuivat juhlahetket ja yllätykset, kaverit sekä leikkiminen ja pelaaminen. Yksittäisenä asiana myös ruoka ja herkut tuli esille lapsille tärkeänä ja iloisena asiana. Toisaalta aineisto herättää kysymään, miksi esimerkiksi juhlahetket ja johonkin meneminen tai lähteminen painottuvat erityisesti hyvätuloisissa ja korkeasti koulutetuissa perheissä elävien lasten vastauksissa? Myös sukupuolten välillä oli eroja siten, että pojat mainitsivat tyttöjä useammin kaverit iloa tuottavina asioina. Tytöt puolestaan toivat useammin esille juhlahetket ja johonkin menemisen iloisina asioina. Surua lapsille tuottaa kavereiden puutteen ja kiusaamisen ohella se, ettei saa mitä haluaa tai ei pääse minne haluaa. Myös kipeänä oleminen tai se, että jollekin läheiselle sattuu jotakin, on lasten mielestä kurjaa. Aiempiin

tutkimustuloksiin nähden tulokset ovat hyvin samansuuntaisia: kaverit, juhlahetket ja vapaa-aika tuottivat Thoilliezin (2011) tutkimuksenkin mukaan kouluikäisille lapsille iloa, kun taas sairaudet ja vammat sekä vertaissuhteet olivat lapsille surua tuottavia asioita. Kyseisessä tutkimuksessa myös perhe tuli vahvasti esille lasten vastauksissa koskien sekä iloisia että surullisia asioita, toisin kuin tässä tutkimuksessa.

Lapsibarometrin mukaan useimmilla lapsilla ei ole selkeää käsitystä siitä, mikä Suomi on tai mitä siitä voisi kertoa vierasalle ihmiselle. 6-vuotiaat lapset ovat niin nuoria, että Suomen hahmottaminen tietynlaisena yhteiskuntana tai maantieteellisenä valtiona on heille liian vaikeaa. Siten lasten luottamusta suomalaisesta yhteiskunnasta kohtaan ei onnistuttu tässä tutkimuksessa mitaamaan. Huomioitavaa on, että lapsista vain hyvin harva kertoi ulkomaalaiselle negatiivisia asioita Suomesta. Moni lapsi kehuu, kuinka mukava maa Suomi on. Lähes viidennes lapsista kertoi, mitä kaikkea Suomesta löytyy ja millainen maa Suomi oikein on. Tutkimus myös osoittaa, kuinka käytännöllisesti lapset ajattelevat. Moni lapsi pohdi esimerkiksi kielen merkitystä päätyen siihen, että jutteluun ulkomaalaisen kanssa tarvittaisiin yhteinen kieli, ja he eivät osaa muuta kuin suomea. Osa lapsista kertoikin, että he opettaisivat ulkomaalaiselle suomalaisia sanoja, jotta yhteinen kieli löytyisi.

Kokonaisuutena Lapsibarometri antaa myönteisen kuvan 6-vuotiaiden lasten elämästä ja luottamuksesta. Suurin osa lapsista voi hyvin ja he saavat iloa läheisistä ihmissuhteista. Surua ja epäluottamusta herättää kuitenkin kiusaaminen ja satuttaminen, joka on tuttu asia suurimmalle osalle jo esikouluikäisiä lapsia. Keskimääräisyyksien taakse katsottaessa herää myös huoli eriarvoisuudesta, josta tämäkin tutkimus antaa pieniä viitteitä. Pieni ryhmä lapsia, erityisesti poikia, viestii epäluottamuksesta esimerkiksi siten, että he eivät koe saavansa osakseen myönteistä tunnistamista. Sukupuolen ohella perheen taloudellinen tilanne ja vanhempien koulutustausta näyttää jossakin määrin määrittävän sitä, mitä perheen kanssa tehdään ja mikä siten tuottaa lapselle iloa. Johtopäätöksiä tehdessä on painotettava sitä, että tulokset eivät ole taustatekijöittäin tarkasteltuna tilastollisesti merkitseviä. Vaikka lasten vastauksissa on eroja edellä mainittujen taustatekijöiden mukaan, ne eivät ole suuria.

5.2. TUTKIMUSEETTINEN POHDINTA

Tiedonkeruu pieniltä lapsilta edellyttää aina perusteellista tutkimuseettistä harkintaa. Tässä tutkimuksessa eettiset asiat on pyritty huomioimaan alusta saakka. Tutkimuseettisten asioiden pohdinnassa yhteistyötahoilla on ollut suuri merkitys neuvonantajina. Lapsibarometria olivat alkuvaiheessa valmistelemassa Nuorisotutkimusverkosto ja Lapsuuden-

tutkimuksen seura. Lapsiasiavaltuutetun toimisto järjesti Lapsibarometriin liittyen myös keskustelun, johon osallistui kymmenen lapsuustutkijaa Helsingin, Tampereen, Turun ja Jyväskylän yliopistoista sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksesta. Mukana keskustelussa olivat myös lapsuus- ja perhetutkimuksen verkostot Perla, Cyri ja LaNka sekä Lapsuudentutkimuksen seura ja Nuorisotutkimusseura. Lisäksi Nuorisotutkimusseuran tutkimuseettiseltä toimikunnalta pyydettiin lausunto tutkimusta varten.

Lapsibarometrin tarkoituksena on lasten kokemustietoa keräämällä edistää tietoon perustuvaa päätöksentekoa, lapsivaikutusten arviointia ja siten lasten hyvinvointia. Lapsibarometri tarjoaa hyvän tietovarannon pienten lasten hyvinvoinnista paitsi päätöksentekijöille, myös tutkijoille, lasten kanssa työskenteleville ammattilaisille, vanhemmille ja lapsille itselleen. Lapsiasiavaltuutetun toimistolle Lapsibarometri toimii tärkeänä aineistona lasten hyvinvoinnin ja heidän oikeuksien toteutumisen arvioinnissa. Lapsibarometrin tuloksia hyödynnetään esimerkiksi lapsen oikeuksien toteutumisen tilaa koskevassa raportissa, joka luovutetaan YK:n lapsen oikeuksien komitealle vuonna 2017. Tutkimuksella on siis eettisestä näkökulmasta tärkeä, lasten hyvinvointia edistävä tavoite.

Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa käytiin aktiivista keskustelua valittavista indikaattoreista, kysymyksenasettelusta, tutkimuksen kohderyhmästä sekä tutkimusmenetelmistä ja niiden eettisyydestä. Kysymykset suunniteltiin luottamusta kuvaavien indikaattoreiden pohjalta ja niiden muotoilussa kiinnitettiin huomioita erityisesti pieniin, 6-vuotiaisiin lapsiin kohderyhmänä. Kysymykset pyrittiin muodostamaan riittävän selkeiksi ja ymmärrettäviksi pienille lapsille. Koska kysymykset olivat aikuisten muotoilemia, tiedettiin niiden toimivuudesta vasta aineistonkeruun jälkeen. Suurin osa kysymyksistä osoittautui toimiviksi, vaikka parantamisen varaakin jäi (ks. luku 2.4). Taustakysymykset esitettiin vanhemmalle. Osa vanhemmista saattoi kokea esimerkiksi tuloja koskevan taustakysymyksen arkaluontoisena, jolloin kysymyseen ei ollut pakko vastata. Vastaajilta ei kysytty henkilötietoja.

Lapsille esitettävät kysymykset koskivat lasten arjessa olevia myönteisiä, mutta myös kielteisiä asioita. Lapsilta kysyttiin esimerkiksi siitä, milloin perheen kanssa on ikävää ja mikä hänet tekee surulliseksi. Kysymykset eivät kohdistuneet mihinkään tiettyyn arkaluontoiseen asiaan, vaan ne koskivat lasten arkea ja elämää yleisesti. Kysymykset olivat avoimia, joten lapsi itse määritteli, mitä hän kysymykseen haluaa vastata. Koska kyse on kuitenkin pienistä, 6-vuotiaista lapsista, ei koskaan voida tietää, millaisia ajatuksia kysymykset heissä herättävät. Siksi oli varauduttava myös siihen, että lapselle saattoi tulla kysymyksistä paha mieli. Tähän varauduttiin kirjaamalla vanhemmalle lähtevään ennakkokirjeeseen ohje kysyä lap-

selta haastattelun jälkeen, miltä se tuntui. Vastuu jäi siis tässä asiassa vanhemmille.

Aineistonkeruumenetelmäksi valittiin puhelinhaastattelut. Menetelmästä käytiin kriittistäkin keskustelua eri tutkijaryhmissä. Pohdittiin sitä, miten puhelinhaastattelut toimivat pienten lasten kanssa ja ymmärtävätkö lapset, mistä on kyse. Monet tutkijat ovat olleet sitä mieltä, että paremmin toimisivat kasvokkaiset haastattelut. Kansainväliseltä lapsuustutkimuskentältä saatujen kokemusten perusteella todettiin, että tutkimuksen pilottivaiheessa kokeillaan kuitenkin puhelinhaastatteluja. Susanne Voglin tutkimuksen (2013) mukaan puhelinhaastattelut voivat toimia hyvin pienten, 5-vuotiaiden lasten kanssa, ja lapset itse pitivät menetelmää ainakin yhtä toimivana kuin kasvokkaisia haastatteluja.

Eettisestä näkökulmasta puhelinhaastattelujen etuna suhteessa kasvokkaisiin haastatteluihin on se, että tutkijan vaikutus lapseen ei välttämättä ole yhtä suuri, kun lapsi ei näe haastattelijaa tai pysty päätelemään haastattelijan olemuksesta asioita. Pienelle lapselle aikuisen olemus ja ulkonäkö ovat hyvin merkityksellisiä, ja niillä voi olla suurikin merkitys lapsen vastauksiin. Tässä tapauksessa asia olisi ollut ongelmallinen, sillä haastattelijoita tarvittiin useita. Toisaalta myös puhelinhaastatteluissa on eettisestä näkökulmasta haasteita. Hyvin tärkeää on se, miten haastattelija puhuu lapselle. Aikuisen ja lapsen välinen suhde on aina valtasuhde, mikä vaikuttaa vuorovaikutukseen (esim. Nieminen, 2010). Johdattelua pitäisi pystyä välttämään. Koska haastattelija ei näe lasta, hänen on oltava herkkä kuulemaan, jos lapsi haluaa esimerkiksi keskeyttää haastattelun tai hän ei halua vastata johonkin kysymykseen. Lapselle on tehtävä selväksi, että hänen ei ole pakko vastata kysymyksiin, ja että hän voi keskeyttää haastattelun, jos hän niin haluaa. Lopulta 34 haastattelua keskeytyi siten, että lapsi ei halunnut jatkaa haastattelua.

Haastatteluihin liittyvien eettisten haasteiden ratkaisemiseksi haastatteliijoille järjestettiin ennakoon koulutus, jossa käytiin läpi tutkimuksen tarkoitus ja kysymykset sekä ohjeistettiin heitä kohtaamaan lapsi puhelimitse. Keskeinen viesti haastatteliijoille oli se, että lasta tulee kuunnella herkällä korvalla, johdattelematta ja lopettaa puhelu, mikäli lapsi itse viestii niin haluavansa. Koulutuksessa painotettiin myös sitä, että kaiken aikaa lasta on kuunneltava ja puhuttava kunnioittavasti ja ystävällisesti. Koulutuksen järjestivät Taloustutkimus ja lapsiasiavaltuutetun toimisto Helsingissä ennen aineistonkeruun alkua. Koulutuksen jälkeen haastatteliijoille lähetettiin vielä muistilista, johon koottiin tärkeimmät lasten haastattelemista koskevat periaatteet. Koska puhelinhaastattelut ovat pienten lasten parissa uusi menetelmä, kerättiin tutkimuksessa myös haastattelijoiden kokemuksia haastattelemisesta (ks. luku 2.4). Näin saatiin tärkeää kokemustietoa tulevia aineistonkeruita varten ja pystytään jatkossa kehittämään pienten

lasten tutkimuksen metodologiaa. Samalla tarkasteltiin eettisiäkin haasteita, joita haastattelijat työssään kohtasivat, esimerkiksi vanhempien rooliin liittyen.

Suostumus haastattelua varten hankittiin sekä vanhemmilta että lapsilta. Käytännössä tämä toteutettiin siten, että vanhemmalle ja lapselle lähetettiin postitse kirjeet, joihin heitä pyydettiin tutustumaan. Tietyn ajan kuluttua kirjeen lähettämistä (1–2 viikon kuluessa) vanhemmalle soitettiin ja mikäli hän antoi suostumuksen lapsen osallistumiselle, hän vastasi taustakysymyksiin ja ojensi puhelimen lapselle. Tämän jälkeen lapselle kerrottiin vielä puhelimitse tutkimuksesta ja mikäli hän halusi osallistua, hänelle esitettiin kysymykset. Tutkimussuostumusta ei siis hankittu kirjallisena, vaan se annettiin suullisena ja toiminnan kautta, vanhempi vastaamalla taustakysymyksiin ja ojentamalla puhelimen lapselle sekä lapsi vastaamalla kysymyksiin. Tämä nähtiin tässä tutkimuksessa riittävänä menettelynä, sillä tutkimuksessa ei kerätty seurantatietoa, eivätkä kysymykset olleet erityisen arkaluontoisia. Vanhempi toimi siis ”portinvartijan” roolissa ja pystyi myös estämään lapsen osallistumisen tutkimukseen, vaikka lapsi itse olisi ehkä halunnut siihen osallistua. Tämä on eettinen ja yleisesti lasten tutkimuksia koskeva ongelma, jota ei tässä tutkimuksessa pystytty ratkaisemaan (ks. Nieminen, 2010).

Kun on kyse pienistä, 6-vuotiaista lapsista, on eettisestä näkökulmasta keskeinen kysymys, pystyykö pieni lapsi tietoisesti antamaan suostumuksensa. On selvää, että pieni lapsi ei voi täysin ymmärtää, mitä tutkimuksella tarkoitetaan ja mihin hänen vastauksensa menevät. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lasten osallisuus voi kuitenkin toteutua, mikäli lapsi saa riittävästi ja ymmärrettävästi tietoa ja kykenee tämän pohjalta tekemään osallistuspäätöksen. Tässä tutkimuksessa lapsille lähetettiin oma ennakkokirje, johon vanhempaa pyydettiin yhdessä lapsen kanssa tutustumaan. Kirjeessä kerrottiin lapselle, mistä tutkimuksessa on kyse ja mitä siinä tapahtuu. Lapselle myös kerrottiin, että tutkimukseen ei ole pakko osallistua. Kirjeessä hyödynnettiin selkokielisyyden lisäksi visuaalista esitystapaa sarjakuvan muodossa. Eettisestä näkökulmasta ongelma on se, että kirjeeseen tutustuminen oli vanhemman vastuulla: mikäli vanhempi ei antanut kirjettä lapselle ja tutustunut siihen yhdessä lapsen kanssa, jäi lapselle antamatta keskeisiä tietoja tutkimuksesta. Tästä syystä lapselle kerrottiin lyhyesti myös puhelun alussa, mistä on kyse. On mahdollista, että asia ei puhelimitse tullut kuitenkaan yhtä hyvin ymmärretyksi kuin se olisi tullut kirjeen kautta.

Puhelujen aikana Taloustutkimus teki laaduntarkkailua. Tämä oli luottamuksellista toimintaa, joka tapahtui ja jota analysoitiin ainoastaan sisäisesti kyseisessä yrityksessä. Puheluja ei nauhoitettu. Aineistonkeruu tapahtui siis siten, että haastattelija kirjasi ylös vastaukset puhelun aikana. Haasteena

tällaisessa tilanteessa voivat olla haastattelijoiden erilaiset merkinnät tai se, että haastatteli ei kuule lasta tai hän kuulee väärin. Näihin tilanteisiin pyrittiin valmistautumaan haastattelijoiden koulutuksessa. Haastatteli on annettu ohjeet merkintöjä varten ja ohjeistettiin heidät kysymään lapselta asiaa uudelleen, mikäli lapsi puhui liian hiljaa tai epäselvästi. Niitä tilanteita, joissa haastatteli kuulee asian väärin, ei voida koskaan täysin estää. Tässäkin tutkimuksessa haasteena oli se, että osa lapsista puhui todella hiljaisella äänellä ja heitä oli vaikea kuulla. Kun haastatteli pyysi lasta toistamaan vastauksen, ei se välttämättä ollut enää sama kuin ensimmäisellä kerralla. Haastattelijan vaikutus lapsen vastauksiin pyrittiin tutkimuksessa minimoimaan kirjoittamalla haastattelijan alkupuhe sanasta sanaan ylös niin, että jokainen haastatteli käytti samaa tekstiä.

Se, millainen merkitys lapsen vanhemman läsnä-

ololla tai haastattelutilanteella oli lapsen vastauksiin, jää arvoitukseksi. Osa vanhemmista meni puhelimen lapselle ojennettuaan eri huoneeseen antaen lapselle näin rauhan vastata kysymyksiin. Osa vanhemmista puolestaan jäi lapsen viereen, jolloin hänellä saattoi olla vaikutusta lapsen vastaamiseen, erityisesti perhettä koskevien kysymysten osalta. Toisaalta vanhemman tuki saattoi myös auttaa lapsia vastaamaan tilanteessa, jossa lapsi olisi muuten voinut jäädä sanattomaksi. Haastattelijoiden kokemusten mukaan lapsen vastauksia olivat joissakin tapauksissa kuuntelemassa useammatkin korvat, lapsen kaverit tai sisarukset. Tällä on luonnollisesti voinut olla vaikutusta lapsen vastauksiin. Myös se, millaisessa tilanteessa lapsi juuri puhelun tullessa oli, saattoi vaikuttaa hänen vastauksiinsa. Kun haastattelut tehdään puhelimitse, edellä mainittujen asioiden vaikutusta lapsen vastauksiin ei voida tietää. Kyse on yleisesti kaikkia, myös aikuisten puhelinhaastatteluja

koskevasta asiasta.

Tutkimuksessa ei kerätty tunnistetietoja muuta kuin puhelua varten. Vastaukset kirjattiin ja tulokset käsiteltiin siis ilman tunnistetietoja. Tämä oli eettisesti yksinkertaisempi ratkaisu kuin esimerkiksi rekisteriaineistojen yhdistäminen tuloksiin, mistä myös neuvoteltiin tutkimuksen suunnitteluvaiheessa. Mikäli lapsi käytti avoimissa vastauksissa esimerkiksi nimiä tai muita tunnistetietoja, muutettiin kyseiset kohdat tunnistamattomaksi. Tämä oli tarpeen myös siksi, että aineisto on yhteiskuntatieteellisessä tietokirjastossa muiden tutkijoiden hyödynnettävänä. Kaikessa toiminnassaan Taloustutkimus noudatti ennakkoon määrättyjä turvajärjestelmiä ja salassapitosäännöksiä. Näihin sisältyy mm. Taloustutkimuksen tiedostopalvelimien suojaukset sekä kaikkien työntekijöiden allekirjoittamat vaitiolositoumukset. Lapsiasiavaltuutetun toimistolla tutkimusaineisto säilytetään tiedostopalvelimella, johon pääsee käsiksi vain käyttäjätunnuksen ja salasanan avulla.

Aineiston perusluokittelun teki Taloustutkimus yhteistyössä lapsiasiavaltuutetun toimiston kanssa. Taloustutkimus myös toimitti aineiston ja tulokset sähköpostitse lapsiasiavaltuutetun toimistolle, joka kokosi tuloksista tämän raportin. Analysointia varten lapsiasiavaltuutetun toimisto toimitti tulokset ennakkoon valituille lapsuustutkijoille, jotka osallistuivat tämän Lapsibarometri-julkaisun kirjoittamiseen. Eettisestä näkökulmasta tutkimuksen analysointivaiheessa oli tärkeää tunnistaa, että tutkija tulkitsee aineistoa ja tuloksia aina omasta, aikuisen näkökulmastaan. Tulkitsijan näkökulma ei koskaan voi olla täysin objektiivinen. Tutkimuksessa tuloksia analysoitiin ja tulkittiin yhteistyössä eri tutkijoiden kesken, jolloin tulkintoja voidaan kuitenkin pitää luotettavampina. Tuloksia tulkittaessa on huomioitava myös vas-

taajajoukon suhteellisen pieni määrä. Tilastollisesti tuloksista ei voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

Tärkeä osa tutkimusetiikkaa on tutkimuksesta tiedottaminen, sillä lapsilla on oikeus saada itseään koskevaa tietoa. Tarkoituksena on tämän raportin julkaisemisen jälkeen tiedottaa tutkimuksesta mahdollisimman laajasti niin viranomaisia, lasten parissa työskenteleviä aikuisia ja vanhempia kuin lapsiakin. Aikuisia kannustetaan käsittelemään tuloksia esimerkiksi päiväkodeissa ja kouluissa yhdessä lasten kanssa. Tuloksia myös visualisoidaan lapsille ymmärrettävässä muodossa lapsiasiavaltuutetun toimiston Lasten sivuilla¹⁴, mikä on alakouluikäisille lapsille suunnattu nettisivu lapsen oikeuksista. Tarkoituksena on herättää laajasti keskustelua pienten lasten hyvinvoinnista ja arjesta paitsi yhteiskunnallisesti, myös erilaisten ammattiryhmien ja päättäjien keskuudessa. Eettisesti kyse on tärkeästä, kansallisestikin merkittävästi tavoitteesta lisätä tietoa lapsia koskevista tutkimuksista ja korostaa lasten kokemustiedon merkitystä.

Tutkimuksessa eettiset asiat pyrittiin huomioimaan jokaisessa vaiheessa ennakoiden asioita ja pohtimalla yhteistyössä alan tutkijoiden kanssa sitä, mikä on parasta lapselle. Kaikkia tilanteita ei aina pystytty ennakoidaan, mutta hankkeen vastuuhenkilöt pyrkivät parhaansa mukaan varmistamaan kaikissa tilanteissa, että tutkimus on eettisesti kestävällä pohjalla. Lapsibarometria työstäessä todettiin, että eettisiin asioihin ei usein ole yksiselitteisiä vastauksia, mutta jo niiden pohtimista pidettiin tärkeänä asiana tutkimuksessa.

¹⁴ Lasten sivut löytyvät osoitteesta www.lastensivut.fi.

6 LÄHTEET

- Alasaari, N. & Katainen, R. 2016. Sukupuolten tasa-arvon edistämisestä varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavilla osoitteessa: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75093/RAP-2016-36-varhaiskasvatus-tasy.pdf?sequence=1>. Viitattu 30.9.2016.
- Alila, K., Eskelinen, M., Estola, E. ym. 2014. Varhaiskasvatuksen historia, nykytila ja kehittämisen suuntalinjat. Tausta-aineisto varhaiskasvatusta koskeava lainsäädäntöä valmistelevan työryhmän tueksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014: 12. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Saatavilla osoitteessa <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2014/liitteet/tr12.pdf?lang=fi>. Viitattu 13.10.2016.
- Andelman, R. B., Attkinsson, C. C., Zima, B. T. & Rosenblatt, A. B. 1999. Quality of life of children: Toward conceptual clarity. Teoksessa M. E. Maruish (toim.) The use of psychological testing for treatment planning and outcomes assessment. London: LEA.
- Casas, F., González, M., Navarro, D. & Aligué, M. 2012. Children as Advisers of Their Researchers: Assuming a Different Status for Children. *Child Indicators Research* 6 (2), 193–212.
- Cools, W., De Martelaer, K., Samaey, C. & Anries, C. 2011. Fundamental movement skill performance of preschool children in relation to family context. *Journal of Sport Sciences* 29 (7), 649–660.
- Cummins, R. A. 1997. Comprehensive quality of life scale – student (Grades 7–12): ComQoL-85 (5th ed.). Melbourne: School of Psychology, Deakin University.
- Due, C., Riggs, D. W. & Augoustinos, M. 2014. Research with Children of Migrant and Refugee Backgrounds: A Review of Child-Centered Research Methods. *Child Indicators Research* 7 (1), 209–227.
- Dunn, J. R. & Schweitzer, M. E. 2005. Feeling and Believing: The Influence of Emotion on Trust. *Journal of Personality and Social Psychology* 88 (5), 736–748.
- Ellonen, N. & Korkiamäki, R. 2008. Sosiaalinen pääoma lasten ja nuorten hyvinvoinnin resurssina. Sosiaalinen pääomakäsityksen käyttö kansainvälisessä lapsuus- ja nuorisotutkimuksessa. Teoksessa N. Ellonen. Kasvuyhteisö nuorten turvana. Sosiaalisen pääoman yhteys nuorten masentuneisuuteen ja riskikäyttäytymiseen. Väitöstutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Erikson, E. H. 1950. *Childhood and society*. New York: Norton.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and Self-Identity: self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.
- Hakovirta, M. & Rantalaiho, M. 2012. Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124. Helsinki: Kela. Saatavilla osoitteessa <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/37848>. Viitattu 30.9.2016.
- Haven, H. 2016. Nuoren työvoiman koulutustaso kohoaa ripeästi. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla osoitteessa http://www.stat.fi/tup/tietotrendit/tt_04_06_nuorten_koulutustaso.html. Viitattu 1.8.2016.
- Helavirta, S. 2007. Lasten tutkimushaastattelu. Metodologista herkäistymistä, joustoa ja tasapainottelua. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (6), 629–640.
- Helavirta, S. 2011. *Lapset hyvinvointitiedon tuottajina*. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Huebner, E. S. 1991. Correlates of life satisfaction in children. *School Psychology Quarterly*, 6 (2), 103–111.
- Huebner, E. S. 1994. Preliminary development and validation of a multidimensional life satisfaction scale for children. *Psychological Assessment* 6 (2), 148–159.
- Ilmonen, K. & Jokinen, K. 2002. Luottamus modernissa maailmassa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jalava, J. 2006. Trust as a Decision – The Problems and Functions of Trust in Luhmannian Systems Theory. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalipolitiikan laitos.
- Kaikkonen, R., Mäki, P., Hakulinen-Viitanen, T., Markkula, J. ym. (toim.) 2012. Lasten ja lapsiperheiden terveys- ja hyvinvointierot. Raportti 16/2012. Helsinki: Terveystiedon ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla osoitteessa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80049/b79b33f7-e767-4a74-ab5d-40e9b60a1fe8.pdf?sequence=1>. Viitattu 12.8.2016.
- Kallio, K. P., Korkiamäki, R. & Häkli, J. 2015. Myönteinen tunnistaminen – näkökulma hyvinvoinnin edistämiseen ja syrjäytymisen ehkäisemiseen. Teoksessa J. Häkli, K. P. Kallio & R. Korkiamäki (toim.) *Myönteinen tunnistaminen*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Kankainen, T. 2008. Luottamus. Jyväskylän yliopiston kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali. Saatavilla osoitteessa <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/luottamus>. Viitattu 3.8.2016.
- Kirves, K. 2013. Määrälliseen aineistoon perustuvien tutkielmien menetelmäopas. Tampere: Tampereen yliopisto. Saatavilla osoitteessa <http://www.uta.fi/yky/psy/kaytannot/index/Menetelmaopas%202013-1.pdf>. Viitattu 12.10.2016.
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010. Kiusaavatko pienetkin lapset? Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Saatavilla osoitteessa <http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/c5fd1f33615f603003b0c5ba58fa2b77/1475221161/>

application/pdf/12510731/Kiusaavatko%20pienetkin%20lapset.pdf. Viitattu 30.9.2016.

Kortteinen, M. & Elovainio, M. 2012. Millä tavoin huono-osaisuus periytyy? Teoksessa S. Myllyniemi (toim.) Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisosiain neuvottelukunta.

Kotkavirta, J. 2000. Luottamus instituutioihin ja yksilöllinen hyvinvointi. Teoksessa K. Ilmonen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylä: SoPhi.

Kyttä, M., Broberg, A. & Kahila, M. 2009. Lasten liikkumista ja terveyttä edistävä urbaani ympäristö. Yhdyskuntasuunnittelu 47 (2), 6–25.

Kyttä, M., Jokela, M. & Hirvonen, J. 2013. Suomalaisilla lapsilla paljon itsenäisen liikkumisen mahdollisuuksia. Liikunta ja Tiede 50 (4), 5–11.

Lempinen, L. 2015. Lapsilta kerättävä hyvinvointitieto. Katsaus aiheita käsittelevään kirjallisuuteen. Helsinki: Kuntaliitto. Saatavilla osoitteessa <http://docplayer.fi/5333013-Lapsilta-kerattava-hyvinvointitieto.html>. Viitattu 13.10.2016.

Myllyniemi, S. (toim.) 2012. Monipolvinen hyvinvointi: Nuorisobarometri 2012. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Myllyniemi, S. & Berg, P. 2013. Nuoria liikkeellä. Nuorten vapaa-aikatutkimus 2013. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Myrskylä, P. 2009. Koulutus periytyy edelleen. Hyvinvointikatsaus 1/2009 – Nuoret. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla osoitteessa http://www.stat.fi/artikkelit/2009/art_2009-03-16_002.html. Viitattu 12.8.2016.

Mäkipeska, M. & Niemelä, T. 2005. Haasteena luottamus. Työyhteisön sosiaalinen pääoma ja syvärakenne. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Nieminen, L. 2010. Lasten ja nuorten tutkimus: Oikeudellinen tarkastelu. Teoksessa H. Lagström, T. Pösö, N. Rutanen & K. Vehkalahti (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Nummenmaa, L. 2010. Tunteiden psykologia. Helsinki: Tammi.

Raatikainen, E. 2011. Luottamus koulussa. Tutkimus yhdeksännen luokan oppilaiden luottamus- ja epäluottamuskertomuksista ja niiden merkityksestä oppilaiden kouluarjessa. Väitöstutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Roos, P. & Rutanen, N. 2014. Metodologisia haasteita ja kysymyksiä lasten tutkimushaastattelussa. Journal of Early Childhood Education Research 3 (2), 27–47.

Ruuskanen, P. 2001. Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntaukset ja mekanismit. VATT-tutkimuksia 81. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Saarinen, A., Airio, I., Kaikkonen, R. & Luoma, M-L. 2013. Onnellisuus erityyppisillä asuinalueilla. Yhteiskuntapolitiikka 78 (5), 520–532.

Suoninen, A. 2014. Lasten mediabarometri 2013. 0–8-vuotiaiden mediankäyttö ja sen muutokset vuodesta 2010. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Thoilliez, B. 2011. How to Grow up Happy: An Exploratory Study on the Meaning of Happiness from Children's Voices. Child Indicators Research 4 (2), 323–351.

Tuononen, P. 2008. Asiaa aikuisille! Lapset ja nuoret kertovat omien oikeuksiensa toteutumisesta Suomessa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 4/2008. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutettu. Saatavilla osoitteessa <http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/04/asiaa-aikuisille.pdf>. Viitattu 13.10.2016.

Tuorila, H. 2006. "Täällä maalla on hyvä asua". Kokemukset maaseudusta uutena asuinympäristönä. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus. Saatavilla osoitteessa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152264/Taalla_maalla_on_hyva_asua.pdf?sequence=1. Viitattu 30.9.2016.

Warming, H. 2013. Introduction. Teoksessa H. Warming (toim.) Participation, Citizenship and Trust in Children's Lives. England: Palgrave Macmillan.

Vogl, S. 2013. Telephone Versus Face-to-Face Interviews. Mode Effect on Semistructured Interviews with Children. Sociological Methodology 43 (1), 133–177.

LUOTTAMUS JA LUOTETTAVUUS: LAPSET HAASTATTELUJEN KOHTEENA

Sami Myllyniemi

Tässä näkökulmassa Lapsibarometrin aineistoa silmäilee tilastoihin ja haastattelututkimuksiin keskittynyt nuorisotutkija¹. Kuusivuotiaiden kokemusmaailmaa luotaava survey on kirjoittajalle jotain ihan uutta, ja kyseessä onkin ylipäättään uusi aluevaltaus Suomessa. Nuorisotutkimuksessa tosin kohderyhmän alakaraja on viime aikoina tullut alaspäin, sillä vuodesta 2012 lähtien on Nuorten vapaa-aikatutkimuksen kohderyhmä ollut 7–29 vuotta. Tutkimuksen seuraavalla kierroksella, jonka tiedonkeruu on suunniteltu vuodelle 2017, ikärajaa ollaan laskemassa esikouluikäisiin. Uudistusta suunnitellaan yhteistyössä lapsiasiavaltuutetun toimiston kanssa.

Esikoululaiset surveyssa

Lapsibarometrin kohteena ovat Manner-Suomessa asuvat suomenkieliset 6-vuotiaat. Kaikista Suomessa asuvista 6-vuotiaista lapsista 6 prosenttia on ruotsinkielisiä ja 7 prosenttia vieraskielisiä, joten perusjoukko muodostaa noin 83 prosenttia ikäryhmästä². Tiedot kerättiin puhelinhaastatteluin³. Vastanneiden ja kieltäytyneiden suhde oli enemmän kuin yhden suhde kolmeen, mikä on parempi osuus kuin nuorten parissa tehtävissä puhelinhaastatteluissa keskimäärin.

Kyselyiden ja haastatteluiden suunnittelussa keskeistä on valita teemaan ja kohderyhmään sopiva strukturoinnin aste. Lapsibarometrissa kysymysten sisällölliset vaatimukset on otettu huomioon esittämällä niin äärimmilleen pelkistettyjä valintakysymyksiä (”Saatko kehuja?” kyllä/ei) kuin täysin avoimiakin kysymyksiä (”Mikä tekee sinut iloiseksi?”). Molemmat ovat toimivia tapoja, ja niille on käyttötarkoituksensa, sillä numeraalinen vertailutieto tulevia kyselykierroksia varten on arvokasta, kuten on avovastausten mahdollistama lasten oman äänen kuulluksi tuleminenkin.

Esimerkiksi psykologiassa, kasvatustieteessä ja terveystieteessä on kokemusta strukturoiduista ja standardisoiduista lapsille suunnatuista lomakkeista

(Spence, 1995; Greig & MacKay, 2013). Yksi havaituista haasteista on pienten lasten voimakas tarve saada haastattelijalta hyväksyntää antamalla tälle ”oikeita vastauksia” tai ryhmähaastattelutilanteissa samoja vastauksia kuin muutkin (MacKay & Watson, 1999). Tämän niin sanotun ”sosiaalisen suotavuuden” ilmiön minimoimiseksi on tiedonkeruu puhelinhaastatteluin todennäköisesti oikea valinta. Puhelinhaastattelut ovat persoonattomampia, eivätkä lapset esimerkiksi pääse lukemaan haastattelijoiden tiedostamattomia ilmeitä ja kehonkielen merkkejä, kuten kasvotusten tavattaessa. Voinee kuitenkin sanoa, että nuorimmissa kohderyhmissä haastattelijoiden osaaminen korostuu.

Lapsuudenkoti

Yhden huoltajan kanssa asuu 11 prosenttia ja kahden huoltajan kanssa 89 prosenttia kyselyyn vastanneista lapsista. Kysely on tältä osin ydinperhekeskeinen, sillä uusperheet, sateenkaariperheet ja muu moninaisuus ei aineistosta erotu. Tosin normista poikkeavien perheiden osuus kaikista lapsiperheistä on niin pieni, ettei niitä missään tapauksessa olisi otoksessa riittävästi mielekkäitä tilastollisia tarkasteluja varten. Kyselytutkimuksen tekeminen onkin aina tasapainoilua yleistettävyyden ja tarkkuuden välillä.

Osa yhden huoltajan taloudessa asuviksi luokitelluista lieenee tosielämässä kahden kodin lapsia. Vuoden 2015 kouluterveyskyselyyn vastanneista 9 prosenttia ilmoitti asuvansa molempien vanhempiensa luona vuorotellen. Vuoroasuminen on yleistynyt ikään kuin huomaamatta, muiden yhteiskunnallisten muutosten oheisilmiönä. Tyypillisin syy järjestelyille on vanhempien ero, mutta myös muuttoliike ja erilaiset lasten elämään vaikuttavat kriisitilanteet sekä niihin liittyvät yhteiskunnalliset interventiot moninaistavat lasten asumista. Rekisteritiedoin ilmiöön ei helposti pääse käsiksi, sillä kullakin lapsella on vain yksi virallinen asuinpaikka. Lapsibarometrin tiedonkeruuseen liit-

¹ Näkökulmaa kirjoitettaessa on käytetty seuraavia tilastollisia testejä: ristiintaulukointi, t-testi, logistinen regressioanalyysi, yksisuuntainen varianssianalyysi ja GLM. Testejä ei raportoida tieteellisen tekstin tapaan.

² Johtuen otoksen rajaamisesta vain suomenkielisiin ja mm. vanhempien ikätiedon puuttumisesta ei perusjoukosta kaikkien muuttujien kohdalla ole saatavilla tarkkaa tietoa.

³ Haastatteluista on kyse, jos haastattelija on suorassa kontaktissa vastaajan kanssa, kuten käyntihaastatteluissa tai puhelinhaastatteluissa. Kyselyllä puolestaan tarkoitetaan posti- eli kirjekyselyä tai nettikyselyä. Käytännössä käsitteiden rajat ovat sumeita, ja puhelimitse tehtävää tiedonkeruuta kutsutaan usein puhelinkyselyksi, ja strukturoituun kyselylomakkeeseen perustuvia haastattelututkimuksia kutsutaan kyselytutkimuksiksi.

tyvä puhelinsoitto on luonnollisesti tullut tähän viralliseen osoitteeseen.

Tulot

Lasten perheiden tarkastelu sisältää itse asiaansa kaksi nuorta sukupolvea, sillä nyt 6-vuotiaiden vanhemmat ovat pääosin syntyneet 1980-luvulla. Juuri tämä niin sanottu Y-sukupolvi nousi hiljattain keskusteluun, kun sen todettiin olevan sukupolvien välisten tuloerojen häviö (Kinnunen & Mäki-Fränti, 2016). He olivat lapsia 1990-luvun laman aikaan, ja nyt taloudellinen taantuma koskettaa tätä ikäryhmää jo toista kertaa. Esimerkiksi varhaiskasvatusleikkaukset uhkaavat parhaillaan iskeä juuri heidän perheisiinsä.

Perheen taloudellista tilannetta selvitettiin kysymällä kotitalouden yhteenlaskettuja tuloja. Erityyppisten kotitalouksien tulojen vertailukelpoisuus paranee, kun kotitalouden tulot jaetaan kotitalouden kuluksyksikköjen määrällä. Näin saadaan niin sanottu ekvivalentti tulo, jolla pyritään ottamaan huomioon yhteiskulutushyödyt. Lapsibarometrin aineistoa ei ole laadittu tulonjakoa silmällä pitäen, joten tavalista laskutapaa (ks. Tilastokeskus, 2016) joudutaan hieman soveltamaan⁴. Tässä tekstissä tuloilla tarkoitetaan nimenomaan tätä ekvivalenttia tuloa. Lapsibarometrin aineistossa yhden ja kahden lapsen kotien tulot eivät poikkea toisistaan merkitsevästi, mutta jos lapsia on kolme tai useampi, on ekvivalenttitulo matalampi.

Verrattuna nuorten ikäryhmissä tehtyihin tutkimuksiin on yllättävää, kuinka heikko selittäjä kotitalouden tulotaso ylipäättään Lapsibarometrin aineistossa on. Esimerkiksi kavereiden lukumäärä ei ole yhteydessä kotitalouden tulotasoon, vaikka vanhemmissa ikäryhmissä paremmin toimeentulevilla on enemmän kavereita, joita he myös tapaavat useammin. Yksi mahdollinen selitys on vasta kouluikässä yleistyvät kalliit harrastukset, jotka tarjoavat näyttämön sosiaaliselle elämälle, mutta samalla tuottavat eriarvoisuutta.

Koulutustaso

Kyselyyn osallistuneiden perheiden vanhemmat ovat keskimääräistä koulutetumpia. Jopa 68 prosentilla haastatelluista ainakin toisella vanhemmista on korkeakoulututkinto. Keskimäärin äitien koulutustaso on hieman isien koulutustasoa korkeampi, mutta usein

ne ovat suunnilleen samalla tasolla. Jos molempien vanhempien korkein suoritettu tutkinto on tiedossa, 45 prosentissa tapauksista se on samantasoinen.

Kysymykset koulutustasosta kohdistuivat isään ja äitiin, jotka eivät välttämättä tarkoita samaa asiaa kuin lapsen huoltajat. Emme voi varmuudella tietää, ovatko esimerkiksi haastatellut uusioperheiden vanhemmat ajatelleet ennen kaikkea biologista vai sosiaalista vanhemmuutta. Tämä luo pientä epävarmuutta vanhempien koulutustason käyttämiseen selittäjänä, sillä haastatellulla lapsella ei välttämättä ole ollut vuorovaikutusta sen vanhemman kanssa, jonka koulutustasoa kysytään.

Lapsibarometrin aineistossa vanhempien koulutustaso on vahvasti yhteydessä kotitalouden tulotasoon. Erityisen korkea tulotaso on niillä, joilla molemmat vanhemmat ovat suorittaneet korkeakoulututkinnon. Myös toisen vanhemman korkeakoulutus nostaa tulotason merkitsevästi toisen asteen tutkinnon suorittaneita korkeammaksi. Korkeasti koulutetuilla äideillä on muita vähemmän lapsia, isän koulutustasolla ei vastaavaa yhteyttä ole. Muuten vanhempien koulutuksen yhteydet useimpiin kysytyihin asioihin ovat kuitenkin kautta linjan heikkoja tai olemattomia⁵. Tämä on sikäli yllättävää, että nuorten ikäryhmissä on saatu vahvaa näyttöä erityisesti äidin koulutuksen keskeisyydestä monien tekijöiden sosiaalisessa periytymisessä. Esimerkiksi vuoden 2012 Nuorisobarometrissa, jossa haastateltiin nuorten ohella myös heidän vanhempansa, lapsuudenkodin taustat punoutuivat erottamattomasti nuorten osallistumiseen, luottamukseen, sosiaalisiin verkostoihin, terveyteen, elintapoihin. (Myllyniemi, 2012; Kortteinen & Elovainio, 2012; ks. myös Kestilä ym., 2015.)

Esikouluikäisillä vanhempien koulutustason yhteydet jälkeläisten koulutukseen eivät vielä ole ajankohtaisia. Kysymys kuitenkin liittyy laajempaan sosiaalisen aseman periytyksen teemaan. Nuorisobarometrin aineiston mukaan ongelmien ylisukupolvisuus ei ole palautettavissa yksinkertaisesti osaksi sosiaalisen aseman periytymistä, ainakaan mitattaessa sosiaalista asemaa koulutustasolla, vaan kyse on koulutuksesta riippumattomista suuremmista yhteyksistä. Koulutus on kuitenkin hyvä suoja ylisukupolvisia ongelmaketjuja vastaan – jos nuori kouluttautuu, ongelmat vähenevät, eivätkä lapsuudenkodin vaikeudet välttämättä siirry sukupolvelta toiselle. Nuorisobarometrin

⁴ Tässä artikkelissa käytettyä ekvivalenttista tulossa kotitalouden yhteenlasketut tulot on jaettu kuluksyksikköasteikolla, jossa huoltaja saa painon 1, toinen huoltaja painon 0,5 ja lapset painon 0,3. On syytä korostaa, että tässä laskettu ekvivalentti tulo on vain suuntaa antava ensinnäkin siksi, että tässä saatu tieto tulotasosta perustuu arvioon. Toiseksi tässä pyydettiin tietoa vain yhteenlasketuista tuloista, ei saaduista ja maksetuista tulonsiirroista, jotka kuuluvat käytettävissä olevan tulon määritelmään. Kolmas epävarmuustekijä on se, että haastattelussa arvio tuloista annettiin 15-portaisella asteikolla, ei suoraan euromääräisenä, mikä tarkoittaa, että tulo on laskettu luokkavälin keskipisteestä. Siis esimerkiksi kotitalouden yhteenlaskettujen bruttotulojen luokka 60 001–70 000 euroa on ekvivalenttia tuloa laskettaessa muutettu arvoksi 65 000 euroa. Ongelmalliseksi tämän laskutavan tekee se, ettei suurimmassa tuloluokassa ole ylärajaa, eikä siten keskipistettäkään. Kaikille yli 90 000 euroa ansaitseville on tässä määritelty arvo 120 000. Enintään 10 000 eurojen tuloluokalle puolestaan on annettu arvo 8 000.

⁵ Tässä vanhempien koulutusmuuttujana käytetään neljaluokasta molempien vanhempien koulutustiedot yhdistävää muuttujaa, jonka luokat ovat: molemmilla vanhemmilla korkeakoulututkinto (39 %); yhdellä vanhemmista korkeakoulututkinto tai molemmilla ylioppilas- tai opistotutkinto (33 %); yhdellä vanhemmista ylioppilas- tai opistotutkinto (12 %); molemmilla vanhemmilla ammattikoulu tai peruskoulu (6 %).

metrin tulokset puhuvat sen puolesta, että ongelmien kasautumista ennalta ehkäistään tehokkaimmin puuttamalla lasten, nuorten ja perheiden epäsuotuisiin kehityskulkuihin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. (Kestilä ym., 2015; Myllyniemi, 2015; ks. myös Sipilä ja Österbacka, 2013.)

Luottamusta mittaamassa

Lapsibarometrin ensimmäisen kyselyn kantavana teemana on luottamus. Keskittyminen luottamuksen kaltaisiin suojaaviin tekijöihin on tärkeä linjanveto, sillä niin nuoruutta kuin lapsuuttakin lähestytään usein kielteisen kautta. Tutkimuksissa vilisee koulu-kiusaamista, ylipainoa ja unihäiriötä. Samalla kuitenkin tiedetään hyvin, että terveys ei ole vain sairauden puutetta eikä hyvinvointi vain pahoinvoinnin puutetta. Etenkin lapsista puhuttaessa on selvää, että keskeistä on myös luovuus, leikki ja ilo. Yksittäistä tutkijaa ei yleensä käy syyttäminen kapeasta kurkistusreiästä todellisuuteen, vaan ongelmalähtöisyys on aineiston pakottamaa. Tässä tilanteessa Lapsibarometrin tuottama myönteinen kokemustieto on erityisen arvokas lisä tuodessaan kaivattua valoa hyvinvointipuheen katvealueisiin.

Yleisesti kaiken ikäisillä näyttää pätevän se, että luottamus ja myönteiset tulevaisuuden näkymät voimaannuttavat ja yleinen toiveikkuus on tärkeää elämäntyytyväisyydelle. Nuorten ikäryhmässä on havaittu, että erityisesti hyvinvoinnin matalimmilla tasoilla odotukset tulevaisuudesta ovat kaikkein merkittävien elämäntyytyväisyyttä selittävä tekijä (Kallunki & Lehtonen, 2012). Nuorisobarometrin aineiston mukaan luottamus tulevaan lisää onnellisuutta erityisesti niillä nuorilla, joiden hyvinvoinnissa haastatteluhetkellä on puutteita. Luottamuksen tärkeyttä kuvaa hyvin, että vaikka haastatteluhetken taloudellinen tilanne selittää merkitsevästi nuorten elämään tyytyväisyyttä, vielä vahvempi selittäjä on kuitenkin usko taloudelliseen toimeentuloon tulevaisuudessa. (Myllyniemi, 2015.)

Luottamus on tärkeää elämässä pärjäämiselle, mutta myös koko yhteiskunnan toiminta perustuu luottamukseen muita toimijoita kohtaan. Huomion kiinnittäminen luottamuksen välineelliseen puoleen on sukua keskusteluille taiteesta ja sivistyksestä. On syytä kysyä, tarvitseeko niiden hyödyt osoittaa vai voivatko ne olla päämääriä sinänsä? Se, että nyt kohteena ovat lapset, tekee vaikuttavuusajattelun erityisen paljaaksi: ikään kuin lasten turvallisuudentunne ja luottamukselliset suhteet toisiin ihmisiin olisivat arvokkaita vasta, jos voidaan osoittaa niiden edut yhteiskuntakelpoisiksi kansalaisiksi kasvamiselle. Todistusaineistoa on kertynyt, ja luottamus on lukuisin tutkimuksin osoitettu monin tavoin tärkeäksi niin yksilölle kuin yhteisöllekin. Kysymys ei olekaan evidenssin puutteesta, vaan siitä, miten asiaan suhtauduttaisiin, jos luottamuksen hyötyjä ei voisi osoittaa.

Operationalisointi

Miten luottamuksesta sitten kysytään lapsilta – kuu-sivuotiaille kun koko käsite lieenee varsin vieras. Tässä kohden lapset ja aikuiset eivät kuitenkaan oleellisesti poikkea toisistaan. Luottamus on käsite, jonka merkityksestä aikuisilla ehkä on näkemys, mutta jota ei kuitenkaan sellaisenaan voi havaita. Tutkimuksessa erotetaan usein empiiriset käsitteet (kuten ikä) ja teoreettiset käsitteet. Empiiriset käsitteet ovat melko yksiselitteisesti havainnoitavia, kun taas teoreettiset käsitteet on väistämättä operationalisoitava, käännettävä havaintojen kielelle (ks. Ketokivi, 2009, 43). Tässä jaottelussa luottamus on ilman muuta teoreettinen käsite, ja tieteenfilosofisesta näkökulmasta operatiiviset määritelmät antavat teoreettiselle käsitteelle liian kapean empiirisen sisällön.

Lapsibarometrissa luottamusta lähestytään eri suunnista tarkastelemalla tunteita (myönteisen tunnistaminen, ilon ja surun kokeminen) ja sosiaalisia suhteita (avun pyytäminen, avun saaminen kiusaamistapauksissa, kuulluksi tuleminen, kehujen saaminen, kavereiden määrä, perheen kanssa tekeminen). Luottamuksen käsitteen luonteesta johtuen sen mittarit siis väistämättä havainnoivat itse ilmiötä epäsuorasti ja monitulkintaisesti. Kyselyiden ja haastatteluiden tekijä – tai itse asiassa kuka tahansa yhteiskuntatieteilijä – kohtaa tämän ongelman lukemattomien muidenkin teoreettisten käsitteiden kanssa, ajatellaanpa vaikka sellaisia tutkimusaiheita kuin rasismi tai syrjäytyminen. Luottamuksen käsitteen monitahoisuutta kuvaa se, että samat kysymykset voivat tilastollisessa tarkastelussa toimia niin selittävinä kuin selitettävinä muuttujina. Lapsen kokemukset esimerkiksi kuunnelluksi tulemisesta voi tulkita niin luottamuksen mittareiksi kuin niiksi tekijöiksi, jotka luottamusta rakentavat.

Kuulluksi tuleminen

Lapsibarometrin antama yleiskuva lasten saamasta tuesta on hyvin valoisa, sillä lähes kaikki lapset kokevat saavansa kehuja ja että he saavat äänensä kuulluksi niin kotona kuin päiväkodissakin. Valoisa kokonaiskuva saa huomion kiinnittymään niihin tapauksiin, joissa vielä näyttäisi olevan parantamisen varaa.

Lasten kokemus vanhempien kuuntelemattomuudesta on sen verran harvinaista että tämän joukon tarkastelu väistämättä liikkuu tilastollisesti heikoilla jalloilla (kymmenen lasta vastasi, että vanhemmat eivät kuuntele, viisi, ettei tiedä). Huomion arvoista kuitenkin on, että yhden huoltajan perheissä jokainen haastateltu lapsi kertoo tulleen kuunnelluksi. Yhden huoltajan perheissä on enemmän lapsia yhtä aikuista kohti, eli ainakaan sillä erot lapsen kuulluksi tulemisesta eivät selity. Koko aineistosta kuitenkin nähdään, että jos perheessä on enemmän kuin kolme lasta, ei kehujen saamisesta ole yhtä suurta

varmuutta kuin pienemmissä perheissä.

Yllättävä yhteys on siinä, että niistä 15 lapsesta, jotka eivät ole varmoja kuulluksi tulemisestaan, ainoastaan yhdellä ei kummallakaan vanhemmista ole korkeakoulututkintoa. Myös vanhempien tulotaso on keskimääräistä korkeampi⁶. Mikäli sosioekonomisesti hyväosaisten vanhempien kuuntelemattomuuden taustalla on kiirettä ja ajanpuutetta, löytyy Nuorisobarometrien kyselyaineistosta tukea tälle Lapsibarometrin erikoiselle tulokselle, sillä vanhempien luona yhä asuvat nuoret kokevat kodin ilmapiirin kiireiseksi erityisesti silloin, jos vanhemmat ovat korkeasti koulutettuja (Myllyniemi, 2012; 2015). Muissakin tutkimuksissa on havaittu korkeammin koulutettujen kokevan muita yleisemmin ongelmia perheen yhteisen ajan riittävytydessä (Kaikkonen ym., 2012). Tässä mielessä kiireisyyden yleisyys korkeasti koulutetuissa ja siis usein muutenkin sosioekonomisesti korkeassa asemassa olevissa perheissä on poikkeama hyvinvoinnin ja pahoinvoinnin kasautumistrendiin.

Lapsibarometrin aineistossa kysymys oman äänen kuulluksi tulemisesta on lähinnä osallisuutta sanan vaikuttamismahdollisuuden merkityksessä (ks. Nilvan artikkeli tässä julkaisussa). Nuorisobarometreissa on tehty vastaavia yllättäviä havaintoja lapsuudenkodin toimeentulon käänteisestä yhteydestä vaikuttamiseen. Heikoiten toimeentulevissa perheissä varttuneet sekä kokevat itsensä aktiivisimmiksi että osallistuvat aktiivisemmin vaikuttamistoimintaan. Nuoret, jotka ovat joskus joutuneet syrjinnän uhriksi, ovat aktiivisemmin mukana järjestövaikuttamisessa, ja kokemus vähemmistöön kuulumisesta lisää todennäköisyyttä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. (Myllyniemi, 2013; 2014.) Jyväskylän yliopiston tekemässä 1500 nuoren seuranta tutkimuksessa havaittiin, että lämmen ja tukea antava vanhemmuus voi vähentää nuoren yhteiskunnallista osallisuutta (Pavlova ym., 2016). Valtavirran ulkopuolella olemisessa ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksissa näyttäisi olevan muutosvoimaa.

Kavereiden määrä

Lapsibarometrissa kavereiden määrää selvitettiin kysymällä ”Minkä nimisiä kavereita sinulla on?” Ratkaisussa on otettu huomioon 6-vuotiaiden rajallinen kyky arvioida numeroita, mitä voi pitää onnistuneena ratkaisuna. Vaikeus laskea kavereiden lukumäärää pätee myös varttuneempiin vastaajiin, ja tulokset ovat osoittautuneet herkeksi käytetyille sanavaihtoille⁷.

Olipa kysymyksen muotoilu mikä tahansa, ilmoittavat pojat nuorten ikäryhmissä suurempia kaverimääriä kuin tytöt. Lapsibarometrissa sen sijaan vastaavaa eroa ei havaita. Yksi selitys eroille voi olla poikien kouluiässä yleistävä ryhmässä harrastaminen, kun tytöillä puolestaan on enemmän yksinäisiä harrastuksia (Berg, 2005; Myllyniemi, 2009, 49; Haanpää ym., 2012). Eri-ikäisten tyttöjen ja poikien kriteerit kaveruudelle voivat myös poiketa toisistaan. Aiemmassa tutkimuksessa on tulkittu tyttöjen lähestyvän ystävyysuhteita enemmän kokemusten jakamisen, poikien puolestaan yhdessä tekemisen kautta (Aapola, 1991; Tolonen, 2001). Yleisellä tasolla nuorisokyselyistä voi todeta, että ystävien määrä ei suuresti poikkea eri taustamuuttujien luokissa, toisin kuin vaikkapa ystävien tapaamistahti. Ehkä tämä peilaa sitä, että ystävyys on pysyvämpää kuin elämäntilanteesta riippuvaiset tapaamismahdollisuudet.

Myöskään Lapsibarometrin taustamuuttujat eivät vahvasti selitä kavereiden määrää. Lapsen luottamusta tukevista ja mittaavista muuttujista ainoastaan päiväkodin aikuisten puuttuminen kiusaamiseen on yhteydessä kavereiden määrään, etenkin lapsen kanssa samaa sukupuolta olevien ystävien määrään. Onko niin, että sosiaalisesti aktiiviset lapset sekä tutustuvat paremmin muihin, että kokevat päiväkodin aikuiset turvallisina myös kiusaamistapauksissa? Vai selittääkö päiväkodin turvallinen ilmapiiri sekä kavereiden määrää että kiusaamistapauksissa auttamista? Tämä on arvailua, jonka varsinaisena tarkoituksena on muistuttaa, ettei aineistossa havaittu tilastollinen yhteys vielä kerro yhteyden luonteesta saati mahdollisen kausaalisuuden mekanismista mitään.

Luottamus vieraisiin aikuisiin

Sosiaalisen luottamuksen yhtenä kulmakivenä voi pitää luottamusta ennalta tuntemattomiin ihmisiin. Tämän teeman ympärille kiertävän pitkän tutkimustradition keskeinen viesti on, että luottamuksensa menettäneet ihmiset ovat hauraampia ja haavoittuvampia kuin muut (ks. lisää Kortteinen & Elovainio, 2012). Lapsibarometrissa kysymys kiinnitetään konkreettiseen tilanteeseen ostosreissulla: ”Jos joudut kaupassa eroon vanhemmistasi, kysytkö vieraalta aikuiselta apua?” Näin muotoiltuna lähes kolme lasta neljästä (73 %) pyytäisi apua, 16 prosenttia ei pyytäisi ja 11 prosenttia ei osaa sanoa.

Lasten omat tarkennukset viittaavat monien vastanneen siten, kuin huoltajat ovat neuvoneet toimimaan

⁶ Tässä on kenties syytä panna erikseen merkille, että tuloterot näkyvät myös ekvivalentin tulon vertailussa. Pelkästään koko kotitalouden yhteenlaskettujen tulojen tarkastelussa erot ovat vielä suurempia, mutta vanhempien kuuntelemiseen vaikuttavat varmasti myös perheen huoltajien ja lasten lukumäärät, jotka siis ekvivalentissa tulossa on huomioitu.

⁷ Arviot kavereiden lukumäärästä ovat erilaisia riippuen siitä, kohdistuuko kysymys ”kavereihin”, ”ystäviin” (Merikivi ym., 2016), ”läheisiin ystäviin” (Myllyniemi, 2012) vai ”todella hyviin ystäviin” (Myllyniemi, 2009). Myös sillä on merkitystä, kysytäänkö omaa ja toista sukupuolta olevia ystäviä yhdessä vai erikseen (Myllyniemi, 2009). Vastausten suurpiirteisyyttä kuvaa, että niissä korostuvat tasaluvut, kuten 5, 10, 15, 20...

eksyttäessä ("Joo, äiti on sanonu." "Menisin kassalle ja siitä tulisi kuulutus." "En, odotan liukuportaiden yläpuolella, ylhäällä."). Ehkä tuloksista voikin tehdä tulkintoja ennen kaikkea vanhempien luottamukselta. Samalla vastaukset voivat paljastaa jotain myös siitä, kuinka luottamus siirtyy tai ei siirry sukupolvien ketjussa.

Nuorisobarometreissa luottamusta tuntemattomiin toisiin on mitattu ja seurattu eri tavoin⁸. Aivan viime vuosina luottamuksessa on tapahtunut nopeaa heikkenemistä, varsinkin pojilla ja kyselyn nuorimmassa, alle 20-vuotiaiden ikäryhmässä [Myllyniemi, 2017, tulossa]. Nuoriin poikiin on siis syytä kiinnittää erityistä huomiota. Myös Lapsibarometrissa pojista useampi (20 %) kuin tytöistä (13 %) ei kysyisi apua vieraalta aikuiselta. Tämä ei tosin itsestään selvästi kerro sukupuolten luottamuseroista, vaan sen voi ajatella paljastavan jotain vaikkapa siitä, kasvatetaanko ja kannustetaanko tyttöjä ja poikia edelleen eri tavoin reippauteen ja itsenäiseen pärjäämiseen. Asia on selvästi jatkok tutkimuksen arvoinen!

Kaikista Lapsibarometrin kysymyksistä juuri avun pyytäminen tuntemattomalta on lähimpänä yleistyn sosiaalisen luottamuksen mittaamista. Huoltajien määrällä, tulotasolla tai vanhempien koulutustasolla ei ole merkitystä lasten luottamukselle. Myöskään sosiaalista tukea tai kuulluksi tulemistä mittaavat kysymykset eivät juuri ole yhteydessä siihen, pyytäisikö lapsi vieraalta aikuiselta apua. Poikkeus on lapsen kokemus kehujen saamisesta, joka on vahva selittäjä sille, pyytääkö hän apua tuntemattomalta. Tämä on linjassa Nuorisobarometrin tulosten kanssa, sillä niiden mukaan luottavaisiksi kasvaneiden nuorten lapsuudessa on annettu enemmän myönteistä palautetta, ja he ovat kokeneet lapsuudenkotinsa kannustavampana ja rakastavampana [Myllyniemi, 2012].

Nuorisobarometrin tulosten mukaan sosiaalinen luottamus linkittyy erityisen vahvasti ihmissuhteisiin ja terveyteen tyytyväisyyteen. Vaikuttaa luontevalta, että vaikutussuhteiden suunnat voisivat olla kaksisuuntaisia: luottamus parantaa ihmissuhteita, ja hyvät ihmissuhteet lisäävät luottamusta. Jos näin on, kyse on itseään vahvistavasta myönteisestä kiertteestä. Tietenkin vastaavalla logiikalla myös luottamuksen puute voisi aiheuttaa itseään ruokkivan kielteisen prosessin. Tämä mahdollisuus vain vahvistaa ajatusta luottamuksen tärkeydestä niin yksilölle kuin yhteisölle hänen ympärillään.

Lopuksi

Kuten tekstistä varmasti ilmenee, ei kirjoittaja itse ole lapsuustutkija, kasvatustieteilijä tai kehityopsykologi. Lähin kosketuspinta tutkimuskohteeseen ovat kotona tätäkin kirjoittaessa ympärillä juoksentelevat vilkkaat 6-vuotiaat kaksostytöt. En malttanut olla testaamatta Lapsibarometrin kysymyksiä omilla esikoululaisillani. Kysymykseen "Saatko kehuja?" sain vastaukseksi "Synttäreillä." Ilmeisesti juuri edellisellä päivänä vietetyt omat 6-vuotiskemut olivat vielä lapsen mielessä päällimmäisenä [vai mistä kertoo se, etteivät tutkijan omat lapset edes tiedä, mitä kehuminen tarkoittaa]...

Vakavammin puhuttuna tämä käy esimerkiksi siitä, kuinka haastattelijoiden rooli ja osaaminen korostuvat alle kouluikäisten tiedonkeruussa. Miten haastattelija olisi jatkanut "synttäreillä"-vastauksen jälkeen? Olisiko hän koodannut vastauksen "kyllä", "ei" vain "en osaa sanoa" -luokkaan? Vai olisiko hän jatkanut tarkentamalla "kehumisen" merkitystä? Jos kyllä, miten? Haastattelijoille ennen aineistonkeruuta järjestetty koulutus lienee ratkaisevassa roolissa tulosten luotettavuuden ja yhdenmukaisuuden takaamiseksi ja parantamiseksi (ks. Liite 3: Haastattelijoiden muistilista).

Omien 6-vuotiaideni vastaus kysymykseen "Kuuntelevatko vanhempasi, jos sinulla on asiaa?" puolestaan kuului "Aikuiset juttelevat joskus keskenään..." Vastaus kuulostaa ehkä kryptiseltä, mutta samalla ajatuksia herättävältä. Lapsibarometrin ei sovi jäädä vain aikuisten väliseksi jutteluksi. Vaikka tulokset ovat osin monitulkintaisia, niissä kuuluu lasten kokemusmaailmaa monitahoisesti valaiseva lasten oma ääni. Sen soisi kantavan kasvattajien, päättäjien ja muiden lasten kannalta tärkeiden aikuisten korviin, lisäävän ymmärrystä lasten maailmasta ja sitä kautta antavan eväitä lasten hyvinvoinnin parantamiseen.

⁸ Niin sanottua yleistettyä luottamusta seurataan 8-osaisten psykologian alalta lainatulla kysymyssarjalla [Cook & Medley, 1954]. Se muodostuu epäluottamusta tai kyynisyyttä mittaavista väitteistä, kuten "On paras olla luottamatta kehenkään". Tiiviimmässä muodossa luottamusta mitataan Nuorisobarometreissa arvotutkimuksen klassikko Shalom Schwartzilta peräisin olevalla kysymyksellä "Oletko sitä mieltä että useimmat ihmiset tilaisuuden tullen yrittäisivät käyttää sinua hyväkseen vai luuletko että ihmiset yrittäisivät olla reiluja?"

LÄHTEET

- Aapola, S. 1991. Ystävyyden keinulauta. Helsingiläistyttöjen ystävyysskulttuurista. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Berg, P. 2005. Miten se meitä liikuttaa? – Suomalaisten liikunta- ja urheiluharrastukset 1981–2002. Teoksessa M. Liikkanen & R. Hanifi & U. Hannula (toim.) Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä. Vapaa-ajan muutokset 1981–2002. Helsinki: Tilastokeskus, 135–168.
- Cook, W. W. & Medley, D. M. 1954. Proposed hostility and pharasaic-virtue scales for the MMPI. *Journal of Applied Psychology*, 38 (6), 414–418.
- Greig, A. & MacKay, T. 2013. The Homunculi approach to social and emotional wellbeing: A flexible CBT programme for young people on the autism spectrum or with emotional and behavioural difficulties. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Haanpää, L., af Ursin, P. & Matarma, T. 2012. Kouluikäisten liikuntasuhde luopin alla – kyselytutkimus 6.- ja 9.-luokkalaisille. Turun Lapsi- ja nuorisotutkimuskeskuksen julkaisuja 3/2012. Turku: Turun yliopisto.
- Kaikkonen, R., Mäki, P., Hakulinen-Viitanen, T., Markkula, J., Wikström, K., Ovaskainen, M.-L., Virtanen, S. & Laatikainen, T. (toim.). 2012. Lasten ja lapsiperheiden terveys- ja hyvinvointierot. Raportti 16/2012. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Kallunki, V. & Lehtonen, O. 2012. Nuorten aikuisten elämäntyytyväisyyden osatekijät hyvinvoinnin eri tasoilla. *Yhteiskuntapolitiikka*, 77 (4), 359–374.
- Kestilä, L., Kauppinen, T. M. & Karvonen, S. 2015. Lapsuuden elinolojen yhteys arjenhallintaan nuorilla aikuisilla. Teoksessa S. Myllyniemi (toim.) Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Valtion nuorisosiain neuvottelukunta.
- Ketokivi, M. 2009. Tilastollinen päättely ja tieteellinen argumentointi. Helsinki: Gaudeamus.
- Kinnunen, H. & Mäki-Fränti, P. 2016. Pitkittynyt taantuma heikentää nuorten sukupolvien asemaa Suomessa. Suomen Pankin analyysia 11.3.2016. Saatavilla osoitteessa <http://www.eurojatalous.fi/fi/2016/artikkelit/pitkittynyt-taantuma-heikentaa-nuorten-sukupolvien-asemaa-suomessa/>. Viitattu 7.10.2016.
- Kortteinen, M. & Elovainio, M. 2012. Millä tavoin huono-osaisuus periytyy? Teoksessa S. Myllyniemi (toim.) Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Valtion nuorisosiain neuvottelukunta.
- MacKay, T. & Watson, K. 1999. Literacy, social disadvantage and early intervention: enhancing reading achievement in primary school. *Educational and Child Psychology*, 16 (1), 30–36.
- Merikivi, J., Myllyniemi, S. & Salasuo, M. 2016. Media
- hanskassa. Nuorten vapaa-aikatutkimus 2016. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosiain neuvottelukunta & Valtion liikuntaneuvosto.
- Myllyniemi, S. 2009. Aika vapaalla. Nuorten vapaa-aikatutkimus 2009. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosiain neuvottelukunta.
- Myllyniemi, S. (toim.). 2012. Ylisukupolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosiain neuvottelukunta.
- Myllyniemi, S. (toim.). 2013. Vaikuttava osa. Nuorisobarometri 2013. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosiain neuvottelukunta.
- Myllyniemi, S. (toim.). 2014. Ihmisarvoinen nuoruus. Nuorisobarometri 2014. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosiain neuvottelukunta.
- Myllyniemi, S. 2015. Nuorisobarometri. Teoksessa S. Myllyniemi (toim.) Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosiain neuvottelukunta.
- Myllyniemi, S. 2017 (tulossa). Nuorisobarometri 2016 (työnimi). Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosiain neuvottelukunta.
- Pavlova, M. K., Silbereisen, R. K., Ranta, M. & Salmela-Aro, K. 2016. Warm and Supportive Parenting Can Discourage Offspring's Civic Engagement in the Transition to Adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*, 45 (11), 2197–2217.
- Sipilä J. & Österbacka E. 2013. Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjailua? Perheitä ja lapsia tukevien palvelujen tuloksellisuus ja kustannusvaikuttavuus. Valtiovarainministeriön julkaisuja 11/2013. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Spence, S. H. 1995. *Social Skills Training. Enhancing Social Competence with Children and Adolescents*. Berkshire: NFER-Nelson. Saatavilla osoitteessa <http://www.scaswebsite.com/docs/SST-users-guide-low.pdf>. Viitattu 18.10.2016.
- Tolonen, T. 2001. Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset. Helsinki: Gaudeamus & Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Tilastokeskus. 2016. Käsitteet ja määritelmät. Ekvivalentti tulo. Saatavilla osoitteessa http://www.stat.fi/meta/kas/ekvivalentti_tu.html. Viitattu 6.10.2016.

LASTEN OSALLISUUS, PERHE JA VERTAISUHTEET

Elina Nivala

Tarkastelen tässä näkökulma-artikkelissa lasten osallisuutta perheessä ja vertaissuhteissa. Näen osallisuuden laajasti sosiaalisena ilmiönä, joka toteutuu lapsen suhteissa lähiyhteisöihinsä johonkin kuulumisen tunteena ja moninaisena osallistumisena yhteisön toimintaan. Painotan osallisuuden sosiaalisen ulottuvuuden tarkastelua ja pohdin Lapsibarometrin havaintojen pohjalta lasten sosiaalisen osallisuuden mahdollisuuksia toisaalta perheessä ja toisaalta vertaissuhteissa. Tarkastelen osallisuutta myös lasten kuulluksi tuleminen kokemusten eli vaikuttamisen mahdollisuuksien näkökulmasta, mutta tältä osin Lapsibarometrin tarjoama aineisto on varsin niukka. Pyrin artikkelissani nostamaan esiin lasten osallisuuteen liittyviä kriittisiä seikkoja, jotka on tarpeen tiedostaa, jos tavoitteena on pienten lasten osallisuuden turvaaminen ja vahvistaminen.

Osallisuus kuulumisena ja osallistumisena

Käytän osallisuuden käsitettä tässä artikkelissa painottaen sen sosiaalista merkitystä. Ajankohtaisessa keskustelussa lasten osallisuudesta, esimerkiksi varhaiskasvatuksen kentällä liittyen uuteen varhaiskasvatustaloon ja tänä syksynä valmistuvaan valtakunnallisten varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden uudistukseen, osallisuus määritellään yleisesti poliittisessa merkityksessään: se liitetään lasten ja nuorten mahdollisuuksiin osallistua, tulla kuulluiksi ja vaikuttaa omilla lähiyhteisöissään ja toimintaympäristöissään (ks. esim. Turja, 2011; Virkki, 2015). Tämä on tärkeä osallisuuden ulottuvuus, mutta osallisuus käsitteenä ja ilmiönä ei pelkisty siihen. Erityisesti nuorisotutkimuksen kentällä osallisuuskeskustelua jäsentäneet tutkijat (esim. Kiilakoski, 2007; 2014; Kiilakoski, Gretschel & Nivala, 2012) ovat todenneet osallisuuden sisältävän poliittisen ulottuvuuden lisäksi sosiaalisen ulottuvuuden.

Osallisuuden käsitteen esiin nostaneet osallisuushankkeet 1990-luvun lopulla¹ ja 2000-luvun alussa² pyrkivät analyysien mukaan vastaamaan kahteen suureen huolenaiheeseen: kansalaisten poliittiseen passivoitumiseen ja nuorten yhteiskunnalliseen syrjäytymiseen (Kiilakoski, 2007; Paju, 2007). Ensin

osallisuuden käsite liitettiin vahvemmin pyrkimykseen vahvistaa kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia erityisesti paikallishallinnossa, kehittää niin sanottua ”pientä demokratiaa” (ks. Salmikangas, 1998). Hankkeissa oli kuitenkin mukana myös osahankkeita, jotka pyrkivät kehittämään toimintatapoja erityisesti syrjäytymisen ehkäisemiseksi (Paju, 2007). Tämä tavoite toi osallisuuskeskusteluun mukaan osallisuuden merkityksen johonkin kuulumisena: osallisuus on mukana olemista ja yhteisön jäsenyyttä, joka perustuu arvostukseen, hyväksyntään ja turvallisuuteen osana yhteisöä (ks. esim. Hanhivaara, 2006; Kiilakoski, 2007; Myllyniemi, 2013). Tämä mukana oleminen ja johonkin kuulumisen tunne kehittyvät pohjimmiltaan sosiaalisissa suhteissa ja vuorovaikutuksessa. Osallisuus kuvaa siis ihmisen kiinnittymistä yhteisöön, yksilön ja yhteisön välistä suhdetta (Anttiroiko, 2003; Hanhivaara, 2006; Nivala & Rynnänen, 2003). Se on perusolemukseltaan jotain sosiaalista.

Osallisuuden sosiaalisen ulottuvuuden voi katsoa muodostavan perustan myös osallisuuden poliittisen ulottuvuuden toteutumiselle: kiinnostus osallistua ja vaikuttaa yhteisön asioihin kumpuavat yhteisöön kuulumisen tunteesta. Toisaalta mahdollisuus osallistua ja osallistumisen tarjoamat kokemukset voivat parhaimmillaan vahvistaa yhteisöön kuulumisen ja yhteisön jäsenten välisen yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Ks. esim. Nivala & Rynnänen, 2013.) Lisäksi osallistuminen itsessään on syytä nähdä sosiaalisena toimintana, ei vain yksilön mahdollisuutena esittää yksilöllisiä mielipiteitään vaan yhteisessä toiminnassa toteutuvana yhteisten asioiden käsittelemisenä (ks. esim. Turja, 2011). Osallisuus on näin ollen sekä sosiaalista johonkin kuulumista (belonging) että siihen perustuvaa ja sitä vahvistavaa sosiaalista ja poliittista osallistumista (participation).

Espanjan kielessä on termi *convivencia* (ks. Nivala, 2008), jonka voi suomentaa sanalla yhteiselämä. Sillä tarkoitetaan sellaista elämistä muiden ihmisten kanssa, jossa vuorovaikutus, läheiset ihmissuhteet sekä yhdessä oleminen ja tekeminen ovat keskeisiä. Sen parina, eräänlaisena vastakohtana, esiintyy termi

¹ Sisäasiainministeriön koordinoima valtakunnallinen osallisuushanke 1998–2002 (ks. esim. Salmikangas, 1998)

² Opetushallituksen koordinoima Nuorten osallisuushanke 2003–2007 (ks. esim. Vehviläinen, 2006)

coexistencia, jonka voisi suomentaa rinnakkaiseloksi. Se on elämistä muiden joukossa mutta erillään, ilman merkityksellistä vuorovaikutusta ja ihmissuhteita. Osallisuuden ydinmerkityksen lasten elämässä voisi rinnastaa convivencia-käsitteeseen: osallisuus on kuulumista yhteisöihin, joissa lapsi on mukana vuorovaikutuksessa ja voi osallistua monenlaiseen yhteiseen toimintaan, saada kokemuksia yhteydestä muihin, omista mahdollisuuksistaan vaikuttaa ja omasta merkityksestään yhteisölle. Osallisuus on yhteiselämää.

Tärkeimpiä yhteiselämä-osallisuutta mahdollistavia yhteisöjä pienen lapsen elämässä ovat perhe ja päivähoiton tai vastaavan kerho- tai muun toiminnan oma ryhmä, esikoululaisella esiopetusryhmä. Kuusi-vuotiaalla voi jo alkaa olla naapurustossa tai muussa lähipiirissä muotoutuvia omaehtoisia vertaisryhmiä, mutta suurelta osin vertaisryhmät ovat alle kouluikäisillä vielä jollain tavoin aikuisesta riippuvaisia, aikuisten muodostamia tai mahdollistamia. Aikuiset ovat siten keskeisessä asemassa mahdollistamassa ja tukemassa – tai estämässä – pienten lasten osallisuutta paitsi perheessä myös niissä toimintaympäristöissä, joissa lapset voivat muodostaa vertais-suhteita ja toimia niissä. Tässä artikkelissa tekemäni Lapsibarometrin aineistoon ja havaintoihin perustuva pienten lasten osallisuuden tarkastelu keskittyy toisaalta perheessä toteutuvan sosiaalisen osallisuuden pohtimiseen ja toisaalta vertaissuhteiden tarjoamien sosiaalisen osallisuuden mahdollisuuksien hahmotteluun ja ongelmakohtien esiin nostamiseen. Osallisuuden poliittisen ulottuvuuden näkökulmasta kiinnostukseni kohdistuu Lapsibarometrin kysymyksen lapsen mielipiteen kuuntelemisesta.

Lasten sosiaalinen osallisuus perheessä

Lapsen ensimmäinen yhteisö on lähes aina oma perhe. Lapsen suhde ympäröivään sosiaaliseen maailmaan alkaa kehittyä varhaisimmissa vuorovaikutussuhteissa. Niissä rakentuu perusta lapsen tunteelle kuulumisesta johonkin ja samalla käsitykselle omasta itsestä. Omat vanhemmat ja muut läheiset ihmiset viestittävät lapselle eri tavoin, kuka hän on ja mihin hän kuuluu. Lapsi oppii tunnistamaan samantyyppisyyttä ja eroja, identifioimaan itseään suhteessa muihin. (May, 2013.) Varhaislapsuuden vuorovaikutus- ja tunnesuhteissa luodaan perusta myös lapsen kokemukselle omasta arvostaan ja hyväksytyksi tulemisesta. Lapsi omaksuu suhteissa muiden käsityksiä itsestään ja heidän antamaansa palautetta osaksi omaa minäkuvaansa. (Ks. esim. Aho, 2005.) Lisäksi perheen arkinen vuorovaikutus ja jokapäiväinen yhteinen tekeminen kehittävät lapsen sosiaalisia valmiuksia, jotka mahdollistavat osallistumisen myös muiden yhteisöjen toimintaan. Elämä ja vuorovaikutus perheessä ovat siten lapsen sosiaalisen osallisuuden kehittymisen luonnollinen perusta. (Nivala, 2008.)

Lasten perheessä toteutuvan osallisuuden näkökulmasta kiinnostavia ovat Lapsibarometrin havainnot siitä, milloin lasten mielestä perheen kanssa on kivaa. Suuri osa lasten vastauksista liittyy yhteiseen tekemiseen (sisällä ja ulkona) sekä yhdessä jossain olemiseen (kotona ja mökillä). Lapset siis näkevät yleisesti myönteisenä asiana ajan viettämisen yhdessä ja yhteisen toiminnan perheen kesken. Osallisuuden kannalta ne ovat ensiarvoisen tärkeitä: yhdessä-olo ja yhteinen tekeminen tarjoavat mahdollisuuksia positiivisiin yhteisiin kokemuksiin ja yhteenkuuluvuuden vahvistumiseen. Osa lapsista mainitsee kivana menemisen yhdessä johonkin. Toki sekin voi tarjota tällaisia mahdollisuuksia, mutta silloin lasten ajatus kivasta saattaa liittyä enemmän paikkaan, johon mennään, eikä niin paljon siihen, että sinne mennään yhdessä perheen kanssa.

Pidemmälle menevien tulkintojen tekeminen lasten yhteiselle tekemiselle antamista merkityksistä ei Lapsibarometrin aineiston perusteella ole mahdollista, mutta kiinnostavan vertailukohdan tarjoaa Perhebarometri 2011 (Miettinen & Rotkirch, 2012), jossa tarkasteltiin haastattelujen pohjalta vanhempien ajatuksia perheen yhteisestä ajasta. Vanhemmat korostivat perheen yhdessä viettämisen ajan merkitystä läheisyyden ja yhteenkuuluvuuden vahvistajana. He antoivat arvokkaalle yhteiselle ajalle monenlaisia sisältöjä, sekä yhdessä olemista ja tekemistä kotona, kuten syömistä, television katselua, leipomista, saunomista ja löhöilyä, että johonkin menemistä, kuten ulkoilemaan, mökille, yhteisiin harrastuksiin ja matkoille. Läsäolon, yhteisen tekemisen ja mukavien kokemusten merkitystä painotettiin niin, että myös matkat nähtiin erityisesti tästä näkökulmasta mahdollisuutena irtautua arjen aikatauluista ja olla ja kokea asioita perheen kanssa. Perhebarometri ja Lapsibarometri lähestyvät perheiden yhteiselämää eri näkökulmista, mutta molempien havainnoissa tulevat esiin samankaltaiset asiat: yhdessä-olo ja monenlainen yhteinen tekeminen ja meneminen ovat sekä lapsille että vanhemmille arvokkaita. Ratkaisevaa ei ole välttämättä yhteisen tekemisen sisältö vaan se, että yhteistä aikaa ylipäätään on.

Lapsibarometrissa huomiota herättävää perheessä toteutuvan osallisuuden näkökulmasta on niiden lasten osuus, kymmenen prosenttia vastaajista, jotka eivät ole osanneet vastata, milloin perheen kanssa on kivaa. Tulos herättää enemmän kysymyksiä kuin antaa vastauksia, sillä Lapsibarometrin tilastollisesti esiin nostamat taustatiedot näin kokevista (useammin poikia, Pohjois- tai Itä-Suomesta sekä perheestä, jossa isällä ei ole korkeakoulututkintoa ja jossa vuosiansiot ovat 45 001–70 000) eivät anna juuri lisävalaistusta asiaan. Eikö perhe ehdi tai pysty tekemään kivoja asioita yhdessä? Eikö yhdessä-olo vanhempien ja sisarusten kanssa tarjoa lapselle hyviä kokemuksia? Onko kyse laajemmasta perheeseen liittyvästä uhasta lapsen hyvinvoinnille? Kokeeko

lapsi osattomuutta omassa perheessään, tunteeko perheen itselleen epämuکavaksi tai jopa ahdistavaksi yhteisöksi, jossa ei ole ilon aiheita?

Lapsibarometri ei pysty näihin kysymyksiin vastaamaan, mutta kyse saattaa ainakin osin olla lapsiperheiden hyvinvointia tarkastelleiden tutkimusten (esim. Lammi-Taskula, Karvonen & Ahlström, 2009; Lammi-Taskula & Karvonen, 2014) havaitsemista lapsiperheiden ja lasten selvistä hyvinvointieroista: enemmistö suomalaisista lapsista voi hyvin, mutta pieni vähemmistö perheistä ja lapsista kärsii kasautuvista ongelmista. Pahoinvoivassa perheessä elävän lapsen voi olla vaikea keksiä perheeseen liittyviä kivoja asioita. Perheen pahoinvointi on uhka paitsi lapsen hyvinvoinnille yleisellä tasolla myös osallisuuden sosiaalisen perustan rakentumiselle, lapsen tunteelle kuulumisesta johonkin itseä suurempaan, huolehtivaan, hyväksyvään ja hyviä kokemuksia tarjoavaan yhteisöön. Jos tämä osallisuuden perusta jää heikoksi tai kokonaan rakentumatta perheessä, on osallisuuden kehittyminen muissa yhteisöissä vaikeampaa ja edellyttää erityistä tukea. Lapsen perusturvallisuus ja luottamus muihin ihmisiin täytyy silloin rakentaa mahdollisesti perustuksiaan myöten muissa ihmissuhteissa.

Osalla Lapsibarometriin vastanneista lapsista perheen keskeisyys elämässä näkyy myös muuten kuin suoraan perheestä kysyttäessä. Kysymyksen ”mikä tekee sinut iloiseksi” kohdalla yhdeksän prosenttia lapsista ajatteli perhettä ja perheen kanssa olemista. Kysymykseen ”mikä tekee sinut surulliseksi” kolme prosenttia vastasi jotain perheestä erossa olemiseen liittyvää. Koska nämä kysymykset olivat avoimia, lapset vastasivat sen mukaan, mitä heille ensin tuli mieleen, eikä vastausten taustoihin pääse juuri syvemmälle. Joka tapauksessa näitä vastauksia voi pitää merkkeinä lasten sosiaalisen osallisuuden toteutumisesta perheissään: perhe on heille merkittävä yhteisö, jossa he kokevat iloa ja johon he ovat kokemuksellisesti kiinnittyneet. Vahvasta perheeseen kiinnittymisestä kertoo myös ”milloin perheen kanssa on ikävää” kysymyksen vastaukset ”kun ollaan erossa ja tulee ikävä” – tosin tämän vastauksen yleisyyteen (17 prosenttia vastaajista) on mahdollisesti vaikuttanut kysymyksessä käytetyn ikävää-sanan herättämä mielikuva ikävöimisestä.

Osallisuuteen yhteisöön kuulumisena liittyy myös yhteisön osoittama hyväksyntä (ks. Hanhivaara, 2006) ja kokemus omasta merkityksellisyydestä yhteisön jäsenenä. Tätä osallisuuden ulottuvuutta vahvistaa selvästi yhteisöltä saatava positiivinen palaute. Lapsibarometrin haastattelussa kysyttiin lapsilta, saavatko he kehuja. Kysymyksessä ei tuotu esiin sitä, keneltä kehuja saadaan. Arvelen lasten kuitenkin mieltävän ”kehu”-sanana liittyvän yleisemmin aikuisilta saatua palautteeseen kuin lasten keskinäiseen hyväksyntään. Siksi käsittelen tähän kysymykseen liittyviä havaintoja osana perheen tarkastelua – tosin ne on

mahdollista nähdä myös laajemmin aikuisiin liittyvinä, esimerkiksi päiväkodin tai esikouluryhmän aikuisten antamana myönteisenä palautteena.

Lapsibarometrin tulos, että lapsista 80 prosenttia kertoo saavansa kehuja, on osallisuuden lähtökoh-tien näkökulmasta positiivinen. Kehutuksi tuleminen luo perustaa sille, että lapsi kokee olevansa arvokas ja hyvä yhteisön, esimerkiksi perheen tai päivähoitoryhmän, jäsen. Kyse on lapsen sosiaalisen itsetunnon rakentumisesta, jonka perustan muodostaa varhaislapsuuden vuorovaikutussuhteissa kehittyvä yleinen itsetunto, lapsen tunne omasta arvostaan ja merkityksestään. Lapsen suhde vanhempiin on tässäkin erityisen tärkeä, mutta myös muut aikuiset, jotka lapsi itse kokee tärkeiksi, ovat oleellisia. (Ks. Koivisto, 2007.) Jos aikuiset rohkaisevat ja kannustavat lasta, hän voi kokea olevansa merkityksellinen, hyväksyty ja arvostettu omana itsenään. Aikuisten lapseen kohdistama kiinnostus ja myönteiset odotukset, rajojen asettaminen ja samalla itsenäiseen toimintaan kannustaminen kasvattavat lasta luottamaan itseensä ja vahvistavat turvallisuuden ja hallinnan tunteita. Turvallisuuden tunne on edellytys sille, että lapsi uskaltaa lähteä tutkimaan ympäristöään, pystyy suuntautumaan toimintaan ja olemaan avoin vuorovaikutukselle, kun hän voi luottaa muihin eikä hänen tarvitse pelätä tulevaisuutta esimerkiksi nolatuksi. Toiminnassa ja vuorovaikutuksessa muiden kanssa voi alkaa kehittyä tunne yhteenkuuluvuudesta muiden kanssa. Sen perustana on lapsen kokemus siitä, että hänet hyväksytään yhteisössä, ja kehittyessään se vahvistaa lapsen halua toimia yhdessä muiden kanssa ja antaa itsestään muille. (Aho, 2005.)

Lapsibarometrin havaintojen tarkastelussa huomio kiinnittyy kuitenkin niihin 13 prosenttiin lapsista, jotka kokevat, että eivät saa kehuja, sekä niihin seitsemään prosenttiin, jotka eivät osaa sanoa, saavatko kehuja. Kyse voi olla osittain siitä, että kaikki lapset eivät tunnista kehu-sanaa (ks. Myllyniemen artikkeli tässä julkaisussa). Siitä huolimatta nämä 20 prosenttia, jotka eivät koe saavansa kehuja tai eivät osaa vastata, herättävät huolta. Jos lapsi ei saa muilta positiivista palautetta omasta mukanaolostaan, tekemisestään tai osaamisestaan, se vaikuttaa sekä hänen yleiseen itsetuntoonsa että käsitykseensä omasta merkityksestään muille ihmisille ja yhteisölle. Lapselle voi tulla tunne, että hänen mukanaolollaan – ehkä jopa olemassaolollaan – ei ole merkitystä muille yhteisön jäsenille, mikä voi saada aikaan vahvan tarkoituksettomuuden ja ulkopuolisuuden kokemuksen. Nämä lapset tarvitsisivat ehdottomasti positiivisia nähdäksi ja kuulluksi tulemisen kokemuksia eri yhteisöissään sekä itsetuntonsa (ks. Aho, 2005; Koivisto, 2007) että osallisuutensa (ks. Hanhivaara, 2006) vahvistumiseksi.

Lapsibarometri ei anna tietoa siitä, mistä lapset saavat kehuja. Jatkokysymyksessä näkökulma kääntyy siihen, missä lapset kokevat olevansa hyviä. Vastauk-

seksi on saatu erilaisia osaamisen alueita, liikuntaa, kädentaitoja ja niin edelleen – sekä jälleen huolestuttava vajaan kymmenen prosentin osuus lapsia, jotka eivät ole osanneet sanoa mitään, missä ovat hyviä. Tieto siitä, missä lapset itse kokevat olevansa hyviä, kertoo samalla asioista, jotka ovat lapsille tärkeitä. Leikkiminen, pelaaminen, askarteleminen ja muu toiminta tarjoavat lapsille mahdollisuuksia saada onnistumisen kokemuksia ja ovat aikuisille luonnollinen tilaisuus antaa lapsille myönteistä palautetta asioissa, jotka lapset itse kokevat tärkeiksi. Tämä on lasten myönteisen tunnistamisen keskeinen periaate: itselle tärkeiden asioiden huomioiminen (Kallio, Korkiamäki & Häkli, 2015). Lapsen hyväksynnän ja merkityksellisuuden tunteiden tukemiseksi on kuitenkin hyvin tärkeää saada positiivista palautetta paitsi siitä, missä on hyvä ja mitä osaa, myös siitä, kuka, mikä ja millainen on. Se muodostaa perustan tunteelle omasta arvosta omana itsenään, ei vain suoritukseen perustuvasta hyvyydestä ja hyödyllisyydestä yhteisölle. (Koivisto, 2007.)

Lasten sosiaalinen osallisuus vertaisryhmässä

Lapsen tunne kuulumisesta johonkin perustuu pääosin konkreettisiin vuorovaikutussuhteisiin muiden ihmisten kanssa, ensin pääasiassa perheessä ja myöhemmin muissa lähisuhteissa sekä lasten että aikuisten kanssa (ks. May, 2013). Leikki-ikässä vertaissuhteet eli suhteellisen saman ikäisten lasten keskinäiset suhteet tulevat merkittäviksi lapsen kehityksen, hyvinvoinnin ja sosiaalisen osallisuuden kannalta. Vertaissuhteissa voidaan erottaa toisaalta ryhmässä toteutuvat useiden lasten yhteiset vuorovaikutussuhteet ja toisaalta kahdenkeskiset vastavuoroiset ja emotionaalisesti läheiset ystävyys-suhteet. Ryhmässä kehittyvät vertaissuhteet tarjoavat mahdollisuuksia yhteiseen leikkiin ja muuhun yhteistoimintaan, sosiaalisten taitojen kehittymiseen, yhteenkuuluvuuden ja johonkin kuulumisen tunteen muodostumiseen ja siten osallisuuden kokemuksiin. Kahdenkeskiset ystävyys-suhteet puolestaan täyttävät tarvetta läheisyyteen, kiintymykseen ja jakamiseen. Molempia vertaissuhteiden muotoja tarvitaan eivätkä ne voi korvata toisiaan. (Ks. Laine, 2002.)

Lasten sosiaalisen osallisuuden toteutumista vertaisryhmässä määrittelevät olennaisesti lasten vuorovaikutuksessa toteutuvat keskinäisen hyväksynnän ja torjunnan prosessit. Lapset arvioivat toisiaan sen suhteen, kenestä pitävät ja kenestä eivät pidä. Usein eri lasten arviot ryhmän jäsenistä ovat varsin samansuuntaisia, joten niiden pohjalta lapsille rakentuu ryhmässä erilaisia asemia. Lapset, joista monet pitävät, saavat suosikin aseman, heidän seuraansa haudutaan ja heillä on laajat toimintamahdollisuudet ryhmässä. Tämä edistää monenlaisten myönteisten kokemusten saamista ja tukee ryhmään kuulumisen tunteen kehittymistä. Osa lapsista jää usein ryhmäs-

sä huomaamattomiksi, ja ne, joista monet lapset eivät pidä, torjutaan ja jätetään yhteisen toiminnan ulkopuolelle. Ryhmässä torjutuksi tuleminen ja siihen usein liittyvä negatiivinen vuorovaikutus kaventavat lapsen mahdollisuuksia toimintaan ja heikentävät osallisuuden edellytyksiä olennaisesti. Riskinä on syrjäytyminen vertaisryhmästä. (Laine, 2002.)

Lapsilla on vertaissuhteissaan monia tapoja rakentaa ja osoittaa ryhmien välisiä rajoja, vahvistaa ryhmän sisällä keskinäistä yhteenkuuluvuuttaan ja samalla sulkea muita ryhmän ulkopuolelle. Keskinäisessä puheessaan lapset luovat yhteisyyttä muun muassa me-puheella, korostamalla samanlaisuuttaan, osoittamalla auttamishalua ja leikittelemällä kielellä. Yhteisessä toiminnassa esimerkiksi kosketukset ja fyysinen läheisyys sekä yksimielisyyttä hakeva neuvottelemisen leikin säännöistä ja tavoitteista rakentavat yhteenkuuluvuutta. (Juutinen, 2015.) Myös yhteinen hauskanpito, huumori ja jaettu mielikuvitus muodostavat tärkeän perustan me-hengen kehittymiselle (Parkhurst & Hopmeyer, 1999). Nämä erilaiset yhteenkuuluvuutta ja siten sosiaalisen osallisuuden perustaa vertaissuhteissa vahvistavat prosessit toimivat samalla ulkopuolisuuden tuottajina: vahvistaessaan mukana olevien yhteisyyttä ne korostavat ulkopuolelle jääneiden osattomuutta yhteisestä hyvästä ja hauskasta.

Sosiaalisen osallisuuden näkökulmasta Lapsibarometrin havainto, että lapsista 90 prosenttia nimesi kolme tai useampia ja yli puolet viisi tai useampia kavereita, on positiivinen. Siitä voi vähintäänkin varovaisesti päätellä, että valtaosa lapsista kokee jonkinlaista yhteenkuuluvuutta usean muun lapsen kanssa. Näiden kaverisuhteiden muodosta barometrin aineisto ei tarjoa tietoa: kyse voi olla kahdenkeskisistä ystävyys-suhteista tai lapset voivat muodostaa isomman kaveriryhmän. Molemmat voivat tarjota lapselle merkityksellisiä vuorovaikutuksen, yhteisen toiminnan ja oman merkityksellisuuden kokemuksia, ryhmän jäsenyys lisäksi arvokkaita ryhmään kuulumisen tunteita. Toki näiden kokemusten saamiseen ja tunteiden vahvistumiseen vaikuttaa olennaisesti kaverisuhteiden laatu: onko niissä mahdollisuus olla oma itsensä, pääseekö tekemään ja kokemaan asioita muiden kanssa vai joutuuko tyytymään kavereihin, jotka edes antavat sivusta seurata tekemisiään. Lapsibarometrin aineistossa palkitsevia kaverisuhteita voi päätellä olevan ainakin niillä 21 prosentilla lapsista, jotka vastasivat avoimeen kysymykseen ilonaiheistaan, että kaverit tekevät heidät iloiseksi. Myös pelaaminen ja leikkiminen iloiseksi tekevinä asioina (21 prosenttia vastaajista) liittyvät usein kaverisuhteisiin, vaikka toki se voi olla yhteistä tekemistä myös perheen kesken.

Lapsibarometrin aineistossa yksi prosentti lapsista ei nimennyt yhtään kaveria. Kokonaiskuvassa määrä näyttää pieneltä, sillä tuloksen perusteella voi sanoa, että lähes kaikilla lapsilla on oman kokemuksensa mukaan vähintään yksi kaveri. Kuitenkin yksikin pro-

sentti kokonaan ilman kaveria eläviä lapsia, Lapsi-barometrin aineistossa neljä lasta, on paljon. Kyse voi toki olla aineistonkeruumenetelmän tuottamasta virheestä: jännittävässä puhelinhaastattelutilanteessa lapselta kysytään ensimmäiseksi kysymys, jossa pitäisi osata tuottaa kysyjälle monisanaista tietoa omasta arjesta. Ei riitä, että vastaa kyllä tai ei, vaan pitäisi yhtäkkiä muistaa omien kavereiden nimiä. Tämä on voinut olla kysymys, jonka tyyppistä lapsi ei ole osannut odottaa. Mykistyminen tässä ensimmäisessä kysymyksessä on siis voinut johtua tilanteesta. Silti neljän lapsen vastausta, jossa kavereita ei ole nimetty yhtä ainutta, ei voi sivuuttaa virheenä. Se tulee ottaa vakavasti ja miettiä, että jos tosiaan on esikoulua käyviä lapsia, jotka eivät pysty nimeämään itselleen yhtään kaveria, mitä se tarkoittaa ja mitä asialle voisi tehdä.

Pienten lasten jonkinlainen luontainen hanakkuus pitää muita kavereinaan, vaikei suhde olisi kovin läheinen, antaisi olettaa, että kaikki nimeäisivät edes yhden kaverin – jonkun, jonka kanssa ovat puuhailleet esikoulussa tai kodin lähiympäristössä. Kertooko siis hiljaisuus tämän kysymyksen kohdalla mahdollisesti lapsen perustavanlaatuisesta kaveriryhmien ulkopuolelle jäämisestä, muiden torjunnasta ja ehkä kiusatuksi tulemisestakin? ”Aikuinen haluaisi tietää kavereideni nimiä, mutta eihän minulla ole kavereita, eikä kukaan leiki minun kanssani.” Yksinäisyys on todellinen ilmiö myös pienten lasten keskuudessa (Parkhurst & Hopmeyer, 1999), eikä se ole vain ohimenevä vaihe, joka korjautuu sosiaalisten taitojen kehittymisen myötä. Yksinäinen lapsi on vaarassa kasvaa yksinäiseksi nuoreksi ja aikuiseksi, jonka elämä yksinäisyyden tunne varjostaa ja voi vakavastikin uhata hyvinvointia ja toimintakykyä. (Junttila, 2016.)

Yksinäisyys on yksilöllinen tunne, joka tulee erottaa yksin olemisesta. Yksinäisyyttä voi kokea, vaikka olisi kavereita, ja toisaalta lapsi, jolla ei ole kavereita, ei välttämättä koe itseään yksinäiseksi. (Laine, 2005.) Siten Lapsibarometri ei anna suoraan tietoa lasten yksinäisyydestä. Se, että lapsi ei nimeä yhtään kaveria, ei suoraan kerro siitä, että hän tuntee itsensä yksinäiseksi. Hän on kuitenkin olennaisesti alttiimpi yksinäisyydelle kuin lapsi, joka nimeää useita kavereita. Pienillä lapsilla konkreettinen yksin oleminen on selvemmin yhteydessä yksinäisyyden kokemuksiin kuin nuorilla ja aikuisilla, joten lapsen yksinäisyyden torjumiseksi voi riittää se, että kavereita on, vaikka kaverisuhteet eivät olisi laadultaan läheisiä. Toisaalta useitakin kavereita nimeävä lapsi saattaa kärsiä yksinäisyydestä, ja mitä vanhemmasta lapsesta on kyse, sitä enemmän yksinäisyyden tunne alkaa liittyä kaverisuhteiden laatuun. Jos kaverisuhteet eivät vastaa niitä tarpeita ja toiveita, joita lapsella tai nuorella sosiaaliin suhteisiin liittyen on, hän voi tuntea itsensä yksinäiseksi riippumatta suhteiden määrästä. (Ks. Junttila, 2016.)

Pienten lasten yksinäisyyttä on tulkittu erityisesti

sosiaaliseksi yksinäisyydeksi, jota aiheuttaa mielekkäiden vertaissuhteiden puuttuminen, usein leikkikavereiden puute, sosiaalinen torjunta ja tunne, ettei ole pidetty vertaissuhteissa. Kuitenkin myös pienillä lapsilla voi olla läheisiä ystävyssuhteita – ja niiden puutteen aiheuttamaa emotionaalista yksinäisyyttä. (Ks. Cassidy & Berlin, 1999; Junttila, 2016.) Alle kouluikäisten lasten yksinäisyyttä on tutkittu varsin vähän, mutta muutamissa kansainvälisissä (esim. Cassidy & Asher, 1992) ja suomalaisissa (Laine & Neitola, 2002) tutkimuksissa lasten yksinäisyyden yleisyydestä on havaittu, että noin 10 prosenttia lapsista kokee itsensä yksinäiseksi. Tutkimusten mukaan jo viisivuotiaat lapset ymmärtävät, mitä yksinäisyys tarkoittaa (Cassidy & Berlin, 1999). Lapset osaavat liittää yksinäisyyteen sekä yksin olemisen että epämiellyttävät tuntemukset, kuten surullisuuden (Cassidy & Asher, 1992). Myös Lapsibarometrin aineistossa lapset tunnistavat yksinäisyyden mahdollisuuden ja epätoivottavuuden: ilman kavereita oleminen tekee surulliseksi. Kymmenen prosenttia lapsista vastasi kysymykseen ”mikä tekee sinut surulliseksi” jotain kavereiden puutteeseen ja leikin ulkopuolelle jäämiseen liittyvää. Kysymyksen muotoilu, mikä tekee sinut surulliseksi, antaa olettaa, että näin vastanneilla on omakohtaista kokemusta yksin tai leikin ulkopuolelle jäämisestä.

Yksinäisyys on konkreettinen lasten sosiaalisen osattomuuden ilmenemismuoto. Toinen hyvin selvästi sosiaalista osallisuutta lasten vertaissuhteissa uhkaava ilmiö on kiusaaminen. Yksinäisyyden tavoin lapset tunnistavat Lapsibarometrin aineistossa kiusaamisen epätoivottavuuden: 36 prosenttia lapsista kertoo kiusaamisen tai satuttamisen tekevän heidät surulliseksi. Kysyttäessä erikseen kiusaamisesta osa lapsista näyttää tunnistavan myös kiusaamiseen liittyvän sosiaalisen ulossulkemisen ulottuvuuden: kuusi prosenttia vastanneista kertoi kiusaamisen olevan sitä, ettei oteta mukaan leikkeihin. Ulossulkemisen tunnistaminen kiusaamiseksi on havaittu aiemminkin tutkittaessa tämän ikäisten käsityksiä kiusaamisesta, ja se on myös todettu yleisimmäksi yksittäiseksi kiusaamisen muodoksi päiväkotii-ikäisillä lapsilla (Repo, 2015). Se on osallisuuden näkökulmasta vahva kiusaamisen muoto: sulkemalla joitakin lapsia leikistä pois lapset tuottavat vertaisryhmissään ulkopuolisuutta (ks. Juutinen, 2015), ilmaisevat toiminnallaan, että kaikki eivät ole toivottuja ryhmän jäseniä. Kaikki kiusaaminen on toki vaikutuksiltaan ulossulkevaa: sekä fyysinen että henkinen väkivalta viestittävät kohteelleen, että häntä ei haluta muiden joukkoon, hän ei ole arvokas. Ryhmän sisällä jonkun sulkeminen ryhmän ulkopuolelle saattaa vahvistaa hetkellisesti muiden yhteyden tunnetta, mutta pidemmällä tähtäimellä lienee kuitenkin niin, että ryhmässä esiintyvä kiusaaminen heikentää kaikkien ryhmän jäsenten osallisuuden edellytyksiä ryhmässä. Kiusaaminen tekee ryhmän vuorovaikutuksesta negatiivista, ja koska lapset tunnistavat kiusaamisen epätoivottavuuden,

aiheuttaa kiusaamisen avulla vahvistettu kuulumisen tunne lapsille ristiriitaisia tuntemuksia. Kiusaamista voi siten pitää uhkana sekä kohteensa, toteuttajiensa ja näiden apulaisten että sivustaseuraajien sosiaaliselle osallisuudelle vertaisryhmässä (ks. myös Repo, 2015).

Lasten osallisuus kuunnelluksi tulemisena

Yhteisöön kuulumisen tunteen lisäksi osallisuuden toteutuminen edellyttää todellisia mahdollisuuksia osallistua elämään ja toimintaan yhteisössä ja vaikuttaa yhteisiin ja itseä koskeviin asioihin (ks. Kiilakoski, 2007). Lapsen osallisuuden edellytyksenä eri yhteisöissä ja toimintaympäristöissä on tieto siitä, että hänen äänensä kuullaan, jos hänellä on asiaa, uskallus osallistua ja kertoa asiansa ja se, että yhteisön muut jäsenet kuuntelevat ja ottavat huomioon hänen ajatuksiaan. Kuulluksi tulemisen kokemus on osallisuuden toteutumisen kannalta ratkaiseva. Se voidaan määritellä myös kokonaisvaltaisemmin voimaantumisen ja valtautumisen tunteeksi, osallistujan kokemukseksi itsestään pätevänä ja merkityksellisenä osallistujana ja toimijana (Gretschel, 2002). Tämä tunne voi kehittyä toimintaan osallistumisen kautta pitkäkestoisessa vuorovaikutuksellisessa prosessissa, eli kyse ei ole mistään hetkellisestä osallisuuselämyksestä (mt.).

Lapsibarometrin kysymyksistä vain yksi tuotti tietoa lasten kokemuksista omista mahdollisuuksistaan vaikuttaa ja sekin ainoastaan hyvin yleisellä tasolla. Kaksiosainen kysymys oli muotoiltu: ”Kuuntelevatko vanhempasi, jos sinulla on asiaa? Kuuntelevatko päiväkodin aikuiset, jos sinulla on asiaa?” Lasten vastaukset molempiin kysymyksiin antavat hyvin positiivisen kuvan kuulluksi tulemisen kokemuksista: 96 prosenttia lapsista vastasi sekä vanhempien kuuntelevan että päiväkodin aikuisten kuuntelevan heitä. Tätä tulosta ei kuitenkaan suoraan voi tulkita lasten osallisuuden hyvin vahvaksi toteutumiseksi, sillä kysymyksen muotoilu on voinut todellisuudessa tuottaa vastauksia hyvin monenlaisten mielikuvien pohjalta, joilla kaikilla ei välttämättä ole juurikaan tekemistä lasten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien kanssa. Lasten ajatukset siitä, mitä tarkoittaa aikuisen kuunteleminen, kun lapsella on asiaa, voivat olla hyvin moninaiset: Kuunteleeko aikuinen, kun lapsi kertoo päivästänsä, mitä päiväkodissa tehtiin? Kuunteleeko aikuinen, kun lapsi kertoo, että hänellä on pissahätä? Kuunteleeko aikuinen, kun lapsi kertoo näkemästään pelottavasta tilanteesta kotimatalla? Kuunteleeko aikuinen, kun lapsi haluaa kertoa omista toiveistaan, mitä viikonloppuna tehtäisiin yhdessä?

Lapsen kokemus siitä, kuunteleeko aikuinen hänen asiaansa, on toki yleisellä tasolla merkittävä. Se kertoo lapsen tunteesta, onko hänen ilmaisemillaan asioilla merkitystä aikuiselle, onko aikuinen kiinnostunut hänen puheistaan ja ajatuksistaan. Jos 96 prosenttia lapsista kokee, että näin on, näyttää lasten

osallisuuden yksi lähtökohta olevan hyvällä mallilla: aikuiset näyttävät ottavan lasten sanomisia huomioon niin, että lapsille tulee kokemus kuunnelluksi tulemisesta – ei tosin välttämättä vielä kuulluksi tulemisestä. Tämä ei kuitenkaan kerro siitä, kokevatko lapset voivansa vaikuttaa asioihin, esimerkiksi vanhempien päätöksentekoon lapsen arjen tapahtumista ja laajemmin perheen asioista. Jos aikuinen kuuntelee lapsen asiaa, kun tällä on pissahätä, ei ole vielä kyse erityisestä vaikuttamisen kokemuksesta, vaikka toki jotain sen itua tässäkin kokemuksessa voi olla. Huolestuttavaa sen sijaan on se, että kaksi prosenttia lapsista kokee, että aikuiset eivät kuuntele heitä, jos heillä on asiaa – siis edes tällä yleisluontoisella tasolla – ei perheessä eikä päiväkodissa. Näiden lasten osallisuuden edellytykset kuulluksi tulemisen tunteen kehittymisen näkökulmasta ovat hyvin heikot.

Lopuksi

Lapsibarometri antaa varsin positiivisen yleiskuvan esikouluikäisten lasten osallisuuden mahdollisuuksista. Yhteisöön kuulumisen tunteelle ja kokemukselle omasta merkityksestä yhteisön jäsenenä on valtaosan barometriin osallistuneista lapsista elämässä hyviä edellytyksiä sekä perheessä että vertaisryhmissä. Perhe ja kaverit, yhdessäolo ja yhteinen tekeminen eri muodoissaan ovat monien lasten kokemuksissa kivoja asioita ja tuottavat iloa elämään. Lapset kokevat yleisesti saavansa yhteisöiltään positiivista palautetta ja tunnistavat omia vahvuuksiaan. Lähes kaikilla on kavereita, monilla lukuisia. Myös lasten mielikuvat aikuisten valmiudesta kuunnella, jos lapsella on asiaa, ovat yleisellä tasolla hyvin positiiviset. Siten osallisuuden poliittisen ulottuvuuden toteutumisellekin on olemassa ainakin hyviä lähtökohtia, vaikka lasten ajatukset aikuisten kyvystä kuunnella heidän asioitaan voivatkin olla vielä varsin kaukana todellisista mahdollisuuksista vaikuttaa.

Huolta Lapsibarometrin aineistossa herättävät ne lapset, jotka eivät osanneet kertoa, mikä on perheen kanssa kivaa tai mikä tekee heidät iloisiksi. Samoin huolestuttavat ne, jotka eivät kertomansa mukaan saa kehuja tai jotka eivät osanneet vastata, missä ovat hyviä. Myös ne muutamat, jotka eivät nimenneet yhtään kaveria, sekä ne, jotka eivät kokeneet aikuisten kuuntelevan heidän asioitaan kotona tai päiväkodissa, rikkovat positiivista yleiskuvaa. Vaikka heitä on hyvin pieni osa barometriin osallistuneista lapsista, on heidät tärkeää nähdä, kuulla ja ottaa vakavasti. Näiden osallisuuden kannalta – ja yleisemminkin lasten hyvinvoinnin toteutumisen näkökulmasta – huolestuttavien havaintojen kohdalle tulee pysähtyä. Lapsibarometrin aineistoa ei ole vielä analysoitu siitä näkökulmasta, missä määrin nämä kielteiset havainnot kasautuvat samoille lapsille: Ovatko ne lapset, jotka eivät osanneet sanoa, mikä on perheen kanssa kivaa, samoja lapsia kuin ne, jotka eivät osanneet sanoa, mikä tekee heidät iloi-

seksi? Ovatko ne, jotka eivät osanneet kertoa, missä ovat hyviä, samoja kuin vaille kehuja jääneet? Ovatko ne, jotka eivät nimenneet yhtään kaveria, niitä, joille myös ilonaiheiden nimeäminen oli vaikeaa? Ovatko kuulluksi tulemattomat perheessä ja päiväkodissa samoja lapsia? Yhdistyvätkö jonkun lapsen vastauksissa nämä kaikki huolta aiheuttavat kokemukset? Jos näin on, kertoo se todella hälyttävää viestiä joidenkin lasten elämästä. Se kertoo merkittävästä ulkopuolelle jäämisen ja pahoinvoinnin uhasta, mahdollisesti perustavanlaatuisesta osattomuudesta sekä perheessä että vertaissuhteissa. Tällaisen ilmiön tunnistaminen Lapsibarometrin aineistossa ja sen kehittymisen seuraaminen jatkossa olisi ensiarvoisen tärkeää, mutta vielä tärkeämpää on tällaisten lasten tunnistaminen ja kohtaaminen tosielämässä ja heidän osallisuutensa kokonaisvaltainen tukeminen.

LÄHTEET

- Aho, S. 2005. Minä. Teoksessa K. Laine. Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa. Helsinki: Otava, 20–57.
- Anttiroiko, A-V. 2003. Kansalaisten osallistuminen, osallisuus ja vaikuttaminen tietoyhteiskunnassa. Teoksessa P. Bäcklund (toim.) Tietoyhteiskunnan osallistuva kansalainen. Tapaus Nettimaunula. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 11–31.
- Cassidy, J. & Asher, S. R. 1992. Loneliness and Peer Relations in Young Children. *Child Development* 63 (2), 350–365.
- Cassidy, J. & Berlin, L. J. 1999. Understanding the Origins of Childhood Loneliness: Contributions of Attachment Theory. Teoksessa K. J. Rotenberg & S. Hymel (eds.) *Loneliness in Childhood and Adolescence*. Cambridge: Cambridge University Press, 34–55.
- Gretschel, A. 2002. Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin. Jyväskylän yliopisto, *Studies in Sport, Physical Education and Health*, 85. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hanhivaara, P. 2006. Maaillaa syleilevä osallisuus – osallisuuden suhde kouluun. *Nuorisotutkimus* 24 (3), 29–38.
- Junttila, N. 2016. Lasten ja nuorten yksinäisyys. Teoksessa J. Saari (toim.) *Yksinäisten Suomi*. Helsinki: Gaudeamus, 149–163.
- Juutinen, J. 2015. Lasten yhteenkuuluvuuden rakentuminen päiväkotiarjen pienissä kertomuksissa. *Varhaiskasvatuksen tiedelehti* 4 (2), 159–179.
- Kallio, K. P., Korkiamäki, R. & Häkli, J. 2015. Myönteinen tunnistaminen – näkökulma hyvinvoinnin edistämiseen ja syrjäytymisen ehkäisemiseen. Teoksessa J. Häkli, K. P. Kallio & R. Korkiamäki (toim.) *Myönteinen tunnistaminen*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 7–36.
- Kiilakoski, T. 2007. Johdanto: Lapset ja nuoret kuntalaisina. Teoksessa A. Gretschel & T. Kiilakoski (toim.) *Lasten ja nuorten kunta*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 77, 8–20.
- Kiilakoski, T. 2014. Koulu on enemmän: nuorisotyön ja koulun yhteistyön käytännöt, mahdollisuudet ja ongelmat. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Kiilakoski, T., Gretschel, A. & Nivala, E. 2012. Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa A. Gretschel & T. Kiilakoski (toim.) *Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 9–33.
- Koivisto, P. 2007. ”Yksilöllistä huomiota arkisissa tilanteissa”. Päiväkodin toimintakulttuurin kehittäminen lasten itsetuntoa vahvistavaksi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Laine, K. 2002. Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa K. Laine & M. Neitola (toim.) *Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Kasvatusalan tutkimuksia. Research on educational sciences 11*. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura, 13–37.
- Laine, K. 2005. Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa. Helsinki: Otava.
- Laine, K. & Neitola, M. (toim.) 2002. Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. *Kasvatusalan tutkimuksia. Research on educational sciences 11*. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Lammi-Taskula, J., Karvonen, S. & Ahlström, S. (toim.) 2009. *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009*. Helsinki: THL.
- Lammi-Taskula, J. & Karvonen, S. (toim.) 2014. *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014*. Helsinki: THL.
- May, V. 2013. *Connecting self to society: belonging in a changing world*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Miettinen, A. & Rotkirch, A. 2012. Yhteistä aikaa etsimässä. *Lapsiperheiden ajankäyttö 2000-luvulla. Perhebarometri 2011*. Helsinki: Väestöliitto, Väestötutkimuslaitos.
- Myllyniemi, S. 2013. Vaikuttava osa. *Nuorisobarometri 2013*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisosaian neuvottelukunta, Nuorisotutkimusverkosto.
- Nivala, E. 2008. Kansalaiskasvatus globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnassa. *Kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakehys*. Snellman-instituutin A-Sarja 24/2008. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Nivala, E. & Ryyänen, S. 2013. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 14, 9–41.
- Paju, P. 2007. Nuorten valtakunnallinen osallisuushanke. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 18. Saatavilla osoitteessa <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/osallisuushanke.pdf>. Viitattu 19.10.2016.
- Parkhurst, J. T. & Hopmeyer, A. 1999. *Developmental Change in the Sources of Loneliness in Childhood and Adolescence: Constructing a Theoretical Model*. Teoksessa K. J. Rotenberg & S. Hymel (eds.) *Loneliness in Childhood and Adolescence*. Cambridge: Cambridge University Press, 56–79.
- Repo, L. 2015. *Bullying and its prevention in early childhood education*. Helsinki: University of Helsinki.
- Salmikangas, A-K. 1998. Osallisuus suomalaisessa yhteiskunnassa. *Kokemuksia osallisuushankkeista*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Turja, L. 2011. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 41–53.
- Vehviläinen, J. 2006. Nuorten osallisuushankkeen hyvät käytännöt. Opetushallitus. Saatavilla osoitteessa http://www.oph.fi/download/47244_osallisuushanke1.pdf. Viitattu 19.10.2016.
- Virkki, P. 2015. *Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

PÄIVÄKOTI LASTEN TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ

Mari Vuorisalo

Lapsiasiavaltuutetun toimiston ensimmäistä kertaa toteuttama Lapsibarometri-selvitys on tärkeä ja merkittävä avaus uudenlaisessa tiedontuottamisessa, jossa lasten arkeen ja hyvinvointiin liittyviä asioita kysytään lapsilta itseltään, vieläpä suurelta joukolta varhaiskasvatusikäisiä lapsia. Maassamme ei ole aiemmin toteutettu vastaavaa. Meillä ei ole juurikaan ollut tietoa, mitä pienet lapset ajattelevat omasta arjestaan. Tutkimukset, jotka selvittävät lasten käsityksiä ja kokemuksia vastaavista aiheista, ovat mittakaavaltaan varsin paljon pienempiä. Lapsibarometrissa on hyvä alku pitkittäisesti tuotettavalla tiedolla siitä, mitä varhaiskasvatusikäisille yhteiskunnassamme kuuluu. On tärkeää, että tätä tietoa kerätään lapsilta itseltään.

Lasten arki muuttuu juuri nyt nopeasti, sillä se heijastelee yhteiskunnan laajamittaisempia muutoksia. Digitalisaatio, työelämän muutokset, maahanmuutto, kilpailukyky, osallisuus ovat termejä, jotka täyttävät uutiset ja joita niin lapset kuin aikuiset sovittelevat osaksi omaa arkeaan. Lapsibarometrin todellinen arvo paljastuneekin vasta vuosien jälkeen, jos ja kun pystytään luomaan systemaattinen väline, joka tallettaa myös lasten kokemuksia omasta hyvinvoinnistaan nykyisten ja tulevien muutosten keskellä. Tätä näkökulmapuheenvuoroa motivoi erityisesti lasten kokemusten ja aseman tarkastelu varhaiskasvatusinstituutiossa. Peilaan barometrin herättämiä ajatuksia niin yhteiskunnallisesti kuin lasten ja päiväkodin arjen tasolla.

Varhaiskasvatus yhteiskunnassa

Varhaiskasvatus on yksi keskeisimmistä nykylapsuuteen liittyvistä piirteistä. Erityisesti länsimaaisissa yhteiskunnissa on vallalla käsitys, että varhaiskasvatus on osa hyvää lapsuutta. (Alanen, 2009.) Varhaiskasvatukseen osallistumista pidetään niin yksilön kuin yhteiskunnankin kannalta merkityksellisenä asiana. Yksilölle se tarjoaa mahdollisuuden kehittää tiedollisia valmiuksiaan ja sosiaalisia taitojaan. Yhteiskunnallisesti puolestaan nähdään, että varhain aloitettu kasvatus- ja koulutuspolku tukee myös yhteiskunnan

kehittymistä. Varhaiskasvatuksessa kehittyvät tulevaisuuden kansalaiset, samalla kun vanhemmat voivat ottaa osaa työelämään. Varhaiskasvatusta pidetään tulevaisuuteen suuntaavana investointina, joka tasaa yhteiskunnassa muuten vallitsevia eroja. Erilaiset vaikuttavuustutkimukset tukevat näitä käsityksiä. Varhaiskasvatuksesta hyötyvät kaikki lapset, mutta erityisesti sen on todettu auttavan eteenpäin kaikkein heikoimmista oloista tulevia lapsia. (Gambaro ym., 2014; Leseman & Slot, 2014; myös Karila, 2016.)

Kirsti Karila (2009) arvioi, että investointinäkökulma on vahvistanut varhaiskasvatuksen asemaa yhteiskunnassamme. Hän nostaa kuitenkin esille myös investointeihin helposti liittyvän tuottavuuden mittaamisen. Investointien tekijät haluavat tietää, mitä asetettu panos tuottaa. Silloin päädytään usein tekemään mittauksia, jotka keskittyvät tehokkuuden ja tulokellisuuden arviointiin ja sivuuttavat hyvinvoinnin kysymykset, joita on haastavampaa arvioida. Investoinnin tulos nähdään helposti yhtäläisenä oppimistuloksen kanssa. Pohjoismaiset varhaiskasvatuksen asiantuntijat puhuivat pitkään syyskuun lopulla järjestetyssä paneelikeskustelussa¹ OECD:n lanseeraamasta Baby-Pisa arviointityökalusta, jonka toteutusta parhaillaan suunnitellaan ja jolla olisi tarkoitus testata 5-vuotaiden lasten kognitiivisia taitoja osapuilleen vastaavalla tavalla kuin mitä koululaisten Pisa-tutkimuksissa, toki ikävaiheeseen soveltuvalla tavalla. Panelistit asettuivat varsin yhtenäisenä rintamana vastustamaan tällaista arviointia. Pohjoismaisen varhaiskasvatuksen traditio lepää vahvasti lapsen kokonaisvaltaisen kasvun tukemisesta ja hoivasta, johon ei kuulu oppimistulosten arviointi. (Kjørholt, 2013.)

Edellä kuvattuihin investointiarviointeihin ja mittauksiin verrattuna Lapsibarometrin voi nähdä myös ajankohtaisena kannanottona siitä, millaista tietoa lapsista yhteiskunnassamme tarvitaan. Lapsibarometri perustuu lasten oikeuksiin, osallistumista ja toimintaa kunnioittaviin arvoihin ja pyrkii tuotetulla tiedolla lisäämään lasten yhdenvertaisuutta. Barometrissa ollaan kiinnostuneita lasten koetusta hyvinvoinnista. On tärkeää, että näistä arvoista pidetään kiinni ja niitä koskevaa tietoa tuotetaan laajamittaisesti, kun myös

¹ Paneelikeskustelu oli osa Opetus- ja kulttuuriministeriön järjestämää Pedagogy in Early Childhood Education and Care - Nordic Challenges and Solutions -seminariaa, joka järjestettiin Helsingissä 22.9.2016. Paneelikeskustelu on julkaistu videotallenteena osoitteessa: <https://www.youtube.com/watch?v=c563tgL7T8k>

muunlaista arviointia ja mittaamista varhaiskasvatustilanteiden lasten keskuudessa suunnitellaan.

Yksi varhaiskasvatuksen merkittävimmistä yhteiskunnallisista tehtävistä on lasten välisen eriarvoisuuden poistaminen. Tehtävän painoarvoa lisää se, että eriarvoisuus on tunnistettu yhteiskunnassamme alati voimistuvaksi ilmiöksi. Esimerkiksi lapsiperheiden köyhyys on Suomessa lisääntynyt (Salmi ym., 2014). Köyhyyden lisäksi maahanmuuttajuus, vanhempien alhainen koulutustaso ja vanhemman yksinhuoltajuus tunnistetaan kansainvälisissä tutkimuksissa riskitekijöiksi, jotka usein merkitsevät vaikeuksia lapsuusaikana ja rajoittavat mahdollisuuksia myös aikuisuudessa. (Bäckman & Nilsson, 2011; Wagmiller ym., 2006). Lisäksi näiden tekijöiden tiedetään kasautuvan ja kietoutuvan yhteen, mikä lisää huono-osaisuutta ja eriarvoistumista (Bask, 2011).

Laajojen kansainvälisten selvitysten lisäksi tutkimukset osoittavat, että arjen vuorovaikutuksen tasolla lapsen hallussa olevat aineelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset resurssit ohjaavat sitä, millaisia osallistumisen mahdollisuuksia lapsille tarjoutuu. Samoin kuin lapsuuden riskitekijöiden, myös resurssien tunnistetaan kasautuvan (esim. Bourdieu, 1986; Coleman, 1988). Yhden resurssin kautta on usein mahdollista saada haltuun muita resursseja. Tämä koskee myös lasten maailmaa. Päiväkodin arjessa se voi tarkoittaa esimerkiksi, että laaja kaveriverkosto avaa mahdollisuuden erilaisten tavaroiden ja lelujen jakamiseen. Toisaalta perheen runsas taloudellinen pääoma voi taas tarjota mahdollisuuden osallistua monenlaisiin maksullisiin tapahtumiin, joista hankitut kokemukset tunnistetaan lasten kesken arvostetuiksi asioiksi. Resurssit saavat arvonsa aina vuorovaikutuksessa, minkä vuoksi arvot ja arvostukset voivat vaihdella ajan ja paikan mukaan. Tämä tiettyihin resursseihin kytkeytyvä arvostus tekee resurssien puuttumisesta tai väärienlaisten, arvottomien, resurssien hallinnasta lapselle ongelman, kun hän pyrkii osallistumaan päiväkodin lapsiryhmässä. Oman paikan, arvostetun aseman ja osallistumisen edellytyksenä on, että lapsella on hallussa arvostettuja resursseja. Niiden puuttuminen puolestaan voi johtaa lasten osallistumismahdollisuuksien rajautumiseen ja tätä kautta myös lasten eriarvoistumiseen ryhmässä. (Vuorisalo, 2013.)

Resurssiteoreettisen ajattelutavan kautta tarkasteltuna Lapsibarometrin varhaiskasvatuskysymysten vastaukset tarjoavat tutkijalle kiinnostavaa pohdittavaa. Tulostarkasteluista ehkä kaikkein kiinnostavin suuntaa antava löydös on se, miten yksinhuoltajaperheistä ja muutenkin pienistä perheistä tulevat lapset näyttäisivät luottavan päiväkodin aikuisiin enemmän kuin kahden huoltajan perheiden lapset tai monilapsisista perheistä tulevat lapset. Yksinhuoltajaperheistä ja pienistä perheistä tulevat lapset erotuvat vastaajina sekä kysymyksessä ”kuuntelevatko

päiväkodin aikuiset lasta” ja ”auttavatko päiväkodin aikuiset kiusaamistilanteissa”. Tulokseen on voinut vaikuttaa satunnaisvaihtelu tai se, että yksinhuoltajaperheitä oli barometriin vastanneiden lasten taustalla verrattain vähän. Löydös on kuitenkin todella kiinnostava ja kertoo aivan muuta kuin mitä perinteiset resurssien kasautumista vakuuttavat teoreetisoinnit. Toisaalta vanhat teoreetisoinnit saavat myös tukea barometrin vastauksista. Esimerkiksi kiusaamistilanteissa aikuisten apuun näyttäisivät luottavan vahvemmin ne lapset, joiden perheissä vanhempien tulotaso on korkeampi. Tämäkin löydös on kuitenkin tämänhetkisen tarkastelun perusteella vain suuntaa antava, sillä vastaajaryhmien erot ovat hyvin pienet. Eriarvoistumisen prosesseista lasten arjen tasolla tiedetään vielä melko vähän. Olisi arvokasta saada näiden tarkastelujen taustalle Lapsibarometrin tuottama pitkittäisseuranta, siitä miten lasten koettu luottamus varhaiskasvatusinstituutioon kehitty.

Lasten kuuleminen päiväkodin arjessa

Tutkimusten luoma kuva aikuisten ja lasten välisestä vuorovaikutuksesta päiväkodissa ei kaikilta osin tue barometrin tuloksia. Puroila ja Estola (2012) kuvaavat tutkimuksessaan moninaisuutta, joka määrittelee lasten ja aikuisten välisiä suhteita päiväkodissa. He havainnoivat päiväkodeissa arkea, jossa lasten ja aikuisten välille muodostui tiivistä vuorovaikutusta. Tällöin lasten ja aikuisten välillä on mahdollista molemminpuolinen jakaminen ja kuuleminen, myös yksittäisen lapsen osalta. Tutkijat raportoivat kuitenkin myös aikuisten etäisyydestä niin emotionaalisesti kuin fyysisestikin. Aikuiset ovat läsnä, mutta heidän huomionsa kiinnittyy muualle kuin lapsiin. Vuorovaikutteisissakin tilanteissa aikuisten toiminta saattaa ensisijaisesti suuntautua ryhmään, ei yksittäisiin lapsiin.

Karila ja Kinos (2010) puolestaan selvittivät tutkimuksellaan sitä, miten varhaiskasvatuksen ammattilaisten päivä päiväkodissa rakentuu. He kiinnittivät huomiota erityisesti siihen, että aikuiset, niin vanhemmat kuin työyhteisön muut kasvattajat, sumeilematta keskeyttivät tilanteita, joissa aikuiset toimivat lasten kanssa. Keskeytykset nousivat tässä tutkimuksessa laajemminkin päiväkodin arkea kuvaavaksi ilmiöksi yhdessä toiminnan jatkuvien muutosten kanssa. Muutokset ja keskeytykset väistämättä vaikeuttavat myös ammattilaisen mahdollisuuksia kuulla lasta ja rakentaa toimintaa, joka kannattelisi ideoiden kehityä.

Tutkijoiden havainnot haastavat barometrin tuloksen ja maalaavat varhaiskasvatuksen arjesta kuvaa, jossa lasten kuuleminen ei ole ongelmatonta eikä yksiselitteistä. Varhaiskasvatuksen tutkijalle barometrin tulos, jonka mukaan käytännöllisesti katsoen kaikki lapset tulevat kuulluiksi päiväkodissa, on epäilyttävän positiivinen. Sen vuoksi olisikin mielenkiintoista

päästä tarkastelemaan lähemmin, millaisin nyanssein lapset kuvaavat esiopetuksessa suhdettaan aikuisiin ja miten kuuleminen tapahtuu.

Lasten kuuleminen ei ole kuitenkaan vain vuorovaikutukseen liittyvä asia. Kuuleminen ja siihen läheisesti liittyvä osallistuminen törmäävät päiväkodissa monesti rakenteisiin, jotka haittaavat tai peräti estävät osallistumista. Tutkijat ovat kritisoineet päiväkotien rutiineja, institutionaalisia rakenteita, kulttuurisia käytäntöjä ja lasten ja aikuisten välisiä valtasuhteita, jotka estävät lapsia osallistumasta, vaikuttamasta ja toteuttamasta itseään. (Bae, 2009; Kjörholt, 2008; Puroila & Estola, 2012; Vuorisalo, 2013.) Tällaisten rakenteellisten tekijöiden kautta osallistumisen ja kuulemisen esteet kiinnittyvät varhaiskasvatukseen arkeen tavoilla, joiden tunnistaminen on usein työlästä ja aikaa vievää ja joiden muuttaminen vaatii ensinnäkin toimintakäytäntöjen perusteellista tarkastelua ja sen jälkeen tietoista ja huolellista paneutumista.

Siitä huolimatta, että tutkimusten kautta kyseenalaistuu lasten vastauksiin tallentunut vahva kuulukuksi tulemisen kokemus, tiedän varhaiskasvatuksen ammattilaisilla olevan kykyä ja halua kuulla lapsia ja ottaa lasten aloitteet huomioon. Päätän tarkasteluni pieneen kuvaukseen kuulemisesta päiväkodin arjessa. Seuraava tilanne on tallentunut omaan tutkimusaineistooni tänä syksynä. Havainnointi on tehty päiväkodin lapsiryhmässä, jossa lapset ovat 2–5-vuotiaita. Esimerkki jääköön kuvaamaan, miten kuuleminen rakentuu osaksi arkea ja miten sillä, mikä on lapsille tärkeää, on myös vaikutusta toimintaan. Kasvattajat kuulevat lapsia aktiivisesti ja muuttavat suunnitelmiaan, jotta lasten ideat voidaan toteuttaa.

Katri, opettaja ja muutama muu lapsi istuvat aamupalapöydässä. He keskustelevat lelupäivää varten tehdyistä suunnitelmista. Katri sanoo, että hän haluaa maalata askartelemansa rytmimunan. Katri ja opettaja puhuvat kesken olevasta askarteluhankkeesta. Katri toistaa moneen kertaan, että hän haluaisi tänään maalata.

Ryhmä siirtyy aamupalalta aloittamaan päivän toimia aamupiiriin. Siirtymän lomassakin Katri toistelee maalaussuunnitelmiaan. Kun piiri on päättynyt ja lapset suunnittelevat leikkejä, opettaja sanoo ääneen ryhmän toiselle aikuiselle, että leikkimisten lisäksi ryhmässä olisi myös kiinnostusta maalaamiseen.

Katri: "Niin. Minä haluaisin maalata rytmimunan."

Aikuiset sopivat, miten tila järjestetään niin, että myös maalaaminen on mahdollista toteuttaa.

Katri: "Nytkö minä saan maalata?"

Aikuinen: "Ei ihan vielä, pitää ensin vähän järjestellä paikkoja. Kohta."

Sinä aikana kun aikuiset järjestävät tilaa ja etsivät tarvittavat materiaalit, Katri liittyy kotileikkiin. Kun järjestelyt on saatu tehtyä, aikuinen tulee Katrin luo ja kysyy, haluaisiko tämä tulla nyt maalaamaan.

Katri: "Ei, mä haluan olla täällä kotileikissä."

Aikuinen neuvottelee Katrin kanssa, milloin hänelle olisi sopiva aika irrottautua leikistä maalaamiseen, johon ei mene kovin pitkää aikaa. Ensin Katri sanoo, että hän haluaa maalata vähän myöhemmin, mutta lopulta hän päättääkin lähteä maalaamaan saman tien. Pienen hetken kuluttua Katri tulee takaisin kotileikkiin. Hän hyppii tullessaan ja leikki lopun aamupäivää kotileikkiä yhdesä viiden muun lapsen ja opettajan kanssa.

LÄHTEET

- Alanen, L. 2009. Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa L. Alanen & K. Karila (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 7–30.
- Bae, B. 2009. Children's right to participate – challenges in everyday interactions. *European Early Childhood Education Research Journal*, 17 (3), 391–406.
- Bask, M. 2011. Cumulative Disadvantage and Connections between Welfare Problems. *Social Indicators Research* 103 (Sep 2011), 443–464.
- Bourdieu, P. 1986. The forms of capital. Teoksessa J. G. Richardson (toim.) *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood, 241–258.
- Bäckman, O. & Nilsson, A. 2011. Pathways to Social Exclusion – A Life-Course Study. *European Sociological Review*, 27 (1), 107–123.
- Coleman, J. S. 1988. Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, 94 (Supplement), 95–120.
- Gambaro, L., Stewart, K. & Waldfogel, J. (toim.). 2014. An equal start? Providing quality early education and care for disadvantaged children. Bristol: Polity Press.
- Karila, K. 2009. Lapsuudentutkimus ja päiväkotien toiminta. Teoksessa L. Alanen ja K. Karila (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 249–262.
- Karila, K. 2016. Vaikuttava varhaiskasvatus. Tilannekatsaus toukokuu 2016. Raportit ja selvitykset 6/2016. Helsinki: Opetushallitus.
- Karila, K. & Kinos, J. 2010. Päivä lastentarhanopettajana – mistä varhaiskasvatuksen ammatillisuudessa oikein on kyse? Teoksessa R. Korhonen, M-L. Rönkkö, J-A. Aeriala (toim.) *Pienet oppimassa. Kasvatuksellisia näkökulmia varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen*. Turku: Turun yliopiston opettajankoulutuslaitos, Rauman yksikkö, 284–295.
- Kjørholt, A. T. 2013. Childhood as Social Investment, Rights and the Valuing of Education. *Children & Society*, 27 (4), 245–257.
- Kjørholt, A. T. 2008. The competent child and 'the right to be oneself': Reflections on children as fellow citizens in an early childhood centre. Teoksessa A. Clark, A.T. Kjørholt & P. Moss (toim.) *Beyond listening. Children's perspectives on early childhood services*. Bristol: Polity Press, 151–174.
- Leseman, P. & Slot, P. 2014. Breaking the cycle of poverty: challenges for European childhood education and care. *European Early Childhood Education Research Journal*, 22 (3), 314–326.
- Puroila, A-M. & Estola, E. 2012. Lasten hyvä elämä? Päiväkotiarjen pienten kertomusten äärellä. *Journal of Early Childhood Education Research*, 1(1), 22–43.
- Salmi, M., Lammi-Taskula, J. & Sauli, H. 2014. Lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa J. Lammi-Taskula & S. Karvonen (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014*. Teema 21. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos, 82–104.
- Vuorisalo, M. 2013. Lasten kentät ja pääomat. Osallistuminen ja eriarvoisuuksien rakentuminen päiväkodissa. University of Jyväskylä. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 467.
- Wagmiller, R. L., Lennon, M. C., Kuang, L., Alberti, P. L., & Aber, J. L. 2006. The Dynamics of Economic Disadvantage and Children's Life Chances. *American Sociological Review*, 71 (5), 847–866.

LASTEN ILON JA SURUN AIHEET

Lotta Uusitalo-Malmivaara

Kaikki vanhemmat haluavat lapsilleen onnellisuutta (Seligman, 2011). Kielestä ja kulttuurista riippuen onnellisuuden määritelmät vaihtelevat, mutta ydin-sanoma on selvä: toivomme lapsillemme sellaista elämää, jossa iloa on surua enemmän, yksilö voi löytää oman paikkansa ja toimia merkityksellisesti ympäristössään. Lasten onnellisuuteen ovat yhteydessä samankaltaiset tekijät, mittaammepa asiaa Yhdysvalloissa, Koreassa (Park & Huebner, 2005) tai Suomessa (Uusitalo-Malmivaara, 2012). Länsimaissa yksilölliset tarpeet ja itsemääräämisoikeus korostuvat, kun taas Aasian maissa kollektivistiset arvot, perheen ja yhteisön hyvinvointi ovat ylimpiä onnellisuuden lähteitä.

Onnellisuus ja masentuneisuus, tai ilo ja suru eivät aina sijoitu saman jatkumon ääripäihin (Keyes, 2002). Varsinkin aikuisilla osittain eri tekijät ennustavat mielen hyvinvoinnin tiloja. Voimme samanaikaisesti tuntea onnellisuutta joistain seikoista ja masennusta toisista. Suurin osa aikuisista sijoittuukin kukoistuksen jatkumon keskivaiheille, kohtuullisen henkisen hyvinvoinnin ja nuutuneisuuden välimaastoon. Lapsilla tilanne on selkeämmin jakautunut, lapset ovat joko onnellisia tai sitten eivät. Lohdullista kyllä, valtaosa lapsista näyttää tutkimusten valossa voivan hyvin ja kokevan onnellisuutta (Holder, 2012). Kuitenkin tässäkin kahtia jakautuminen on ilmeistä. Lasten ja nuorten masentuneisuus kasvaa kaikkialla länsimaissa, eikä kyseessä ole enää mikään uusi ilmiö. Sen sijaan uutta on hyvinvoinnin tietoinen opettaminen, johon esimerkiksi uusi opetussuunnitelma entistä selvemmin kehottaa (Opetushallitus, 2014). Myös tietämys mielen kuntoisuutta ja toipumiskykyä edistävästä tekijöistä lisääntyy kaiken aikaa. Käsillä oleva selvitys lasten luottamuksen rakentumisesta on siitä yksi esimerkki.

Positiivinen psykologia on uudehko käyttäytymistieteellinen paradigma, jonka tehtävänä on tutkia hyvinvoinnin edellytyksiä. Sen keskeinen lähtökohta on Maria Jahodan (1958) toteamus siitä, ettei pahoinvoinnin poistaminen takaa hyvinvointia. Paha pitää huolen itsestään, hyvää on tietoisesti vaalittava. Ihmismieli on rakentunut havaitsemaan epäkohtia ja haittoja huomattavasti nopeammin kuin positiivisia seikkoja. Tällä on ollut lajimme säilymisen kannalta ratkaiseva merkitys, sillä valppauden suuntaaminen mahdollisiin ughiin on suojannut vaaroilta ja autta-

nut varautumaan epäsuotuisten muutosten varalta. Arkipäivässä tällä taipumuksella voi kuitenkin olla vaurioittava vaikutus, sillä jatkuva murehtiminen ja pieniinkin harminaiheisiin takertuminen vie nautinnon elämästä, kapeuttaa ajattelua ja uuvuttaa lopulta myös fyysisen terveyden (ks. esim. Kok & Fredrickson, 2010). Iloitsemista kannattaa opetella ja opettaa monestakin syystä.

Martin Seligman (2011) on PERMA-teoriassaan kuvannut hyvinvoinnin rakentuvan viiden peruspilarin varaan. Nämä pilarit ovat Positive emotions, Engagement, Relationships, Meaning ja Accomplishment (myönteiset tunteet, sitoutuminen, ihmissuhteet, merkityksellisyys ja aikaansaaminen). Lasten onnellisuuden kokemukset, suurimmat ilon ja surun lähteet voidaan myös jaotella näiden käsitteiden alle. Kuvaan seuraavassa omia tuloksiamme, kansainvälisiä tutkimuksia ja Lapsibarometrin havaintoja PERMA-teorian valossa lähtien liikkeelle sen R-kirjaimesta, keskeisimmästä onnellisuuden lähteestä eli ihmissuhteista (relationships).

Tutkimme ihmisten hyvinvointia missäpäin maailmaa tahansa, sosiaaliset suhteet näyttäytyvät korvaamattomina. Jos suomalaislapsi riemuitsee saadessaan leikkiä ystävänsä kanssa, aasialainen ikätoverinsa saattaa mainita tulevansa onnelliseksi siitä, että hänen luokkatoverinsa voivat hyvin (Park & Huebner, 2005). Ystävien merkitys näkyy myös Lapsibarometrin tuloksissa, sillä kaverit mainittiin yhtenä tärkeimpänä ilon tuottajana ja vastaavasti taas kavereiden puute surun aiheena. Liittyminen lajitovereihin on biologinen välttämättömyys, joka paitsi takaa eloonjäämisen ja luo pohjan perimmäisten tarpeiden tyydyttymiselle (Ryan & Deci, 2000), myös toimii positiivisen voiman lähteenä ja kannattelee vastoinkäymisten sattuessa. Lapsi kehittyy geenienensä rajaamana, mutta ennen kaikkea ihmisympäristötekijät muokkaavat häntä elämän päätepysäkille asti. Tärkeissä ihmissuhteissa onnistuminen ennustaa vahvasti yksilön onnellisuutta (ks. esim. Holder, 2012).

Omissa 12-vuotiaiden hyvinvointia koskevissa tutkimuksissamme ne lapset, jotka yleisesti ottaen olivat vähiten onnellisia, toivoivat muita enemmän rauhallista perhe-elämää ja lisää ystäviä (Uusitalo-Malmivaara, 2012; Uusitalo-Malmivaara ym.,

2012). Ne taas, joilla perhe- ja kaveriasiat näyttivät olevan kunnossa, halusivat parempaa koulu- ja harrastusmenestystä ja enemmän vapaa-aikaa. Parempi koulumenestys oli yli 700 lapsen otoksessa suosituin vaihtoehto onnellisuuden lisääjäksi, 47,6 prosenttia toivoi sitä. Vähiten toivottu vaihtoehto taas oli kuuluisaksi tuleminen, vain 10,2 prosenttia uskoi sen lisäävän onnellisuuttaan. Tavoitimme samasta vastaajajoukosta kolme vuotta myöhemmin lähes puolet. Tulokset toistivat itseään, tällöin jopa 60,5 prosenttia uskoi onnellisuutensa kasvavan, mikäli koulumenestys paranisi. Kuuluisaksi tuleminen oli edelleen toivomuslistan häntäpäässä, vain 17,1 prosenttia halusi sitä. Edelleenkin ne, joilla kavereita oli vähän tai perhe-elämä oli epävakaa (usein samoja vastaajia), toivoivat muita useammin ”lisää ystäviä” tai ”tyttö- tai poikaystävää” (Uusitalo-Malmivaara, 2014). Olemme tulkinneet tulosten kertovan sosiaalisten suhteiden perustavaa laatua olevasta luonteesta. Vasta kun ne, samoin kuin terveys, ovat kunnossa, on ”varaa” toivoa jotain muuta. Kokemukset hyljeksinnästä, yksinäisyydestä ja kiusaamisesta ennustavat vahvimmin masennusoireita (Uusitalo-Malmivaara & Lehto, 2013). Lapsibarometrin aineistossa yli kolmannes vastaajista kertoi kiusaamisen ja satuttamisen tekemisen heidät surullisiksi. Vaikka tähän vastausryhmään luokituu vakavuusasteeltaan erilaisia kokemuksia, on huolestuttavaa, että jo 6-vuotiaista suuri osa asian mainitsee.

Useat tutkimukset kertovat onnellisuuden laskevan murrosiän koittaessa (ks. esim. Holder, 2012). Omassa seurantalutkimuksemme näin tapahtui korostuneesti tytöille ja erityisesti, kun mitattiin koulunonellisuutta eli tyytyväisyyttä kouluun sosiaalisena ympäristönä ja oppimiseen siellä. Toki yleinen onnellisuus ja koulunonellisuus korreloivat voimakkaasti (Uusitalo-Malmivaara, 2014). Vapaissa vastauksissa, joissa nuoret pohtivat syitä onnellisuudessaan tapahtuneille muutoksille, 43 prosenttia mainitsi ystävyys-suhteet. Ne näkyivät sekä onnellisuuden kasvun että vähenemisen taustalla. Muita tekijöitä onnellisuuden muutoksissa olivat koulustressi, jonka 8 prosenttia mainitsi onnellisuutensa laskun syyksi, ja itsevarmuuden lisääntyminen, jonka 8 prosenttia kertoi onnellisuutensa kasvun syyksi.

Sosiaaliset suhteet liittyvät Seligmanin (2011) PERMA-teorian ensimmäiseen kohtaan eli myönteisiin tunteisiin (positive emotions) usealla tavalla. Ystävät ja läheiset ihmissuhteet paitsi luovat positiivista mielentilaa, yhteys toimii myös toiseen suuntaan. Myönteiset tunteet auttavat luomaan ihmissuhteita. Barbara Fredrickson (2001) on tutkinut tunteiden ja liittymisen välistä siltaa ja todennut myönteisten tunnetilojen hermistävän sosiaalisille vihjeille. Tämä hermistyminen puolestaan parantaa mahdollisuutta ottaa kontaktia muihin ja ystävyyttä. Liittyminen lajitovereihin parantaa fysiologistenkin muutosten kautta jälleen mahdollisuuttamme kokea positiivi-

sia tunnetiloja, herkistyä muille ihmisille ja tutustua heihin. Sosiaalisten suhteiden aikaansaamista edullisista fyysisistä vaikutuksista tunnetaan parhaiten oksitosiinihormonin erittyminen ja kiertäjähormon aktivaatio. Ne molemmat toimivat stressireaktioiden vaimentajina ja tasoittavat mieltä turvalliseen, luottavaiseen tilaan (Kok & Fredrickson, 2010).

Myönteiset tunnetilat ovat jo itsessään tavoittelamisen arvoisia. Kaikille niiden saavuttaminen ei ole yhtä helppoa. Synnynnäinen temperamentti voidaan jaotella positiiviseen tai negatiiviseen emotionaalisuuteen. Temperamentista riippuu, miten lapsi reagoi uusiin tilanteisiin ja miten hanakasti hän hakeutuu esimerkiksi uuteen porukkaan. Negatiiviseen emotionaalisuuteen liittyvää välttämisyjärjestelmää ei voi väkisin muuttaa, vaan esimerkiksi ujolle lapselle ja hänen ryhmälleen on annettava aikaa ja vuorovaihtusmalleja ystävyys-suhteiden muodostumiseksi (Keltikangas-Järvinen, 2009). Tämä on äärimmäisen tärkeää mm. siksi, että useat tutkimukset kertovat ujojen ja arkojen lasten joutuvan muita useammin kiusaamisen kohteiksi (esim. Salmivalli, 1998).

PERMA-teorian toinen kohta eli liittyminen, sitoutuminen (engagement) tulee esiin mielekkäässä toiminnassa. Joku tekeminen tuntuu niin omalta ja mukaansatempaavalta, että ajan- ja paikantaju häviävät ja toiminta kokonaan imee itseensä. Tällainen flow-kokemus (Csikszentmihályi, 2000) on huikean tyydyttävä ja kuvastaa puhtaan sisäisen motivoitumisen tilaa. Flow-tilaan johtavaan toimintaan voivat kuulua toiset ihmiset, mutta se ei ole välttämätöntä. Aikuisten tehtävä on auttaa lapsia löytämään kiinnostuksen kohteensa, joiden varassa intohimoinen tekemisen palo ja flow voivat syttyä. Tämä saattaa vaatia monia kokeiluja ja piipahduksia erilaisten harrastusten parissa. Niistä kenties vasta vuosia myöhemmin joku valikoituu omaksi (ks. myös Tapola & Niemivirta, 2014). Vahva kiinnostuksen kohde saattaa kantaa vaikeuksien yli silloin, kun vaikkapa koulussa tai ihmissuhteissa on hankaluutta. Haastattelemamme lapset ja nuoret (mm. Uusitalo-Malmivaara ym., 2012) mainitsivat lukuisia eri toimintoja flow-kokemusten tuottajina. Näitä olivat mm. musiikki, monet urheilulajit, tietokonepelit ja esimerkiksi matikan tehtävien ratkaiseminen. Vastaavasti onnellisuuden vähenemisen syiksi lapset kertoivat harrastuksen katkeamisen loukkaantumisen, muuton tai perheen taloudellisen tilanteen vuoksi.

Merkityksellisyys (meaning), PERMA-teorian M-kirjain, korostuu toiminnassa yhteisen isomman asian hyväksi tai jonkun puolesta. Tähän liittyy kiinteästi myötätunto, myötäinto ja toisten auttaminen. Jo pikkulapset osoittavat spontaania myötätuntoa toisilleen lainaamalla lelujaan, silittämällä tai muuten lohduttamalla surevaa kaveriaan (Eisenberg, 1990). Paras tapa tulla onnelliseksi on auttaa toisia ihmisiä (Seligman, 2011, 20) on myös tieteellisesti todennettu neuvo. Empatia ja myötätunto ovat vahvasti

evoluution suosimia piirteitä, joiden varassa koko ihmisryhmän säilyminen on saattanut levätä. Toisen kärsimyksen tai riemun havaitseminen ja altruistinen toisen palvelukseen asettuminen omaa mielialaa tyrmäyttämättä lisäävät molempien osapuolten onnellisuutta (Pessi, 2014). Jo pienet lapset iloitsevat lahjan antamisesta yhtä lailla kuin sen saamisesta. Myös Lapsibarometrin vastaajista 9 prosenttia kertoi olevansa hyviä ”kotitöissä ja auttamisessa”. Murrosikään ehtineillä lapsilla ympäristön, tasa-arvon tai jonkun muun globaalin asian hyväksi toimiminen saavat mainintoja omaa onnellisuutta lisäävinä tekijöinä (Uusitalo-Malmivaara, 2014). Ne lapset, jotka itse usein ovat auttamisen kohteita eritoten hyötyvät tilanteista, joissa pääsevät konkreettisesti toimimaan toisten hyväksi. Näitä tilanteita tulisi heille tietoisesti rakentaa.

Seligmanin PERMA-teorian viides hyvinvoinnin pilari on aikaansaaminen tai saavuttaminen (accomplishment). Lapset mainitsevat ilon lähteikseen tavoitteeseen pääsemisen: ”Olen onnellinen, koska sain kuvityön valmiiksi!” Maalaaminen on ollut palkitsevaa ja kivaa itsessään, mutta valmiiksi saamisella on aivan oma arvonsa. Kuten Seligman (2011, 19) kirjoittaa, joku saattaa kerätä muhkean omaisuuden vain lahjoittaakseen sen pian pois. Kaikki tarvitsemme tunteen perille pääsemisestä: nyt tämä asia on valmis, riittävän hyvä. Päämäärän saavuttaminen on itsetunnon kannalta tärkeää. Siksi aikuisen tehtävä onkin pilkkoa taitoa opettelevan lapsen kerta-annokset sopivan suuruisiksi ja tehdä ne lapselle näkyviksi etapeiksi. Sinnikkyys saavuttaa asetettuja tavoitteita ennustaa menestystä lukuisissa asioissa. Sinnikkyden opettamisessa juuri palkitsevat välitavoitteet ovat korvaamattomia ”pystyin siihen” -tunteen antajia (Uusitalo-Malmivaara & Vuorinen, 2016a). Vastaavasti toistuva jälkeen jääminen tavoitteista lannistaa yritteliäisyyttä ja alentaa itsetuntoa.

Varhaisissa onnellisuuden tutkimuksissa itsetunto rinnastettiin suoraan yksilön hyvinvointiin: mitä parempi itsetunto, sitä onnellisempi ihminen (Holder, 2012). Näin yksiulotteisesta ilmiöstä ei ole kyse, mutta epäilemättä itsetunto on olennainen hyvinvointiin vaikuttava tekijä. Hyvä itsetunto on kuin henkilöä ympäröivä puhtaasti ilman kehä, jonka lähellä on muiden raikas hengittäminen. Samalla kehä tarjoaa puskuria yksilölle itselleen vahingoittavaa kohtelua ja tarpeettomia

pettymyksiä vastaan. Itsetuntoon ajatellaan kuuluvan ydinitsetunto ja ääreisitsetunto (ks. esim. Salmivalli, 1998). Itsetunnon ydin syntyy pääosin varhaisista vuorovaikutuksen ja ennen kaikkea rakkauden kokemuksista, mutta ääreisitsetunto on riippuvainen jatkuvasta ympäristön palautteesta. Epäedullinen varhainen kiintymyssuhde ei kuitenkaan ole elinikäisen heikon itsetunnon tae. Tämä on kasvattajan kannalta rohkaisevaa, sillä kannustavilla ja toisen ainutkertaisuuden huomioivilla kohtaamisilla voi olla valtava korjaava vaikutus. Lapsibarometrissa 80 prosenttia vastaajista kertoi saavansa kehuja, tytöistä 87 ja pojista 75 prosenttia. Suuri ero sukupuolten välillä on kiinnostava; tunnistavatko tytöt paremmin itseensä kohdistuvaa kehumista vai saavatko he sitä todellisuudessa enemmän?

Itsetuntoon ovat yhteydessä kokemukset hyväksytyksi tulemisesta ja luottamuksesta. Lisäksi jokaisella lapsella tulisi olla useampia alueita, joissa hän voi tuntea olevansa etevä. Lapsibarometrissa erityisen ilahduttava oli tulos vahvuuksien havaitsemisesta. 91 prosenttia vastaajista osasi mainita jonkin asian, jossa on hyvä. Lasten kiinnostusten seuraaminen ja ruokkiminen ovat itsetunnon keskeisiä rakentajia. Varsinkin jos kyseessä on lapsi, joka herkästi saa moitteita, kärsii oppimisen tai käyttäytymisen haasteista, mahdollisuuksia onnistumisissa paistatteluun on luotava. Onnistuttaja on onnellistuttaja. Opetuskokeilumme, joissa oppilaalle suunnitellaan erityisiä taitavuuden tähtihetkiä, ovat osoittautuneet toimiviksi (Uusitalo-Malmivaara & Vuorinen, 2016a,b). Näissä interventioissa ideana on ollut etukäteen miettiä joka päivälle viisi onnistumisen takuutuokioita lapselle, joka aiemmin on saanut paljon negatiivista palautetta. Tulokset näkyvät sekä oppilaan että opettajan hyvinvoinnin kasvuna ja itseensä ja toisiin luottamisen lisääntymisenä.

LÄHTEET

- Csikszentmihályi, M. 2000. *Beyond boredom and anxiety*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Fredrickson, B. L. 2001. The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *The American psychologist*, 56 (3), 218.
- Eisenberg, N. 1990. *Empathy and its development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holder, M. 2012. *Happiness in children. Measurement, correlates and enhancement of positive subjective well-being*. New York: Springer.
- Jahoda, M. 1958. *Current concepts of positive mental health*. New York: Basic Books.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2009. *Temperamentti – ihmisen yksilöllisyys*. Helsinki: WSOY.
- Keyes, C. L. 2002. The mental health continuum: From languishing to flourishing in life. *Journal of health and social behavior*, 43 (2), 207–222.
- Kok, B. E., & Fredrickson, B. L. 2010. Upward spirals of the heart: Autonomic flexibility, as indexed by vagal tone, reciprocally and prospectively predicts positive emotions and social connectedness. *Biological psychology*, 85 (3), 432–436.
- Opetushallitus. 2014. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Saatavilla osoitteessa http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf. Viitattu 5.10.2016.
- Park, N., & Huebner, E. S. 2005. A cross-cultural study of the levels and correlates of life satisfaction among adolescents. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36 (4), 444–456.
- Pessi, A. B. 2014. *Myötätunto onnen lähteenä*. Teoksessa L. Uusitalo-Malmivaara (toim.) *Positiivisen psykologian voima*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. 2000. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *The American psychologist*, 55 (1), 68–78.
- Salmivalli, C. 1998. *Koulukiusaaminen ryhmäilmiönä*. Tampere: Gaudeamus.
- Seligman, M. E. 2011. *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. New York: Simon and Schuster.
- Tapola, A. & Niemivirta, M. 2014. *Kiinnostus – tunteiden kuningatar vai kesytön Tarzan?* Teoksessa L. Uusitalo-Malmivaara (toim.) *Positiivisen psykologian voima*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Uusitalo-Malmivaara, L., Kankaanpää, P., Mäkinen, T., Raeluoto, T., Rauttu, K., Tarhala, V. & Lehto, J. E. 2012. Are special education children happy? *Scandinavian Journal of Special Education*, 56 (4), 419–437.
- Uusitalo-Malmivaara, L. 2012. Global and school-related happiness in Finnish school children. *Journal of Happiness Studies*, 13 (4), 601–619.
- Uusitalo-Malmivaara, L. & Lehto, J. E. 2013. Social factors explaining children's subjective happiness and depressive symptoms. *Social Indicators Research*, 111 (2), 603–615.
- Uusitalo-Malmivaara, L. 2014. Happiness decreases during early adolescence. *Psychology*, 5 (6), 541–555.
- Uusitalo-Malmivaara, L. & Vuorinen, K. 2016a. *Huomaa hyvä! Näin autat lasta ja nuorta löytämään luontevahvuutensa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Uusitalo-Malmivaara, L. & Vuorinen, K. 2016b. *Character strength intervention for children with special needs*. Conference presentation in EARLI Sig15, Leuven, Belgium 30.8.2016.

LAPSIBAROMETRI 2016

Olen tutkimushaastattelija NN Taloustutkimuksesta, hyvää päivää/ilttaa.

Kuten teille aiemmin lähetetyssä kirjeessä kerrottiin teemme parhaillaan 6-vuotiaille lapsille tutkimusta, jossa selvitetään lasten omia kokemuksia heidän hyvinvoinnistaan. Toteutamme kyselyn Lapsiasiavaltuutetun toimeksiannosta. Olisiko teillä ja lapsellanne aikaa vastata muutamaan kysymykseen? Aikaa vastaamiseen menee korkeintaan kymmenen minuuttia.

SUOSTUU → SIIRRY KYSYMYKSIIN

KIELTÄYTYY → **Sitten en vaivaa pidempään. Mukavaa päivän/illan jatkoa!**

TAUSTAKYSYMYKSET VANHEMMALLE

Ennen kun esitämme lapsellenne kysymyksiä, kysyisin teiltä muutaman taustatietokysymyksen. Tietoja käytetään ainoastaan tulosten luokittelussa, eikä yksittäistä vastaajaa voida vastauksista tunnistaa.

1. Montako huoltajaa taloudessanne on?
 - 1) yksi
 - 2) kaksi
2. Entä montako lasta taloudessanne on?
_____ lasta
3. Mikä on lapsen äidin koulutustaso?
 - 1) Perus-/keski-/kansa-/kansalaiskoulu
 - 2) Ammatti-/tekninen-/kauppakoulu
 - 3) Ylioppilas/lukio
 - 4) Opistotaso
 - 5) Ammattikorkeakoulu
 - 6) Yliopisto/korkeakoulu
 - 7) Ei halua vastata
4. Mikä on lapsen isän koulutustaso?
 - 1) Perus-/keski-/kansa-/kansalaiskoulu
 - 2) Ammatti-/tekninen-/kauppakoulu
 - 3) Ylioppilas/lukio
 - 4) Opistotaso
 - 5) Ammattikorkeakoulu
 - 6) Yliopisto/korkeakoulu
 - 7) Ei halua vastata
5. Mikä on asuinpaikkanne postinumero?

-
6. Mitkä ovat taloutenne yhteenlasketut vuositulot veroja vähentämättä? HUOMAA, ETTÄ KYSYTÄÄN KOKO TALOUDEN VUOSITULOJA, EI PELKÄSTÄÄN VASTAAJAN. LUE KYSYMYS HUOLELLA SANATARKASTI.

- 1) alle 10001 euroa/vuosi
- 2) 10001-15000 euroa/vuosi
- 3) 15001-20000 euroa/vuosi
- 4) 20001-25000 euroa/vuosi
- 5) 25001-30000 euroa/vuosi
- 6) 30001-35000 euroa/vuosi
- 7) 35001-40000 euroa/vuosi
- 8) 40001-45000 euroa/vuosi
- 9) 45001-50000 euroa/vuosi
- 10) 50001-55000 euroa/vuosi
- 11) 55001-60000 euroa/vuosi
- 12) 60001-70000 euroa/vuosi
- 13) 70001-80000 euroa/vuosi
- 14) 80001-90000 euroa/vuosi
- 15) yli 90000 euroa/vuosi
- 16) Ei halua vastata
- 17) EOS

7. Onko 6-vuotias lapsenne ollut ennen esikoulua päiväkodissa?

- 1) Kyllä
- 2) Ei

8. JOS ON OLLUT PÄIVÄKODISSA: Kuinka pitkään lapsenne on ollut ennen esikoulua päiväkodissa?

- 1) Alle vuoden
- 2) 1-2 vuotta
- 3) yli 2 vuotta

Kiitos näistä tiedoista! Ojentaisitko puhelimen nyt 6-vuotiaalle?

(Jos aikuinen haluaa, hänelle voi kertoa lapselle esitettävät kysymykset. Mutta ei kerrota niitä, ellei aikuinen erikseen pyydä.)

KYSYMYKSET 6-vuotiaalle LAPSELLE:

ESITTÄYTYMINEN LAPSELLE:

Olen NN Taloustutkimuksesta, hei. Me tehdään tutkimusta, jossa halutaan tietää, mitä 6-vuotiaille lapsille kuuluu ja miltä heistä tuntuu. Sinun ajatukset ovat meille tärkeitä, koska ne auttavat parantamaan lasten asioita. Saanko kysyä sinulta muutaman kysymyksen?

Ei → Selvä juttu, heippa sitten!

Kyllä → Hyvä. Kerro sitten minulle, jos et halua enää vastata kysymyksiin.

1. AVOIN: Minkä nimisiä kavereita sinulla on?
LAPSI LUETTELEE NIMIÄ, LASKE NIMIEN MÄÄRÄ JA KIRJAA LUKUMÄÄRÄ JA SUKUPUOLI. JOS SUKUPUOLI ON NIMEN PERUSTEELLA EPÄSELVÄ, KYSY KUMPI HÄN ON, TYTTÖ VAI POIKA.
Poikia _____ kpl
Tyttöjä _____ kpl
2. Jos joudut kaupassa eroon vanhemmistasi, kysytkö vieraalta aikuiselta apua?
Kyllä
En
En osaa sanoa
AVOIN: (JOS LAPSI HALUAA SANOTTAA ENEMMÄN) _____
3. AVOIN: Missä asioissa olet hyvä? EI VAADITA VASTAUSTA VÄKISIN. JOS LAPSELLE EI TULE MITÄÄN MIELEEN, KIRJATAAN SE.

4. Saatko kehuja?
Kyllä
En
En osaa sanoa
5. Kuuntelevatko vanhempasi, jos sinulla on asiaa?
Kyllä
Ei
En osaa sanoa
6. Kuuntelevatko päiväkodin aikuiset, jos sinulla on asiaa?
Kyllä
Ei
En osaa sanoa
7. Kertoisitko, mitä sinun mielestäsi kiusaaminen on? JOS LAPSI EI OSAA SANOA MITÄÄN, ANNA AIKAA MIETTIÄ, RAUHOITTELE JA SANO ETTÄ ”MIETI IHAN RAUHASSA” TMS. TOISTA KYSYMYS JOS TARPEEN.

8. Tulevatko päiväkodin aikuiset auttamaan, jos lasta kiusataan?
Kyllä
Ei
En osaa sanoa

9. AVOIN: Milloin perheen kanssa on kivaa? (Jos lapsi sanoo ajan, kysy esim. mikä silloin on kivaa? Haetaan kivoja tilanteita.) JOS LAPSI EI OSAA SANOA MITÄÄN, ANNA AIKAA MIETTIÄ, RAUHOITTELE JA SANO ETTÄ "MIETI IHAN RAUHASSA" TMS. TOISTA KYSYMYS JOS TARPEEN.
-

10. AVOIN: Milloin perheen kanssa on ikävää? (Jos lapsi sanoo ajan, kysy esim. mikä silloin on ikävää? Haetaan ikäviä tilanteita.) JOS LAPSI EI OSAA SANOA MITÄÄN, ANNA AIKAA MIETTIÄ, RAUHOITTELE JA SANO ETTÄ "MIETI IHAN RAUHASSA" TMS. TOISTA KYSYMYS JOS TARPEEN.
-

11. AVOIN: Mikä tekee sinut iloiseksi? JOS LAPSI EI OSAA SANOA MITÄÄN, ANNA AIKAA MIETTIÄ, RAUHOITTELE JA SANO ETTÄ "MIETI IHAN RAUHASSA" TMS. TOISTA KYSYMYS JOS TARPEEN.
-

12. AVOIN: Mikä tekee sinut surulliseksi? JOS LAPSI EI OSAA SANOA MITÄÄN, ANNA AIKAA MIETTIÄ, RAUHOITTELE JA SANO ETTÄ "MIETI IHAN RAUHASSA" TMS. TOISTA KYSYMYS JOS TARPEEN.
-

13. AVOIN: Jos sinun pitäisi kertoa ulkomaalaiselle Suomesta, niin mitä kertoisit? JOS LAPSI EI OSAA SANOA MITÄÄN, ANNA AIKAA MIETTIÄ, RAUHOITTELE JA SANO ETTÄ "MIETI IHAN RAUHASSA" TMS. TOISTA KYSYMYS JOS TARPEEN.
-

Tässä olivatkin kaikki kysymykset. Kiitos, että vastasit! Haluatko vielä kertoa jotain?

Ei → Selvä. Annatko puhelimen vielä äidillesi/isällesi. Heippa sitten ja kiitos!

Kyllä → Kirjaa ylös. → Annatko puhelimen vielä äidillesi/isällesi. Heippa sitten ja kiitos!

Lopetus: Tässä olivat kaikki kysymyksemme. Teitä siis haastatteli tutkimushaastattelija NN Taloustutkimuksesta. Mukavaa päivän/illan jatkoa!

Hyvä 6-vuotiaan lapsen vanhempi,

Lapsiasiavaltuutetun toimisto toteuttaa vuonna 2016 Lapsibarometrin, jossa kerätään tietoa 6-vuotiaiden lasten hyvinvoinnista. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää lasten omia kokemuksia hyvinvoinnistaan. Aineiston kokoaa Taloustutkimus Oy.

Tutkimukseen on valittu satunnaisesti sellaisia kotitalouksia, joissa asuu 6-vuotias lapsi. Mikäli lapsi haluaa osallistua tutkimukseen, hänelle esitetään puhelimitse 13 kysymystä. Tutkimus toteutetaan siten, että Taloustutkimus Oy ottaa Teihin yhteyttä puhelimitse seuraavan kahden viikon aikana. Mikäli haluatte osallistua tutkimukseen, Teille esitetään muutama taustakysymys, jonka jälkeen Teitä pyydetään ojentamaan puhelin lapselle haastattelua varten. Pyydämme Teitä kiinnittämään huomiota siihen, että haastattelutilanne olisi mahdollisimman rauhallinen, jotta lapsi voisi keskittyä vastaamiseen. Haastattelu kestää arviolta noin 3-10 minuuttia. Haastatteluja ei nauhoiteta, vaan haastattelija kirjaa vastaukset ylös.

Pyydämme Teitä antamaan oheisen kirjeen lapsellenne ja tutustumaan siihen yhdessä lapsenne kanssa. Kirjeessä kerrotaan lapselle, mistä tutkimuksessa on kyse ja miten haastattelu toteutetaan. On tärkeää, että myös lapset tietävät, mitä tutkimukseen osallistuminen tarkoittaa. Kysymykset eivät ole arkaluontoisia, mutta haastattelun jälkeen kannattaa kysyä lapselta, miten hän haastattelun koki.

Lapsiasiavaltuutettu käyttää tutkimuksen tuloksia työssään lasten hyvinvoinnin ja oikeuksien edistämiseksi. Tuloksia käsittelevät ja analysoivat Taloustutkimus Oy, lapsiasiavaltuutetun toimisto sekä lapsuustutkijat, jotka tekevät aineistosta julkaisuja esimerkiksi tieteellisiin lehtiin. Aineisto tallennetaan myös Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon jatkokäyttöä varten. Lapsiasiavaltuutettu julkaisee tuloksia kokoavan Lapsibarometrin marraskuussa 2016. Tulokset käsitellään ilman tunnistetietoja ja siten, että niistä ei voi päätellä kenenkään yksittäisen henkilön vastauksia. Yhteystietojanne käytetään ainoastaan puhelinhaastattelua varten.

On tärkeää, että mahdollisimman moni osallistuu tutkimukseen, jotta lasten hyvinvoinnista saataisiin mahdollisimman monipuolinen ja totuudenmukainen kuva. Lasten oman kokemustiedon avulla pystymme paremmin edistämään lasten ja perheiden hyvinvointia.

Lisätietoa tutkimuksesta saa lapsiasiavaltuutetun toimiston ylitarkastaja Terhi Tuukkaselta sähköpostitse terhi.tuukkanen@oikeus.fi tai puhelimitse +358 295 666 851.

Yhteistyöterveisin,

Tuomas Kurttila
Lapsiasiavaltuutettu

Jari Pajunen
tutkimusjohtaja, Taloustutkimus Oy

LAPSIASIAVALTUUTETUN TOIMISTO
Vapaudenkatu 58 A, 3. krs
40100 Jyväskylä
www.lapsiasia.fi
www.lastensivut.fi

**Lapsi-
asia**

Lapsiasiavaltuutetun
tehtävänä on arvioida ja
edistää lapsen oikeuksien
toteutumista Suomessa.

HEI SINÄ 6-VUOTIAS!

Olen Tuomas Kurttila ja työskentelen lapsiasiavaltuutettuna. Tehtäväni on parantaa lasten asioita Suomessa. Haluaisin, että kaikilla lapsilla olisi hyvä olla.

Olen tekemässä yhdessä työkavereideni kanssa tutkimusta, jossa haastatamme 6-vuotiaita lapsia. Haluaisimme tietää, mitä lapsille kuuluu ja miltä heistä tuntuu. Kysymme lapsilta esimerkiksi kavereista, perheestä ja päiväkodista.

Haluaisin, että sinäkin kertoisit meille ajatuksiasi. Sinun ei ole pakko vastata kysymyksiimme, jos et halua. Saat itse päättää siitä, vastaatko vai et. Soitamme ensin äidillesi, isällesi tai huoltajallesi. Sitten kun hän antaa sinulle puhelimen, pääset vastaamaan kysymyksiin ja kertomaan meille ajatuksesi. Puhelu ei kestä kovin pitkään. Meillä on sinulle yhteensä 13 kysymystä.

Kun riittävän moni lapsi on vastannut kysymyksiimme, kokoamme kaikkien lasten ajatukset yhteen. Teemme sen niin, että kukaan ei voi tietää, mitä juuri sinä olet kertonut meille. Voit siis kertoa meille ajatuksiasi aivan vapaasti.

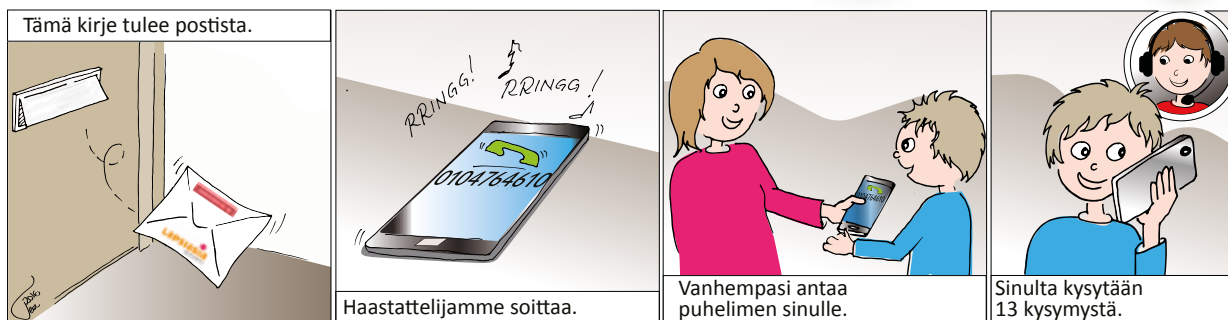
Terveisin,

Tuomas Kurttila
Lapsiasiavaltuutettu

*Ajatuksesi ovat meille tärkeitä,
koska ne auttavat meitä
parantamaan kaikkien lasten asioita.*

NÄIN SE TAPAHTUU

LAPSIASIAVALTUUTETUN TOIMISTO
Vapaudenkatu 58 A, 3. krs
40100 Jyväskylä
www.lapsiasia.fi
www.lastensivut.fi

**Lapsi-
asia**

14.4.2016

Lasten haastattelemisen periaatteet

Kun aikuinen haastattelee lasta, on kyseessä aina valta-asetelma. Aikuinen ja erityisesti vieras aikuinen on lapselle auktoriteetti. Siksi haastattelijan rooli tutkimuksen onnistumiseksi on erittäin tärkeä. Tärkeintä on ymmärtää, että pieni lapsi on haastateltavana erityinen suhteessa aikuiseen.

- Lapsella on oikeus tietää, mihin hän on osallistumassa. Siksi lapselle lähetetään ennakkokirje ja haastattelun aluksi kerrotaan lyhyesti myös lapselle, mistä on kyse.
- Se, miten lasta puhutellaan, on avainasemassa. Kun kyseessä on puhelinhaastattelut, lapsi muodostaa mielikuvan haastattelijasta hänen äänensä perusteella. Tärkeää on olla ystävällinen ja puhua selvästi. Vaikeita ja moniselitteisiä sanoja on pyritty välttämään kyselylomakkeessa.
- Haastattelijan tulee olla kiinnostunut lapsen vastauksista ja osoittaa se äänenpainoilla lapselle. Lapset huomaavat helposti, jos aikuinen ei ole kiinnostunut heistä ja heidän vastauksistaan.
- Tärkeää on luoda mahdollisimman kiireetön ilmapiiri. Ei saa hoputtaa ja lapselle tulee sallia keskeytykset.
- Lasta voi kannustaa ja rohkaista, mikäli hän ei uskalla vastata. Voi sanoa, että kysymyksiin ei ole oikeita eikä vääriä vastauksia, vaan kaikki vastaukset ovat oikein. Nyt ollaan kiinnostuneita siitä, mitä lapsi itse ajattelee.
- Lapsen sanomaa esim. avoimiin kysymyksiin voi tarkentaa, mikäli joku asia jää epäselväksi. Esim. jos lapsi vastaa ”milloin perheen kanssa on kivaa?”-kysymykseen ”viikonloppuna”, voi kysyä ”mitä kivaa silloin tapahtuu?”. Tavoitteena on selvittää niitä tilanteita, joissa lapsella on kivaa.
- Usein haastatteluissa pieni lapsi myötäilee aikuista ja vastaa siten, kuin hän olettaa aikuisen haluavan kuulla. Siksi on tärkeää, että lasta kannustetaan kertomaan nimenomaan oma mielipide asiasta.
- Lasta voi kannustaa vastaamaan, mutta häntä ei saisi johdatella. Ei saa laittaa sanoja lapsen suuhun, esim. ”mikä sinut tekee surulliseksi? Onko esimerkiksi teidän perheessä tapahtunut jotain ikävää?” Annetaan lapsen sanoittaa itse.
- On oltava tarkka aistimaan, haluaako lapsi jatkaa haastattelua. Jos hän alkaa vaikuttaa kyllästyneeltä tai ei enää vastaa kysymyksiin, on aika päättää haastattelu. Voi esim. kysyä ”haluatko vielä vastata pariin kysymykseen?” (tai kuinka paljon niitä onkin jäljellä) ja jos ei halua, niin voi sanoa kohteliaasti ”selvä, kiitokset vastauksistasi”. Lapsen ei ole pakko vastata kysymyksiin.
- Kaikkia tilanteita ei pysty ennakoimaan. Tilannekohtaisesti pitää vain toimia kuten parhaaksi näkee.
- On tärkeää, että lapsen vastaus avoimiin kysymyksiin kirjoitetaan ylös sellaisenaan. Pienetkin sanat ovat tärkeitä, kun aineistoa analysoidaan syvemmin.

TIIVISTELMÄ

Nyt ensimmäistä kertaa toteutetun Lapsibarometrin tarkoituksena on tuottaa säännöllisesti tietoa suomalaisten 6-vuotiaiden lasten hyvinvoinnista. Tutkimuksessa kerätään lasten omaa kokemustietoa heidän arjestaan ja elämästään. Ensimmäisen Lapsibarometrin teemana oli luottamus, jota lähestyttiin kolmen näkökulman, ihmissuhteiden, tunteiden ja yhteiskunnan kautta. Tarkempia indikaattoreita olivat kavereiden määrä/laatu, avun pyytäminen vieraalta aikuiselta, myönteisen tunnistaminen, mielipiteen kuunteleminen, kiusaaminen, yhteinen tekeminen perheen kanssa, ilon ja surun kokeminen sekä luottamus Suomeen maana.

Lapsibarometrin aineisto kerättiin puhelinhaastatteluilla. Taloustutkimus Oy toteutti kesäkuussa 2016 yhteensä 414 haastattelua. Taustatiedot, kuten vanhempien koulutus ja kotitalouden tulot, kysyttiin lapsen vanhemmalta. Näiden tietojen jälkeen lapsi pyydettiin puhelimeen vastaamaan esitettyihin kysymyksiin. Lapselta kysyttiin yhteensä 13 kysymystä, joista osa oli avoimia ja osa suljettuja. Vastaajajoukko painotettiin valtakunnallisesti edustavaksi sukupuolen ja asuinalueen osalta. Analyysimenetelmänä käytettiin suljettujen kysymysten osalta ristiintaulukointia ja tilastollisen merkitsevyyden testausmenetelmänä Khiin neliö eli χ^2 -testiä. Vastaukset avoimiin kysymyksiin teemoiteltiin sisällönanalyysin keinoin.

Tulosten perusteella suurin osa 6-vuotiaista lapsista voi hyvin ja heillä on luottamusta läheisiin ihmissuhteisiin. Lapsista 99 prosenttia nimesi ainakin yhden kaverin ja 90 prosenttia luetteli vähintään kolme kaveria. Lapsista 80 prosenttia kertoi saavansa kehuja ja 91 prosenttia osasi kertoa, missä he kokevat olevansa hyviä. Moni lapsi näki erityisesti liikunnan ja urheilun omana vahvuutenaan. Jopa 96 prosenttia lapsista oli sitä mieltä, että vanhemmat kuuntelevat, jos lapsella on asiaa ja 91 prosentin mielestä näin tekevät myös päiväkodin aikuiset. Lapsista 97 prosenttia koki, että päiväkodin aikuiset tulevat auttamaan, jos lasta kiusataan. Suurin osa lapsista, 73 prosenttia, pyytäisi myös vieraalta aikuiselta apua joutuessaan kaupassa eroon vanhemmistaan.

Toisaalta tutkimus osoittaa, että 6-vuotiaiden joukossa on pieni ryhmä lapsia, jotka eivät tunnista myönteisiä asioita elämässään tai koe saavansa myönteistä palautetta tai apua. Kaikista lapsista 13

prosenttia ja pojista jopa 18 prosenttia ei saa kehuja osakseen. Noin kymmenesosa lapsista ei osannut myöskään sanoa, missä he ovat hyviä. Samoin joka kymmenes lapsi ei osannut vastata, milloin perheen kanssa on kivaa tai mikä tekee heidät iloiseksi. Usein näissä epäluottamuksesta viestivissä ryhmissä painottuu poikien osuus sekä niiden lasten osuus, joiden toisella tai molemmilla vanhemmilla ei ole korkea-koulututkintoa ja joiden perheissä vuositulot jäävät alle 70 000 euron. Eroavaisuudet eivät kuitenkaan ole tilastollisesti merkitseviä.

Suurin osa lapsista osoittaa luottamusta läheisiin ihmissuhteita, kuten kavereita ja perhettä kohtaan. Molemmat tuottavat lapsille iloa, vaikka kavereiden puute tai leikeistä ulos jääminen mainittiin myös surulliseksi tekevänä asiana. Kiusaaminen tai satuttaminen on lasten elämässä ylivoimaisesti suurin surua tuottava asia ja siten selvä epäluottamuksen osoitus. Lapset kokevat kiusaamisen pääosin fyysisiksi satuttamiseksi. Perheen kanssa kivointa on monen lapsen mielestä yhdessä puuhaaminen tai pelaaminen sekä johonkin lähteminen tai meneminen. Ikävintä on se, kun joutuu olemaan erossa perheestä tai kun riidellään.

Iloa lapsille tuottavat juhlahetket ja yllätykset, kaverit sekä leikkiminen ja pelaaminen. Yksittäisenä asiana myös ruoka ja herkut tulivat esille lapsia ilostuttavana asiana. Surua lapsille aiheuttaa kavereiden puutteen ja kiusaamisen ohella se, ettei saa mitä haluaa tai ei pääse minne haluaa. Lasten luottamusta Suomea kohtaan maana ei onnistuttu tutkimuksessa mittaamaan, koska useimmilla lapsilla ei ole selkeää käsitystä siitä, mikä Suomi on tai mitä siitä voisi kertoa vieraalle ihmiselle.

Kokonaisuutena Lapsibarometri antaa myönteisen kuvan 6-vuotiaiden lasten elämästä ja luottamuksesta. Keskimääräisyyksien taakse katsottaessa herää kuitenkin huoli eriarvoisuudesta, josta tutkimus antaa pieniä viitteitä. Erityisen huolestuttava on se osa lapsista, joka ei koe saavansa osakseen kehuja. Menetelmällisesti tutkimus antaa rohkaisua siihen, että puhelinhaastattelut voivat toimia pienten lasten parissa, kunhan tutkimuksesta tiedotetaan vanhempia ja lapsia riittävästi ennakoon sekä kysely on muodoltaan riittävän yksinkertainen ja lyhyt.

SAMMANDRAG

Syftet med Barnbarometern som nu genomförts för första gången är att regelbundet ta fram information om finländska 6-åringars välbefinnande. I undersökningen insamlas information om barns egna upplevelser av sin vardag och sitt liv. Det bärande temat för den första Barnbarometern var förtroende, som betraktades ur tre olika perspektiv: mänskliga relationer, känslor och samhället. Mer detaljerade indikatorer var antalet vänner/vänskapens kvalitet, att be om hjälp av en främmande vuxen, att identifiera positivitet, att lyssna på åsikter, mobbning, gemensamma aktiviteter med familjen, upplevelse av glädje och sorg samt förtroende för Finland som land.

Materialet för Barnbarometern insamlades genom telefonintervjuer. Taloustutkimus Oy utförde sammanlagt 414 intervjuer i juni 2016. Bakgrundsinformation, såsom föräldrarnas utbildning och hushållets inkomster, begärdes av barnets förälder. Efter denna information ombads barnet komma i telefon för att svara på frågor. Barnet fick sammanlagt 13 frågor, av vilka en del var öppna och en del slutna. Respondenturvalet viktades för att vara nationellt representativt för kön och bostadsområde. Som analysmetod användes i fråga om de slutna frågorna korstabulering och som statistiskt signifikanstest ett chitvå-test eller χ^2 -test. Svaren på de öppna frågorna tematiserades genom innehållsanalys.

Utifrån resultaten mår största delen av 6-åringarna bra och de känner förtroende i sina nära mänskliga relationer. Av de tillfrågade barnen namngav 99 procent åtminstone en kompis och 90 procent minst tre kompisar. Av barnen sade sig 80 procent få beröm och 91 procent kunde berätta vad de uppfattar sig vara bra på. Många av barnen såg särskilt motion och idrott som sin starka sida. Hela 96 procent av barnen var av den åsikten att föräldrarna lyssnar när barnet har något att säga och 91 procent ansåg att också de vuxna på dagis gör det. Av barnen upplevde 97 procent att de vuxna på dagis kommer till hjälp när ett barn blir mobbat. Största delen, 73 procent, skulle också be en främmande vuxen om hjälp om barnet kom ifrån sina föräldrar i affären.

Å andra sidan visar undersökningen också att det bland 6-åringarna finns en liten grupp barn som

inte identifierar positiva saker i sitt liv eller upplever sig få positiv respons eller hjälp. Av alla barn får 13 procent och av pojkarna hela 18 procent inget beröm. Omkring en tiondel av barnen kunde inte heller säga vad de är bra på. Likaså kunde en tiondel av barnen inte svara på när de har roligt med familjen eller vad som gör dem glada. I dessa grupper som signalerar om misstroende framhävs ofta andelen pojkar liksom även andelen barn vars ena eller båda föräldrar inte har högskoleexamen och där familjens årsinkomst ligger under 70 000 euro. Skillnaderna är dock inte statistiskt signifikanta.

Största delen av barnen visar förtroende i sina nära människorelationer, som för kompisar och familjen. Båda bereder barnen glädje, även om bristen på kompisar och utestängning från lekar nämndes som något som gör dem sorgsna. Mobbning eller sårande beteende är det som bereder överlägset mest sorg och är därmed ett klart uttryck för misstroende. Barnen upplever mobbning i huvudsak som fysiskt sårande. För många barn är det roligaste man kan göra med familjen att syssla eller spela tillsammans eller att gå eller åka någonstans. Det tråkigaste är att vara borta från familjen eller att gräla.

Barnen blir glada av högtidsstunder och överraskningar, kompisar samt lek och spel. Även mat och läckerheter tog barnen upp som saker som gör dem glada. Sorg bereder förutom brist på kompisar och mobbning också det att man inte får det man vill ha eller kan fara dit man vill. Barnens förtroende för Finland som land gick inte att mäta i undersökningen, eftersom de flesta barn inte har en klar uppfattning om vad Finland är eller vad man skulle kunna berätta om det för en främmande människa.

Som helhet ger Barnbarometern en positiv bild av 6-åriga barns liv och förtroende. När man tittar bakom genomsnittet väcks ändå en oro för ojämlikhet, vilket undersökningen visar små tecken på. Särskilt oroväckande är den del av barnen som inte upplever sig få beröm. Metodmässigt kommer undersökningen med en uppmuntran om att telefonintervjuer kan fungera med små barn bara föräldrarna och barnen informeras tillräckligt på förhand och frågeapparaten är tillräckligt enkel och kort.

SUMMARY

The aim of the Child Barometer survey, now conducted for the first time, is to provide information on the well-being of 6-year-old Finnish children on a regular basis. The survey collects information on how children experience their everyday lives. The main theme of the first Child Barometer was trust, which was approached from three perspectives: human relations, emotions, and society. More specific indicators included the number/quality of friends, asking an unfamiliar adult for help, identifying positive aspects, listening to opinions, bullying, activities with family members, experiencing joy and sorrow, and trust in Finland as a country.

The data of the Child Barometer was obtained through telephone interviews. Taloustutkimus Oy conducted a total of 414 interviews in June 2016. The child's parents were first asked for background information, such as the parents' educational background and the household's income. When this information had been obtained, the child was asked to come to the phone to answer the questions presented. The interviewer asked the child 13 questions, which were both open and closed. The group of respondents was weighted so as to be representative of the whole of Finland regarding gender and place of residence. The analysis method based on closed questions was cross-tabulation, while the method for testing statistical significance was the chi-squared test, or χ^2 test. Answers to open questions were arranged in theme-based groups by means of a content analysis.

The results show that most 6-year-olds are doing well and trust the people who are close to them. Regarding friends, 99 per cent of the children named at least one and 90 per cent listed at least three names. Of the children, 80 per cent said that they received praise, and 91 per cent were able to state what they thought they were good at. Many children specified sports and physical exercise as their strengths. As many as 96 per cent of the children were of the opinion that their parents would listen to them if they had something to tell them, and 91 per cent thought that this also applied to the adults at their day care centre. With respect to bullying, 97 per cent of the children were of the opinion that the adults at their day care centre would intervene if a child was being bullied. Most of the children, 73 per cent, would ask even an unfamiliar adult for help, if they were separated from their parents in a shop.

On the other hand, the survey shows that there is a small

group of 6-year-olds who are unable to identify positive things in their life, or who do not view themselves as receiving positive feedback or help. Thirteen per cent of all children and as many as 18 per cent of boys feel that they do not receive praise. About one tenth of the children were also unable to specify what they were good at. Likewise, every tenth child was unable to say when they feel they are having a good time with their family and what makes them happy. Compared with the other groups, the groups that express mistrust include a higher share of boys, a higher share of children with a parent or parents without a university degree, and a higher share of children from families with incomes below 70,000 euros. However, these differences are not statistically significant.

Most children express trust towards their nearest and dearest, such as their friends and family. According to children, both of these groups make them happy, although they also mention lack of friends and being left out of games and play as things that make them sad. Bullying or hurting cause by far the most sorrow in children's lives and are thereby clearly an expression of mistrust. Children perceive bullying mainly as physical hurting. The family activities that many children enjoy the most are doing things together, playing games, or going somewhere. What they dislike the most is being separated from their families or quarrelling.

Special occasions and surprises, friends, and games and playing make children happy. Another area that the children specified as something that made them happy was food and goodies. Children find that, in addition to lack of friends and bullying, not getting what they want or not being allowed to go where they want makes them sad. The survey failed to measure children's trust in Finland as a country, as most children did not have a clear idea of what Finland was or what they could tell about it to a stranger.

Overall, the Child Barometer gives a positive picture of the lives and trust of 6-year-olds. Looking behind the averages, you can, however, worry about inequality, as there are small signs of it in the survey. The group of children who do not feel that they receive praise is particularly worrying. As for the research method, the survey shows that telephone interviews can work with small children, as long as the parents and children are informed of the survey well in advance, and the survey is sufficiently short and simple.

KIRJOITTAJAT

Sami Myllyniemi, VTM, on Nuorisotutkimusverkoston tutkija. Hän on ollut vuodesta 2004 lähtien mukana lukuisten Nuorisotutkimusverkoston tutkimusten tekemisessä vastaten muun muassa Nuorisobarometreista sekä Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksista.

Elina Nivala, YTT, toimii sosiaalipedagogiikan yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella. Hän on tutkinut kansalaisuutta ja kansalaiskasvatuksen haasteita sekä lasten ja nuorten osallisuutta ja on rakentanut tutkimuksissaan kansalaiskasvatuksen ja osallisuuden sosiaalipedagogista tulkintaa. Parhaillaan hän tekee tutkimusta pienten lasten yksinäisyydestä ja osallisuuden tukemisesta varhaiskasvatuksessa.

Terhi Tuukkanen, YTT, on ylitarkastaja lapsiasiavaltuutetun toimistossa. Hän vastaa toimistossa lapsitutkimuksesta, lapsen oikeuksien viestinnästä ja lasten osallistumisesta.

Lotta Uusitalo-Malmivaara, FT, on erityispedagogiikan dosentti ja yliopistonlehtori Helsingin yliopiston Opettajankoulutuslaitoksella. Hän on viime vuodet tutkinut positiivista psykologiaa ja sen koulusovelluksia. Erityisen tuen tarvitsijoiden vahvuudet ja hyvinvoinnin lähteet ovat hänen sydäntään lähinnä.

Mari Vuorisalo, KT, LTO, työskentelee Jyväskylän yliopistossa Kasvatustieteiden laitoksella tutkijana ja yliopistonopettajana. Hän on myös Jyväskylän yliopiston monitieteisen Lapset, nuoret ja kasvamisen ympäristöt LaNKa-verkoston ohjausryhmän sihteeri.

Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 2016:2

ISBN 978-952-259-540-9

ISSN 1798-4009